הלכה · מחברי זמננו

הלכות ביקור חולים ואבלות - יקרא דחיי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הלכות ביקור חולים ואבלות - יקרא דחיי

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הלכות-ביקור-חולים-ואבלות-יקרא-דחיי/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

סימן א - דיני ביקור חולים ודיני החולה 4
סימן ב - דיני הגוסס ומים בשכונת המת 10
סימן ד - דיני אונן 17
סימן ה - מי שהכין צרכי חופתו ומת לו מת שחייב עליו באבילות 21
סימן ז - דיני מאבד עצמו לדעת 24
סימן ט - דיני הלנת המת וכבודו 26
סימן י - דיני הלווית המת וביטול תלמוד תורה להלווייתו 27
סימן יא - דיני קבורת המת 30
סימן יב - דיני בית הקברות 32
סימן יג - על איזה מת מתאבלים 35
סימן יד - אימתי מתחיל האבלות 38
סימן טו - דיני כהן באוהל המת ובבית הקברות ובבית חולים 40
סימן טז - דיני ניחום אבלים 43
סימן יז - דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה 44
סימן יח - דיני קדיש ואזכרה 47
סימן יט - דברים שהאבל אסור בהם 55
סימן כ - דיני גילוח וסריקה באבל 69
סימן כא - אבל אסור בכל מיני שמחה 71
סימן כב - שלא להתקשות על המת יותר מדאי 74
סימן כג - דין מקצת היום ככולו באבלות ומי שזלזל בדיני אבלות 75
סימן כד - דיני אבלות ברגל, בראש השנה, יום הכפורים ושבת 77
סימן כו - דין שמועה קרובה ורחוקה 86
סימן כז - דיני המלקט עצמות 89

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי**
וספרי ויקיטקסט תחת רשיון GNU Free Doc. License
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל מו"ר הרב חיים רבי שליט"א**
מו"ר הרב חיים רבי שליט"א

סימן א - דיני ביקור חולים ודיני החולה

א. אמרו רבותינו 1 : "לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה, שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר". ועל כן יתן כל אדם אל לבו, ובפרט בעת חוליו, להטיב דרכיו, ולא יסמוך אך ורק על הרופאים. ויחלק צדקה לפי ערכו, כדכתיב: "וצדקה תציל ממות" 2 . ויבטח בה' יתברך כי יקימנו מחוליו, "שאפילו תשע מאות תשעים ותשע מלמדים עליו חובה, ואחד מלמד עליו זכות - ניצול" 3 . ו"אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים" 4 .

ב. מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, לנחם אבלים, להוציא המת, להכניס הכלה, ללוות האורחים ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף ולילך לפניו, לספוד, לחפור ולקבור. וכן לשמח הכלה והחתן ולסעדם בכל צורכיהם. ואלו הם גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. ואף על פי שכל מצוות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך - כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אותם אתה לאחיך בתורה ובמצוות 5 .

ומה הוא שכתוב: "אחרי ה' אלוהיכם תלכו", וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר: "כי ה' אלוהיך אש אוכלה הוא", אלא הילך אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא; מה הוא מלביש ערומים, דכתיב: "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם", אף אתה הלבש ערומים. הקדוש ברוך הוא ביקר חולים, דכתיב: "וירא אליו ה' באלוני ממרא", אף אתה בקר חולים. הקדוש ברוך הוא ניחם אבלים, דכתיב: "ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו", אף אתה נחם אבלים. הקדוש ברוך הוא קבר מתים, דכתיב: "ויקבור אותו בגיא", אף אתה קבור מתים 6 .

ג. אין מברכים על מצות ביקור חולים 7 .

ד. כיון שחלה אדם, מצוה על כל אחד לבקרו. הקרובים והחברים נכנסים מיד והרחוקים לאחר שלשה ימים, שלא להטיל עליו שם חולה, דלא ליתרע מזליה. ואם קפץ עליו החולי, אלו ואלו נכנסים מיד 8 .

ח. אין שיעור לביקור חולים, שאפילו גדול בחכמה ובמנין ילך לבקר הקטן, ואפילו כמה פעמים ביום. וכל המוסיף הרי זה משובח ובלבד שלא יטריח עליו 9 .

ו. המבקר את החולה לא ישב על גבי מיטה, ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל, אלא מתעטף ויושב לפניו על הקרקע, לפי שהשכינה למעלה מראשותיו 10 . וכאשר החולה שוכב על המיטה מותר לישב על גבי כסא או ספסל 11 , ואף על פי כן לא ישב מראשותיו אפילו כשהם יושבים בשווה, שהשכינה למעלה מראשותיו 12 . ואם החולה ביקש שישב מראשותיו - מותר 13 . אך בזמננו, שעל פי רוב המיטות נמוכות מהכיסאות, חזר הדין שאסור לישב על הכסא, אלא אם כן החולה יזמין אותו לשבת או שיש שם כסאות בחדר, דהוי כאילו אמר לו בפירוש לישב, דשרי משום יתובי דעתיה. ואם בני המשפחה הביאו כסא לאורח לאחר שנכנס, יניח את הכסא מעט רחוק ממטת החולה 14 . והמיקל גם בכהאי גוונא לישב סמוך לו יש לו על מה שיסמוך 15 . ובבית החולים שהמיטות גבוהות מהכיסאות, מותר לישב גם למעלה מראשותיו.

ז. כאשר הולך לבקר אדם בינוני (שאינו צדיק גמור ואינו רשע) לא ישב לצד רגליו כלל 16 .

ח. אין מבקרים את החולה בשלש שעות ראשונות של היום, מפני שכל חולה מיקל עליו חוליו בבוקר, ולא יחוש לבקש עליו רחמים 17 . ולא בשלש שעות אחרונות של היום, שאז מכביד עליו חוליו, ויתייאש מלבקש עליו רחמים 18 . וכיום נהגו לבקר את החולה כל שעות היום, ויש להם על מה שיסמוכו 19 .

ט. עיקר מצוות ביקור חולים - לבקש עליו רחמים, וכל שביקר ולא ביקש עליו רחמים לא קיים המצווה 20 . וכאשר מבקש רחמים על החולה, צריך לבקש בלשון בקשה, כגון: "יהי רצון וכו'". ולא יאמר לו בסתם "תהיה בריא", דאינו לשון בקשה 20 א'.

י. כאשר מבקש רחמים על החולה, אם מבקש לפניו יכול לבקש בכל לשון שירצה, ואין צריך להזכיר שמו 21 . ואם מבקש שלא בפניו, לא יבקש אלא בלשון הקודש 22 .

יא. המבקש על החולה, אפילו הוא אביו או רבו, לא יתארהו בתארי כבוד, כגון: אדוני, עטרת ראשי, הגאון וכו', כיון שאין גבהות לפני הקדוש ברוך הוא, אלא יאמר עבדך אבי או עבדך רבי 23 .

יב. לעולם יכלול את החולה בתוך שאר חולי ישראל, שיאמר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל 24 . שמתוך שכוללו עם אחרים תפילתו נשמעת יותר 25 .

יג. בשבת אומרים: "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא" 26 . ויש מוסיפים: "ורחמיו מרובים ושבתו בשלום" 27 . ובכל מקום יעשו כמנהגם 28 .

יד. עוד עיקר במצוות ביקור חולים, לכבד ולרבץ לפניו, ולהשתדל לעשות כל צרכיו, לראות אם זקוק הוא לסדר ולניקיון בחדרו, או זקוק לדבר מאכל או משקה. ומעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה, ולא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס רבי עקיבא לבקרו, ובשביל שכיבד וריבץ לפניו חיה, ואמר לו רבי החייתני. יצא רבי עקיבא ודרש: "כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים" 29 .

טו. אף על פי שכל המוסיף במצוות ביקור חולים הרי זה משובח, יש להזהר שלא יהיה המבקר למשא על החולה 30 . שפעמים שקשה עליו הדיבור ומפני כבוד המבקר מוכרח לדבר, וגם יש שהוא צריך לצרכיו והוא בוש לומר לו. ולכן צריך להיות זהיר וחכם ומבין בזה 31 . ומטעם זה אמרו חכמינו ז"ל: אין מבקרים לא חולי מעיים, ולא חולי העין, ולא לחולי הראש ולכל החולים שהדיבור קשה להם. וחולי מעיים שמא יבוש לומר שצריך לצרכיו. וכיצד יעשו? נכנסים לבית החיצון ושואלים ודורשים בו אם צריכים לכבד ולרבץ לפניו וכיוצא בזה, ושומעים צערו ומבקשים עליו רחמים 32 .

טז. יש להזהר שלא להודיע לחולה בשורות רעות, כגון חולה שמת לו מת, אין מודיעים אותו שלא תיטרף דעתו עליו, ומשתיקים המנחמים מלפניו 33 , שפיקוח נפש קודם לכל. ואין משגיחים על הקדיש שעליו לומר. ויש למבקרים לנהוג בחכמה רבה, ולא לדבר ליד החולה על עניינים שיכולים לגרום לו צער או רוגז.

יז. אסור לחולה להחמיר לנהוג דיני אבילות בדבר שיכול לקלקל בריאותו, ואפילו חולה שאין בו סכנה יזהר מישיבה על גבי קרקע או לילך יחף אם על ידי זה תתקלקל בריאותו 34 . והוא הדין ביולדת, שאם על פי מצבה יכולה לקלקל בריאותה על ידי שתנהג מנהגי אבילות, פטורה מהם. ואם אינם מזיקים לה אפילו תוך שלשים יום מהלידה - חייבת.

יח. יש אומרים ששונא יכול לילך לבקר חולה 35 . ויש אומרים שלא יבקר חולה ולא ינחם אבל שהוא שונאו, שלא יחשוב שהוא שמח לאידו ואינו לו אלא צער 36 . ובדור הזה נוהגין ששונא הולך לבקר את החולה ולנחם אבל, ומחמת זה נעשה שלום ביניהם 37 . והכל לפי מה שהוא השנאה, ולפי מה שהם השונאים 38 . וכתבו הפוסקים 39 עצה טובה שאם רוצה לבקר או לנחם השונא, ישלח לו מקודם שליח, וכשיתן לו רשות ילך לבקרו או לנחמו.

יט. יש אומרים שמותר לאיש לבקר אשה ואשה לבקר איש, ובלבד שלא יתייחדו הם לבדם 40 . ויש חולקים, דאין לאשה לבקר חולה, שאין זה צניעות, וכל כבודה בת מלך פנימה, ולא עוד אלא אף את האשה החולה אין עליה חיוב לבקר כלל, כיון שרשות בעלה עליה. ורק אלמנה או גרושה או פנויה תבקר חבירתה, ותו לא מידי 41 .

כ. מבקרים חולי עובדי כוכבים מפני דרכי שלום 42 .
כא. חולה אינו חייב לעמוד אפילו מפני נשיא 43 . והרוצה להחמיר לעמוד מפני תלמיד חכם או זקן תבוא עליו ברכה 44 . ואם עובר ספר תורה חייב לעמוד מפניו 45 .
כב. מותר לאיש לשמש אשה חולה, להשכיבה, להקימה וכיוצא בזה. וכן להיפך. ובחולי מעיים אין האיש משמש את האשה 46 , אך האשה משמשת את האיש, שבאשה אין הרהור, ונשים לאו בנות הרגשה נינהו 47 .
כג. נדה חולה אסור לבעלה ליגע בה כלל ועיקר 48 , וישכיר לה אשה שתטפל בה. ואם אין מי שתטפל בה והיא חולה שיש בה סכנה או יכולה להגיע לידי סכנה אם ימנע ממנה טיפול, יכול לטפל בה 49 . וכשהאיש חולה ואין מי שישמשנו זולתה, מותר לה לשמשו, רק שתזהר שנגיעתה בו תהיה על ידי דבר אחר, כגון כפפות, על מנת שלא תיגע בבשרו ממש. ואם אי אפשר אלא אם כן נוגעת בבשרו - מותר 50 .
כד. מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם שבעיר שיבקש עליו רחמים - ויברכהו 51 . וכן המנהג לברך את החולים בבית הכנסת בשעת הוצאת ספר תורה 52 , או בשעת קריאת ספר תורה שאז מתעוררים הרחמים 53 .
כה. חולה שהכביד חוליו, משנים את שמו, שזהו אחד מן הדברים הקורעים גזר דינו של החולה, ועל ידי זה יזכה לחיים 54 . והשינוי הוא על ידי שמוסיפים לו שם חדש. והשם הנוסף יתוסף בראש, כגון אם שמו משה והוסיפו לו שם רפאל, ייקרא מעתה רפאל משה. ואם לא הבריא מחוליו זה, ולא נתחזק בשמו הנוסף שלושים יום כשהוא בריא עד שמת, נזכר ונכתב רק בשמו הקודם 55 .
כו. מי שיש לו גוי שהוא סוחר שלו ומרוויח עימו והוא חולה, מותר להתפלל עליו שיחיה, ולתת צדקה לתלמידי חכמים שילמדו לרפואתו. ובפרט אם נעשה קידוש ה' על ידי זה, וכמעשה דאלישע ונעמן, דפשיטא דמותר 56 .
כז. גר צדק שאביו שוכב על ערש דווי, רשאי להתפלל לרפואת אביו הנכרי מחוליו, והוא הדין באמו. וכן רשאי לומר עליהם קדיש לאחר מותם - לעילוי נשמתם 57 .
כח. יפה תפילת החולה על עצמו מתפילת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל 58 .
כט. כשם שמותר לחלל שבת לפקוח נפש, ואסור להיות עצל בדבר, כך חייב החולה לציית לכל הוראות הרופא לקיים מה שאמרו "וחי בהם - ולא שימות בהם" 59 . ובלבד שיכוין לבו לשמים, וידע שאמיתת הרפואה ממנו - וידרשנו. ולא יכוין שהכל תלוי בסם פלוני או ברופא 60 . וכן חלה על הרופא מצוה לרפאות. ולכן חולה שיש בו סכנה, אינו רשאי להחמיר על עצמו שלא לאכול מאכלות אסורות, או שלא לאכול ביום הכיפורים,

באופן שהרופאים מצווים עליו לאכול לצורך פיקוח נפש. וכל חולה המחמיר על עצמו הרי זה מתחייב בנפשו ועוונו ישא. ואסור לו לסמוך על הנס, שאם עושים לו נס מנכין לו מזכיותיו 61 . ואמרו חכמינו ז"ל 62 : "כל עיר שאין שם רופא אסור לתלמיד חכם לדור בתוכה". ולכן חייב להתרפאות כעצת הרופאים 63 .

ל. אם אומר הרופא שעל ידי שיתענה החולה ביום הכיפורים יש ספק סכנה לחייו ולכן צריך לאכול, חייב החולה לציית לדבריו ולאכול ביום הכיפורים, אף על פי שהוא ספק, שספק נפשות דוחה מצות עינוי ביום הכיפורים. ואם החולה נוהג בחסידות ומחמיר על עצמו ומתענה, ענוש ייענש בידי שמים על כך. ומצוה להסביר לחולה בטוב טעם ודעת על ידי רבנים בעלי השפעה - ושב ורפא לו 64 .

לא. הנכנס להקיז דם, אומר: "יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שיהא עסק זה לי לרפואה שלימה, כי רופא חינם אתה". ולאחר שיקיז, יאמר: "ברוך רופא חולים" 65 . והוא הדין בכל טיפול רפואי שעושה, כגון ניתוח, תפרים, שתיית כדורים וכדומה, יאמר זה 66 . ולא יחשוב שתהיה לו רפואה - אלא על ידי הבורא יתברך שמו, ולכן על ידי תפילה זו ישים בטחונו בו, ויבקש ממנו שתהיה לו רפואה 67 . וידע שהרופא הוא שליח מאת ה' יתברך, ולא שותפו של הקדוש ברוך הוא בריפוי חולים. ולכן על החולה לבטוח בה' יתברך בלב שלם, ולא לשתף בביטחונו גם את הרופא. ועליו לשוב בתשובה שלימה, הן על מחלתו והן על הצורך שלו להשתמש ברופא כדרך כל הארץ, כי הרפואה האמיתית היא על פי בקשת רחמים, אלא שכאשר אין האדם זוכה לרחמי שמים, צריך הוא לרפואה על פי טבע העולם 68 .

לב. כיון שעיקר מצות ביקור חולים לכבד ולרבץ לפניו, וכן להתפלל עליו, אי אפשר לקיים המצוה על ידי שישוחח עם החולה בטלפון, דדוקא כשרואה אותו ומתרגש ממה שרואה - מתפלל עליו יותר, ולכן צריך להשתדל לבוא אליו דוקא. ובאופן שאין באפשרותו לבקר את החולה, צריך לכל הפחות שישוחח עמו בטלפון, ויקיים בזה קצת מצוה 69 .

לג. יש אומרים שחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל חבירו מודאי סכנה 70 . ויש חולקים 71 . אולם כל זה בספק סכנה ממש, אבל כשיש קצת ספק סכנה ויותר נוטה אל ההצלה ולא יסתכן - רשאי לעשות כן. ולכן חולה כליות באופן רציני, שנשקפת סכנה לחייו, ולפי דברי הרופאים המומחים הסיכון של התורם כליה אחת מכליותיו, הוא אחוז קטן מאוד, ולמעלה מתשעים וחמשה אחוזים יוצאים מהניתוח בריאים ושלמים ומאריכים ימים ושנים, רשאי חבירו או קרוב משפחה לתרום כליה

אחת, להציל חייו של אדם מישראל הנתון בסכנת נפש ממש, וראויה מצות הצלת נפשות זו להגן עליו אלף המגן. ומכל מקום בודאי שיש לעשות כן רק על ידי רופאים מומחים. ושומר מצוה לא ידע דבר רע 72 .

לד. יש בריפוי משום מצות השבת אבידת גופו, וגם משום מצות ואהבת לרעך כמוך. והחיוב לרפא הוא בין אם החולי הוא של סכנה או צער אבר. ואף אם הרופא מכובד וזקן חייב הוא לטפל בכל חולה, גם כאשר כרוך הדבר בביזיון או בטרחה לרופא הזקן. וגם החולה מצווה להתרפאות כדרך כל הארץ, ואסור לו להמנע מלהתרפא בדרך טבעית. וכל המתעצל בזה וסומך על הנס אינו אלא מן המתמיהים, ודעת שוטים היא זאת, וקרוב להיות פושע בעצמו, ועתיד ליתן את הדין על כך. וגם אם מכוין בשביל מצוה, עליו לידע דהוי מצוה הבאה בעבירה 73 .

לה. ראוי לקרובי החולה לומר לו שיתן דעתו על ענייניו, אם הלווה או הפקיד אצל אחרים, או אחרים הלוו או הפקידו אצלו 74 . ועליהם לעשות כן בחכמה גדולה על מנת שלא ידאג ויפחד מהמוות מחמת כך.

לו. ראוי לכל אדם לצוות את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרך ה', לעשות צדקה ומשפט ולהורותם הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. והחכם יכתוב צוואה לבניו על פי מה שמכיר מעלתם, ולא יכביד עליהם בדבר שחושש שמא לא יקיימו, שמצינו שיותר מקפידים ומענישים מן השמים על העובר צוואת אביו ממה שעובר על דברי תורה, ויהיו מוסיפים פשע וחטאה חס ושלום 75 . כמו כן ראוי שיחלק נכסיו בסדר נאות, על מנת שלא תישאר אחריו קטטה ומחלוקת, ויחיו לאחר מותו באהבה ואחוה שלום ורעות. ויקיימו בניו: "מכבדו בחייו ומכבדו לאחר מותו" על ידי קיום הצוואה 76 .

לז. נטה למות אומרים לו התוודה, ואומרים לו: "הרבה התוודו ולא מתו והרבה שלא התוודו ומתו, ובשכר שאתה מתוודה אתה חי. וכל המתוודה יש לו חלק לעולם הבא". ואם אינו יכול להתוודות בפיו יתוודה בליבו 77 . ואם אינו יודע להתוודות, אומרים לו, אמור: "מיתתי תהא כפרה על כל עוונותיי" 78 . ומיהו כל זה דוקא בנוטה למות, שיש לחוש שמא ימות פתאום בלא וידוי, אך בלא זה אין לומר לו כך, שסכנה היא לו, שיחשוב שנוטה למות וישבר לבו ויזיק לו 79 . וכל הדברים הללו אין אומרים לא בפני עמי הארץ, ולא בפני נשים, ולא בפני קטנים שמא יבכו וישברו את לבו 80 . ויש להוציא הנשים והקטנים מן החדר בעוד החולה חי - אם נוטה למות חס ושלום 81 .

לח. סדר וידוי שכיב מרע: "מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שרפואתי ומיתתי בידך. יהי רצון מלפניך שתרפאני רפואה שלימה, ואם אמות תהא מיתתי כפרה על כל

חטאים ועונות ופשעים, שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך, ותן חלקי בגן עדן, וזכני לעולם הבא הצפון לצדיקים" 82 . ואם רוצה להאריך כוידוי יום הכיפורים - הרשות בידו 83 .

סימן ב - דיני הגוסס ומים בשכונת המת

א. הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו ואסור לעשות דבר המקרב מיתתו. ולכן, אין מעצימים את עיניו עד שתצא נפשו, וכל הנוגע בו הרי זה שופך דמים 84 . וכל זה לעשות מעשה בגופו אסור, אבל מסוכן שייסוריו מתגברים והולכים מותר להתפלל עליו שימות 85 . ויש חולקים מאחר שלא הובא דין זה בפוסקים 86 .

ב. אסור לחצוב קבר לאדם מסוכן עד שימות 87 . ובשעת הצורך, שחוששים שימות ולא תהא שהות לקוברו, מותר לחפור ולמלאות כל הקבר בעפר. אבל כיסוי גרידא לא מהני 88 . וכל זה שחופר לאיש פרטי, אבל בסתם מותר, דדוקא לחולה דלא ליתרע מזליה, אסור 89 .

ג. כיון שנטה אדם למות, אין רשאים להיפרד ממנו, כדי שלא תצא נפשו והוא יחידי. ומצוה לעמוד על האדם בשעת יציאת נשמה 90 . והעומד בשעת יציאת נשמה של איש או אשה מישראל חייב לקרוע 91 . ועכשיו לא נהגו לקרוע בשעת יציאת נשמה, שאם כן לא נמצא מי שיעמוד אצל המת בשעת מיתתו. ואפילו על אדם כשר נהגו להקל שלא לקרוע 92 .

ד. המשמר את המת פטור מקריאת שמע ותפילה ומכל המצוות, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה 93 .

ה. הציבור הנמצאים בחדרו של הנפטר בשעת פטירתו, צריכים לקרות קריאת שמע ולומר סדר הפסוקים 94 .

ו. מנהג לשפוך כל מים שבשכונת המת 95 , והטעם לפי שמלאך המוות מפיל במים טיפת דם המוות 96 . והאיסור הוא שני בתים מכל צד חוץ מהבית שהמת בו 97 . ולכן בין מת ובין נפל בין מת בחול ובין מת בשבת צריך לשפוך המים השאובים בכלים 98 . ומעשה באחד ששתה מהמים ומת 99 . ומנהג זה יסודתו בהררי קודש ואין להקל בו כלל 17 .

ז. אין צריך לשפוך קוביות קרח, מי סודה, מרק, מיצים ממותקים, משקאות חריפים, מי מלח, ומשקים העשויים לרפואה כגון זריקות, אינפוזיה וכדומה. ומים חמים יש להחמיר לשופכם 100 .

ח. אם כבר בישלו או אפו במים שהיו בשכונת המת, אם היו מים שאובים בביתו של הנפטר (בשעת המיתה) אפשר להתיר בפשיטות, ואם לא היו מים בבית המת ראוי להחמיר בזה. וכשיש הפסד מרובה אפשר להקל. והוא הדין שאפשר להקל בזה לצורך סעודת מצוה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. והוא הדין שאפשר להקל במים שלנו ואין צריך לשופכן 101 .

ט. מותר לכבס הבגדים ולהדיח הבית במים שאובין שהיו בשכונת המת בשעת המיתה 102 . ויש מתירין אף לרחוץ פניו ידיו ורגליו, ואינם אסורים רק בשתייה 103 .

י. חביות מים הנמצאות על גגות הבתים, וכן מים הנמצאים בדוד שמש, מותרים בשתייה, ואינם נאסרים מדין מים שהיו בשכונת המת בשעת המיתה 104 .

יא. אם נתערבבו מים שהיו בשכונת המת עם מים אחרים - בטלים בשישים 105 .

יב. לכתחילה יש להחמיר בדין שפיכת מים שאובין גם במת גוי, בין שמת בבית ישראל כגון עבדו ושפחתו, ובין שמת בביתו הנמצא בשכונת ישראל 106 .

יג. מי שטעה ובירך על מים שבשכונת המת ונזכר או שהזכירוהו שאין לשתותם יטעם מעט וישפוך השאר 107 .

יד. מת שנפטר בשבת או ביום טוב, אינו אוסר את המים שבשכונתו 108 .

טו. מת שנהרג על ידי אדם או תינוק שנחנק בשינה בחיק אימו - אין צריך לשפוך את המים שבשכונתו 109 .

טז. מים הנמצאים בכלי סגור וחתום בשכונת המת - לא נאסרו 110 .

יז. מי שמת בשבת - אסור להפשיט מעליו את בגדיו 111 .

יח. מותר לתת זריקה למת כדי שלא יסריח ועל מנת לעכב את הריקבון 112 .

סימן ג - דיני קריעה על מת וספר תורה שנשרף וערי ירושלים.

א. חכמינו ז"ל הטילו עונש חמור על המזלזל בקריעה עד שאמרו 113 "אבל שלא פרע ולא פרם חייב מיתה". ויש אומרים שמצות קריעה מן התורה והמבטלה חייב מיתה בידי שמים 114 , ויש אומרים שהקריעה מדרבנן וכן עיקר 115 . וחובה קדושה על כל האבלים בין איש בין אשה לקרוע על מת הקרוב להם ואין להקל בזה כלל. ונשים שנהגו שלא לקרוע אין לזה דין מנהג כלל וחייבות לשנות מנהגם כדעת חכמינו ז"ל והפוסקים, שחיוב גמור הוא לקרוע על המת 116 .

ב. הברכה שמברך האבל: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם דיין האמת", בשם ומלכות 117 . ואף על פי שיש אומרים שהברכה תהיה בלי שם ומלכות, כבר פשט המנהג לברך בשם ומלכות, ובמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל 118 .

ג. מי שמת לו מת מהמתים שחייב להתאבל עליהם, חייב לקרוע עליו. וצריך לקרוע מעומד, ואם קרע מיושב לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור ולקרוע ללא ברכה 119 . וצריך להזהר שלא להיסמך על שום דבר בשעה שקורע דזה הוי כמיושב 120 .

ד. עם יציאת הנשמה אומר צידוק הדין, וכשמגיע לברכת דיין האמת - קורע. ועיקר המצוה לברך ולקרוע סמוך ליציאת הנשמה. והנוהגים לברך ולקרוע בשעת הקבורה או בשעת סעודת ההבראה, יש להם על מה שיסמוכו. ואם עבר יום הקבורה ולא בירך ולא קרע, יקרע אחר כך בלי ברכה 121 .

ה. אם עברו שבעת ימי האבל ולא קרע, אין צריך לקרוע, חוץ מאביו ואמו שקורע עליהם לעולם מפני כבודם 122 . וכל זה שאין צריך לקרוע על שאר קרוביו, הוא רק בתנאי ששמע תוך שבעה ובכל זאת לא קרע, אך אם לא שמע תוך שבעה ושמע תוך שלושים חייב לקרוע 123 .

ו. מת לו מת בשבת, אף על פי שקורע במוצאי שבת, מכל מקום ברכת דיין האמת מברך בשבת דוקא 124 .

ז. יש אומרים שעיקר מצות קריעה מתקיימת על ידי כך שאדם אחר קורע את בגדו של האבל ומחמת כך האבל מתבייש ממנו, ויש עגמת נפש טפי כאשר הוא שותק ומקבל דינו של ה' יתברך 125 . ויש אומרים דעדיף שיקרע על ידי עצמו ולא על ידי אחר 126 . והמנהג היום בירושלים שאדם אחר מתחיל לחתוך בסכין בשפת הבגד, ואחר כך האבל קורע בידו שיעור טפח. וכן עושים על כל המתים, ובזה יוצאים ידי חובת שתי הדעות 127 .

ח. מקום הקריעה בכל מקום לפניו, אבל אם קרע לאחוריו, או בשולי הבגד מן הטבור ולמטה, או מן הצדדים דהיינו מתחת אצילי ידיו, לא יצא וצריך לחזור ולקרוע 128 .

ט. אם קרע לרוחב הבגד יש אומרים שלא יצא ידי חובה ויש אומרים שיצא. ולכתחילה ראוי לצאת ידי חובת כולם ולהקפיד לקרוע לאורך הבגד 129 .

י. שיעור הקריעה - טפח, דהיינו שמונה ס"מ 130 . ויש אומרים עשרה ס"מ 131 . וזהו בשאר קרובים, שהם: בנו, בתו, אחיו, אחותו, ואשתו הנשואה לו, אך על אביו ואמו חייב לקרוע עד שיגלה את ליבו 132 .

יא. נוהגים לקרוע על אב ואם מצד שמאל, ועל שאר קרובים מצד ימין 133 . ואם שינה יצא ידי חובה 134 .

יב. על אביו ואמו חייב לקרוע כל הבגדים שלובש בזמן האבלות, ואם לא קרע כל בגדיו לא יצא ידי חובה וגוערין בו. וכל זמן שאותו הבגד עליו אומרים לו קרע, אפילו לאחר

שלושים. ובשאר קרובים סגי בבגד העליון, כגון חולצה 135 . ואם קרע בשאר קרובים את הבגד שתחת הבגד העליון בלבד, יש אומרים שלא יצא ידי חובה וצריך לחזור ולקרוע הבגד העליון 136 .

יג. אפרקסותו אין צריך לקרוע. יש אומרים שהוא בגד הזיעה הסמוך לבשרו. ויש אומרים שהוא בגד העליון, כגון מעיל או חליפה שלובשים בשביל כבוד. ולענין הלכה אין לקרוע את הבגד העליון, דהיינו המעיל או החליפה, אך את הבגד הסמוך לבשרו, דהיינו הגופיה יש לקרוע 137 . ופשט המנהג שלא לקרוע הגופיה 138 , ויש להם על מה שיסמוכו.

יד. בגד של מצוה אין צריך לקרוע ולכן אין לקרוע את הטלית קטן, והוא הדין אם לובש טלית גדול שפטור מלקורעה 139 .

טו. סוודר אין צריך לקרוע 140 .

טז. פיג'מה וכתונת לילה אין צריך לקרוע 141 .

יז. קרע על מת ובא להוסיף באותה קריעה על מת אחר, אם אחר שבעה סגי בכל שהוא, ואם תוך שבעה צריך לקרוע עוד טפח. ואם הקריעה השניה על אביו ואמו, אפילו לאחר שבעה מרחיק ג' אצבעות (6 ס"מ) וקורע עד שיגלה את ליבו 142 .

יח. אם רוצה להחליף בגדו לפני הקריעה בבגד פשוט יותר רשאי 143 . ואם בגדיו קרועים קצת ורוצה להחליף בשלמים ולקרוע בהם, רשאי להחליף לכתחילה, אם לא תעבור שעת חמימותו על ידי זה 144 .

יט. אחד האיש ואחד האשה שווים לענין הקריעה, אלא שהאשה קורעת בגד התחתון ומחזירתו לאחוריה, וחוזרת וקורעת העליון 145 . ואם לובשת שמלה אחת בלבד, אם אפשר להחזיר הקרע לאחוריה תעשה כך, ואם אי אפשר יכולה לשלול, דהיינו לתפור תפירה גסה, או להדק הקריעה על ידי מחט או סיכת ביטחון. ורק באשה התירו לעשות כן משום צניעות, מה שאין כן באיש 146 .

כ. על שאר קרובים יכול לקרוע מאמצע הבגד ואינו חייב לקרוע משפת הבגד, אך באביו ואמו חייב לקרוע משפת הבגד עד כנגד ליבו, שיהיו הקרעים מובדלים לשנים 147 .

כא. על אביו ואמו יש לו לקרוע בפני אנשים בפרהסיה, ועל שאר קרובים יכול לקרוע בצנעה 148 .

כב. על שאר המתים, רצה קורע ביד רצה קורע בכלי, ועל אביו ואמו קורע דווקא ביד 149 .

כג. על שאר קרובים, אם רצה להחליף הבגדים באמצע השבעה וללבוש אחרים (שאינם מכובסים כגון שהיו לו בסל הכביסה או שנתן לאחר להשתמש בהם כשיעור שעה), רשאי ואינו חייב לקרוע עוד, אבל באביו ואמו כל הבגדים שלובש תוך שבעה חייב לקרוע 150 .

כד. אם רוצה לתפור הבגד שקרע, בשאר קרובים מותר לשלול, דהיינו תפירה גסה לאחר שבעה, ומותר לאחות, היינו תיקון גמור, לאחר שלושים. ובאביו ואמו מותר לשלול לאחר שלושים ואינו מאחה לעולם 151 . ואם שכח ותפר הבגד על ידי איחוי הקרע, אפילו לאחר שבעה חייב לחזור ולקרוע באותו מקום 152 . והוא הדין אם מעביר את הבגד לאדם אחר צריך להודיעו שאסור לתופרו לעולם (בבגד שקרע על אב ואם, ועל שאר קרובים עד השלושים כדינו). וכן אין למוכרן לגוי 153 .

כה. השומע שמועה רחוקה, דהיינו ששמע לאחר שלושים יום, שמת לו מת, אין חלים עליו דיני אבילות אלא רק לשבת שעה אחת על הקרקע, אך אינו חייב לקרוע ואינו נוהג שבעה ושלושים. וכל זה על שאר קרובים, אך על אביו ואמו אף על פי שאין נוהג דיני שבעה בשמועה רחוקה, מכל מקום נוהגים בו דיני השלושים מיום השמועה. וכן חייב לקרוע עליהם לעולם 154 .

כו. כאשר שומע שמועה רחוקה צריך לברך דיין האמת בשם ומלכות גם כאשר אינו קורע, ויברך רק ביום השמועה. ואם עדיין לא קברו את המת יכול לברך גם ביום הקבורה 42 א'.

כז. מי שמתו לו שני מתים כאחד, או ששמע שתי שמועות כאחד, בין על אביו ואמו בין על שאר קרובים, קורע קרע אחד לשניהם במה דברים אמורים שקובע קרע אחד לשניהם דוקא אם מתו אביו ואמו (ששניהם באותה דרגה) או שנים משאר קרוביו, אך אם מתו אביו או אמו ואחד משאר קרובים קורע על אביו או אמו ומרחיק ג' אצבעות וקורע טפח על המת האחר 155 .

כח. אמרו לו מת אביו וקרע ונהג מקצת ימי אבילות ואחר כך אמרו לו לא מת והפסיק, וחזרו ואמרו לו מת כמו שאמרו הראשונים, יצא ידי חובת הקריעה. אך אם אמרו לו מת וקרע, ואחר כך מת, לא יצא ידי קריעה וחייב לקרוע שוב 156 .

כט. בכל מקום שחייב לקרוע לא מועיל לקרוע במקום שיש תפר חלש, ורק אם קרע במקום תפר חזק, וכל שכן במקום שאין תפר כלל, יצא ידי חובה 157 .

ל. קטן שמת לו מת מקרעין לו מפני עגמת נפש 158 , ואף על פי כן אינו נוהג דיני אבילות כלל, ואדרבה יש בזה קולא שמתבטל מדברי תורה על ידי זה 159 . ועוד יש לומר דלא

חייבו חכמינו ז"ל מצות חינוך לקטן רק במצוות שבודאי מתחייב בהם לכשיגדיל, אך באבלות אפשר שלא יגיע לידי כך לעולם 160 . ועוד שאבילות משום תשובה וקטן לאו בר תשובה הוא 161 . וקטן זה חייב בקריאת שמע ובתפילה, ומותר בבשר ויין 162 , ומכל מקום ישב מעט עם האבלים. וכל זה באבילות של יחיד דוקא, אבל באבילות דרבים כגון בימים שבין ראש חודש אב לט' באב, אסור קטן זה בבשר ויין, אם לא שחלש וצריך לבשר.

לא. קטן שהגיע למצוות בתוך שבעת ימי אבילות, יש אומרים שמתחיל לנהוג כל דיני אבילות מיום הבר מצוה ואילך, וחייב להשלים את הימים הנותרים בלבד 163 . אולם דעת מרן השו"ע אינה כן אלא כל קטן שהגדיל תוך השבעה בטל ממנו כל דין אבלות ואינו חייב בו. וכן הלכה 164 .

לב. אסור לקרוע על מתו בשבת או ביום טוב, ואם עבר וקרע בשבת או ביום טוב, אף על פי שחילל שבת ויום טוב, יצא ידי חובת קריעה 165 . ועל פי הדין מי שמת קרובו בשבת או ביום טוב קורע למוצאי שבת או למוצאי יום טוב, אף על פי שברכת דיין האמת מברך בשבת או ביום טוב עצמו 166 .

לג. אין קורעין ביום טוב, אפילו ביום טוב שני של גלויות, אבל בחול המועד קורעין 167 . ויש אומרים שאין לקרוע בחול המועד רק על אביו ועל אמו, ובשאר קרובים קורע לאחר המועד, לפי שאין אבילות במועד 168 . והמנהג בירושלים שלא לקרוע בחול המועד על מת אלא על אב ואם בלבד, ועל שאר קרובים קורעים במוצאי הרגל כשמתחילים למנות שבעת ימי אבלות. ובכל יתר ערי הארץ יש לנהוג כדעת השולחן ערוך, לקרוע על כל הקרובים בחול המועד, אף על פי שאין אבילות במועד. ומחליף הבגד הקרוע ולובשו לאחר המועד. וכל זה שאמרנו שקורע בחול המועד, הוא רק במת שנקבר בחולו של מועד, שאז היא שעת החימום וראוי לקרוע עליו, אבל אם מת ונקבר ביום טוב (על ידי גוי), אין לקרוע בחול המועד, וקורע לאחר הרגל עם תחילת ימי האבילות, שלא הותרה הקריעה בחול המועד אלא כשהקבורה היתה בחול המועד, אבל כאשר נערכה הקבורה ביום טוב (על ידי גויים), הואיל ונדחתה הקריעה יש לדחותה עד מוצאי הרגל 169 .

לד. אם שמע שמועה קרובה ברגל, ולאחר הרגל יעברו שלושים יום, ותהיה שמועה זו שמועה רחוקה, קורע בחול המועד לכל
הדעות 170 .

לה. הרואה ספר תורה שנשרף או תפילין או אפילו מגילה אחת מהנביאים או מהכתובים, קורע שתי קריעות, אחת על הגוילין ואחת על הכתב 171 . וכל זה דוקא

שנשרף בזרוע, דהיינו בכוונה להכעיס, אבל בית הכנסת שנשרף בו ספר תורה על ידי קצר חשמלי, שאינו בכוונה להכעיס, אין צריכים לקרוע. והעיקר בזה לשוב בתשובה ולשפר המעשים 172 . וכן אם שרפו במזיד ספרי ש"ס ופוסקים אין צריך לקרוע, שרק בספרי תנ"ך יש דין קריעה 173 . ודוקא בכליון שעל ידי שריפה, אבל בשאר כליון כגון שנמחק יש אומרים שצריך לקרוע 174 ויש חולקים 175 וכן הלכה.

לה/א.הרואה ס"ת שנשרף או נקרע שצריך לקרוע עליו. הוא רק אם רואה את מעשה הקריעה או בשעת השריפה בפועל, אך אם בא לאחר זמן ומצא את גזרי הס"ת או ראה את ספר התורה שרוף - אין צריך לקרוע 63 א'.

לו. הרואה ערי יהודה בחורבנן או ירושלים, או מקום בית המקדש חייב לקרוע מעומד וביד. וקורע כסותו שיעור טפח בצד שמאל שכנגד הלב, ואינו מאחה לעולם אבל שולל למחרת 176 .

לז. כיום לא נוהגים לקרוע על ערי יהודה המוזכרים בשולחן ערוך 177 .

לח. הקורע על ירושלים ומקום המקדש מברך ברוך דיין האמת ללא שם ומלכות 178 .

לח/א.כשקורע על ירושלים ומקום המקדש צריך לקרוע כל כסותו שעליו 66 א'. וגם אם לובש כמה חולצות קורע את כולם.

לט. אדם המגיע לירושלים פעמים רבות ובכל פעם רואה את מקום המקדש (או אפילו רק את חומות העיר העתיקה), אם יש הפרש של שלושים יום ומעלה בין ראיה לראיה מוטל עליו החיוב לקרוע כל פעם מחדש 179 .

מ. הנכנס בעיניים עצומות, או בתוך קרון סגור, או נוסע במכונית ומפנה מבטו לקרקע הרכב, וכן הסומא, כל אלו פטורים מקריעה, שדוקא הרואה מקום החורבן קורע 180 .

מא. אף בערב שבת ובערב יום טוב אחר חצות היום, ואפילו לאחר פלג המנחה חייב בקריעה כאשר רואה מקום החורבן 181 . והנוהגים להקל בערב פסח אחר חצות ובחול המועד, יש להם על מה שיסמוכו 182 .

מב. אם עבר ולא קרע, קורע כל אותו היום עד השקיעה, בכל מקום שהוא נמצא, גם אם חזר לביתו 183 .

מג. תושבי ירושלים נהגו שלא לקרוע על ראיית המקדש אף לאחר שלושים יום 184 . ויש מי שאומר שכל זה בזמן שירושלים היתה קטנה, והיה מקום לומר שכל תושב ראה את המקדש תוך שלושים יום ללא תשומת לב מיוחדת, מה שאין כן בזה הזמן שירושלים גדלה מאוד, פשוט הוא שהדר בירושלים במקום שלא רואים משם את המקדש או את החומות, חייב לקרוע אם לא ראם תוך שלושים יום, והעובר על זה נקרא עבריין 185 .

מד. מי שנולד בירושלים, אפילו הגדיל אין צריך לקרוע, דבקטנותו פטור וכשהגדיל הרי ראה את ירושלים תוך שלושים יום 186 .

סימן ד - דיני אונן

א. מי שמת לו מת ועדיין לא נקבר, הרי זה אונן מן התורה, ופטור מקריאת שמע ותפילה ותפילין, ומכל המצוות האמורות בתורה. ושני טעמים בדבר: א. מפני כבודו של המת, שמראה עצמו שאינו מתאבל עליו. ב. שטרוד בקבורת המת ובשאר צרכי המת, ולכן פטרוהו מכל המצוות 187 . והוא הדין שאסור לאכול בפני המת אלא בחדר אחר 188 . ואפילו אחרים אסורים לאכול בפני המת. וכן אסור לעשן בפני המת 189 .

ב. אפילו המת בעיר אחרת אסור לאכול בשר ולשתות יין, על מנת שלא יימשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורת המת 190 .

ב/א.נחלקו הפוסקים אם מותר לאונן לשתות משקאות חריפים או שמא אף הם אסורים לאונן כמו איסור שתית יין, ואף המקילים לא הקלו אלא בשתיה מועטת באופן שלא יבוא ח"ו לידי שכרות או שמחה 4 א'.

ב/ב.אונן אסור באכילת בשר, אך מותר לו לאכול תבשיל שבושל בכלי בשרי בן יומו, ומותר לבשל בו אף לכתחילה 4 א'.

ג. האונן אינו מברך המוציא וברכת המזון, אך חייב בנטילת ידיים בלי ברכה 191 .

ג/א.אין לאונן לענות אמן אחר ברכה ששומע מאדם אחר. ולאחר שמסר מתו לחברא קדישא ורוצה לענות יש לו על מה שיסמוך 5 א'.

ד. קטן שהוא אונן מותר בקריאת שמע ובתפילה, ומותר בבשר ויין 192 .

ה. גם אם האונן רוצה להחמיר על עצמו ולקרות קריאת שמע ולברך - אינו רשאי, ואם יש מי שישתדל בשבילו בצרכי הקבורה, ורוצה להחמיר ולקרות - רשאי 193 .

ו. אם סיים להתעסק בצרכי המת ובצרכי הקבורה, ויושב בביתו ומודיע לקרובים על זמן הלוויה, רשאי להחמיר ולקרות, דלא מיקרי עוסק בצרכי המת אלא עוסק בכבוד המת. (ומה רשאי להחמיר ולקרות - עיין הערה 7).

ז. בשבת ויום טוב אין חלים דיני אנינות כלל, אוכל בשר ושותה יין ומברך, וחייב בכל המצוות, חוץ מתשמיש המיטה שאסור בו 194 . והוא הדין שמותר ללמוד תורה ולעלות לתורה 195 .

ח. אם נפטר בערב שבת, ואין שהות לקוברו בו ביום, אין חלים על קרוביו של הנפטר דיני אנינות, וחייבים להתפלל מנחה של ערב שבת, ולקיים כל המצות כולן. ומותרים להתקלח ולהחליף בגדיהם 196 .

ט. מי שמתו מוטל לפניו בשבת, יתפלל ערבית של מוצאי שבת מבעוד יום לאחר פלג המנחה (שהוא שעה ורבע לפני צאת הכוכבים), ויבדיל על הכוס מבעוד יום ללא נר ובשמים. ואם לא עשה כן ויצאה השבת - אם נקבר המת במוצאי שבת יתפלל ויבדיל לאחר הקבורה, ואם נקבר רק למחרת יבדיל לאחר הקבורה בשם ומלכות ללא נר ובשמים 197 . ואפילו טעם במוצאי שבת יבדיל ביום ראשון בשם ומלכות 198 .

ט/א.אם הבדיל בטעות בהיותו אונן או ששמע הבדלה וכיון לצאת בה ידי חובה ולא ידע שפטור מזה, יצא ידי חובה וגם אם קברו את המת באותו הערב אין צריך לחזור ולהבדיל 12 א'.

י. אם נפטר אחד מקרוביו בשבת, ונקבר ביום ראשון בבוקר, מתפלל שחרית של יום ראשון, ואין צריך להתפלל תשלומים על ערבית של מוצאי שבת קודש 199 . אך אם נפטר במוצאי שבת ולא התפלל ערבית, ונקבר המת ביום ראשון בבוקר; יש אומרים 200 שחייב להתפלל שחרית שתיים (ולשיטתם יאמר אתה חוננתנו בתשלומי ערבית), ויש אומרים 201 שפטור. ולהלכה אינו צריך להתפלל תפילת תשלומים, אך אם רואה שמיושב בדעתו ורוצה להתפלל תשלומים בתורת נדבה - רשאי 202 .

יא. האונן שלא בירך ברכות השחר לפני הקבורה, כיון שהיה פטור מכל המצוות כולן, יברך לאחר הקבורה כל היום כולו, הן ברכות השחר והן ברכות התורה. ואם נזכר בערב לאחר תפילת ערבית, יברך ברכות השחר בלבד 203 .

יב. אם נפטר ונקבר בראש חודש, יכול להתפלל מוסף גם לאחר שבע שעות, שזמנה כל היום 204 .

יג. אונן בחול המועד סוכות או ביום טוב ראשון, שרוצה לקבור את מתו על ידי גוי, או ביום טוב שני שיכול לקבור אף על ידי ישראל, שאז חלים עליו דיני אנינות - ישב בסוכה ללא ברכה, ואם יש לו קושי בדבר - פטור 205 .

יג/א.מי שנעשה אונן בליל בדיקת חמץ ימנה אדם אחר שיבדוק חמץ עבורו. ויברך השליח בתחילה בביתו, ויכוין לפטור גם את ביתו של האונן. ואם השליח מבני ביתו כגון בנו יברך ויבדוק 19 א'.

יג/ב.מותר לאונן למכור חמץ לגוי בערב פסח וכן לומר את נוסח הביטול בין בערב בין בבוקר. והוא הדין שמותר לו לשרוף חמץ בזמנו 19 ב'.

יד. מי שמת לו מת בליל פסח; אם בדעתו לקוברו בלילה על ידי גויים, פטור מכל המצוות הנוהגות בליל פסח, אך אם דעתו לקוברו למחר, דהיינו ביום טוב עצמו במשך היום, דינו כדין שבת שאין בו אנינות כלל, וחייב בכל המצוות הנוהגות בליל פסח,

לרבות מצוות ההלל וההסיבה 206 . ומכיון שלא יצא הדבר מידי מחלוקת, וקיימא לן ספק ברכות להקל, לכן לא יברך האונן שום ברכה בעצמו, אלא ישמע הברכה מאחרים, לרבות ברכת הקידוש ואכילת מצה ומרור. וכן ההגדה וההלל טוב ונכון שישמע מפי אחרים. ואם רצה לומר את ההלל וההגדה בעצמו רשאי. ולענין הסיבה, יש לאונן זה להסב כדין. ואם קוברו במוצאי יום טוב והלאה חייב בכל המצוות כולן בברכה 207 .

יד/א.אונן בפורים מותר באכילת בשר ושתיית יין ובכל המצוות כולם 21 א'.

יד/ב.יום המיתה והקבורה שחלו בפורים לא יניח בו תפילין 21 ב'.

יד/ג.מי שנפטר קרובו ביום פורים ולא נודע לו על כך, אם יש אפשרות עדיף שלא להודיעו כדי שלא לגרום לו אבלות בפורים 21 ג'.

יד/ד.אונן שלא ספר בלילה ספירת העומר יספור ביום בלי ברכה לאחר הקבורה, ואז יוכל להמשיך לספור בברכה. ואם רואה שהקבורה מתעכבת ויהיה אונן לילה וכל היום שאחריו - אם מסר מתו לחברא קדישא יספור ביום בלא ברכה ויועיל לו להמשיך בשאר הימים לספור בברכה. אך אם לא נמסר לחברא קדישא ולא ספר ועבר גם כל אותו היום ימשיך לספור בשאר הימים בלי ברכה 21 ד'.

טו. אונן לא יאמר קדיש קודם הקבורה, אך בארץ ישראל המנהג שהבן אומר קדיש עם החזן קודם הקבורה 208 . ולאו דוקא עם החזן אלא גם לבדו יכול לומר קדיש, שזהו כבודו של המת. ולכן מי שמת לו מת בליל שבת, הנכון שיאמר עליו קדיש בשבת, ויועיל לנפטר אף על פי שעדיין לא נקבר 209 . ואין לעשות השכבה לפני שנקבר אפילו בשבת.

טז. אם היה מסתפר ואמרו לו מת אביו, מותר להשלים התספורת, בין שהודיעו למספר ובין שהודיעו למסתפר. ומה שהספר גומר זהו דוקא כשאין ספר אחר בעיר 210 . וכל זה שכבר החל להסתפר, אך אם רק ישב לפני הספר ועדיין לא התחיל - אסור 211 .

יז. היה עומד בתפילה או מברך ברכת המזון, ואמרו לו מת אביו; יש אומרים שיפסיק מיד, ויש אומרים שיסיים 212 . ולהלכה - יסיים תפילתו או ברכת המזון 213 . והחכם עיניו בראשו, שלא להודיעו באמצע התפילה או ברכת המזון שנפטר קרובו, ולא יכנס לבית הספק כלל 214 .

יח. אונן אסור לישב על גבי מטה, ספסל, כסא וכל כהאי גוונא, אלא יושב על גבי הקרקע 215 .

יט. כל זמן שלא נקבר המת אינו חולץ מנעל וסנדל 216 , על מנת שיוכל ללכת במהירות ולהשתדל בקבורתו 217 . ולפי טעם זה יש ללמד זכות על האונן שנוסע לסדר צרכי הקבורה, ויושב במכונית שנוסע בה; שאם יעמוד, או ירים את כסא המכונית וישב על

קרקעית הרכב, יבוא לידי עייפות, ולא יוכל למהר להשתדל בצרכי המת, והמחמיר בזה תבוא עליו ברכה 218 .

כ. יש אומרים שאונן אסור ברחיצה וסיכה ושאילת שלום ותספורת ומלאכה 219 . ויש מתירים בכל זה 220 . ולהלכה יש להורות להקל במקום צורך גדול.

כא. מקום שיש חברה קדישא, ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי המת מסרוהו לאנשי החברה קדישא, נפקע מהם דין אונן ומותרים באכילת בשר ושתיית יין 221 . והוא הדין שחייבים לברך ולהתפלל 222 , ומצטרפים למניין 223 . ויש נמנעים מאכילת בשר ושתיית יין כל שבעה, ואין צורך להחמיר בזה כלל ועיקר.

כב. אונן אינו מצטרף למניין, ואינו נושא כפיו. ולכן בלוויה שיש רק עשרה אנשים עם האונן אינו רשאי לומר קדיש 224 . ולאחר הקבורה מצטרף למניין לכל הדעות 225 .

כג. אונן הנוסע עם מתו לקוברו פטור מתפילת הדרך, גם אם אינו נוסע במכונית שבה נתון המת 226 .

כג/א.מותר לאונן לקרוא תהילים לעילוי נשמת הנפטר, ובפרט אם יושב בודד ללא מעש 40 א'.

כד. אונן הבא לקבור את מתו בהר הזיתים פטור מלקרוע על המקדש כשהוא אונן, וממילא פטור לאחר סתימת הגולל 227 . ואם אנשי החברא קדישא דואגים לכל סדרי הלוויה, רשאי לקרוע על המקדש.

כה. אונן הנמצא בבית הכנסת אינו פוטרם מלומר וידוי, שהרי אינו רשאי להתפלל ולא מצטרף עימהם. אבל אם מתפללים בבית האונן אין לומר וידוי כלל 228 .

כו. במקומות שאין מניחים לקבור את המת עד זמן מסוים, וכן אם נמצא רחוק מהעיר מהלך זמן מסוים, לא חלים דיני אנינות על קרובי המת עד שיגיע הזמן שיכול לטפל בצרכי המת, וחייבים בכל המצוות כולם 229 .

כז. אונן בן תורה הרוצה להספיד את אביו בשעת הלוויה, שפיר דמי, שזהו כבוד אביו 230 .

כח. אונן שאכל ושבע, ולאחר מכן קברו את המת וכעת איננו אונן, יש אומרים שכיון שעדיין לא נתעכל המזון שבמעיו חייב לברך ברכת המזון 231 . ויש חולקים כיון שהאונן מופקע מכל דיני המצוות, הוא הדין שאינו מברך אשר יצר וברכת המזון על מה שאכל לפני הקבורה 232 . ולהלכה, כלל גדול בידינו, שספק ברכות להקל, ולא יברך כלל לאחר הקבורה 233 .

כט. האונן חייב לצום בתענית ציבור, כיון שהיא מצוה בשב ואל תעשה 234 .

ל. מי שמת לו בנו תוך שלושים יום ללידתו אין חלים עליו דיני אנינות כלל 235 .

סימן ה - מי שהכין צרכי חופתו ומת לו מת שחייב עליו באבילות

א. בימי רבותינו הדין היה שמי שהכין כל צרכי חופתו, שאפה פתו וטבח טבחו ומזג יינו ומת אביו של חתן, והוא במקום שאינו יכול למכור ואם תדחה החופה יפסיד מה שהכין, או שמתה אמה של כלה, ואיכא תמרוקי נשים וקישוטין שאינם מתקיימים, מכניסים את המת לחדר ואת החתן והכלה לחופה ובועל בעילת מצוה ופורש. וכיון שחלה עליו החופה נחשב בשבילו כרגל, ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות, וכל שבעת ימי המשתה נוהג בהם דברים שבצנעא. ואסור בתשמיש המיטה, הלכך כל שבעת ימי המשתה ושבעת ימי האבל הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים 236 . ולענין שלשים אינו מונה אלא משבעת ימי אבלות ואילך, וכל שבעת ימי החופה מותר בגיהוץ ובתספורת. ואם אין לו הפסד, כגון במקום שמצוי למכור מה שהכין, או אפילו במקום שיש הפסד אך מתה אמא של חתן או אבא של כלה או אחד משאר הקרובים, באופן שנשאר מי שיכין להם בפעם אחרת, לא התירו לדחות האבילות, אלא קובר אותו מיד ונוהג שבעת ימי אבילות, ואחר כך מכניסים את החתן והכלה לחופה מיד, ונוהג שבעת ימי המשתה 237 .

ב. אולם בימינו שיש קרובים רבים המטריחים את עצמם להכין צרכי סעודה, גם אם מת אב החתן או אם הכלה קודם החופה, בכל ענין נוהג אבילות תחילה, ואחר כך נוהגים שבעת ימי המשתה 238 . ואפילו אם הזמין אולם ותזמורת, ועל ידי ביטול החופה יגרם הפסד כספי לחתן, אפילו הכי אין להקל בזה, כיון שהפסד כספי בלבד עדיין אינו סיבה להתיר עריכת החופה 239 .

ג. חתן שנשא אשה, ומת לו מת שחייב להתאבל עליו תוך שבעת ימי המשתה, מסיים שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות, וכל ימי המשתה הנותרים נוהג בהם דברים שבצנעא. ואסור בתשמיש המטה, ואפילו אם לא בעל עדיין מסיים את ימי המשתה מכיון שנערכה החופה. אלא שאם בעל מותרים ביחוד, ואם עדיין לא בעל אסורים ביחוד תוך ימי המשתה עד לאחר ימי האבלות 240 .

ד. חתן וכלה שאירע להם אבל לפני החופה, באופן שהיו אסורים להכנס לחופה, וטעו וערכו החופה ובעל בעילת מצוה, מאחר שערכו החופה הרי זה כרגל ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך שבעת ימי אבלות. ואם יש להם צער גדול, ורוצים לוותר על שבעת ימי המשתה ולנהוג מיד שבעת ימי אבלות, רשאים לעשות כן, אלא שהפסידו שבעת ימי

המשתה 241 . ואם מת לאחר החופה, באופן שהיו צריכים לנהוג שבעת ימי המשתה (וכנ"ל בסעיף ג), וטעו ונהגו שבעת ימי אבילות תחילה, יצאו בזה ידי חובת אבילות, ונוהגים לאחר מכן שבעת ימי המשתה 242 . במה דברים אמורים, כשלא בעל לפני שמת הקרוב, אבל אם בעל לפני מיתת הקרוב ונהג בטעות ימי אבלות, אף שעלו לו ימי האבלות הפסיד את שבעת ימי המשתה 243 .

ה. חתן שנשא אשה, ולאחר יומיים מת אחיו ונקבר, והמשיך החתן שבעת ימי המשתה (כנ"ל בסעיף ג), כשבא לנהוג אבלות הרי זה מצטרף עם גדול הבית (כדלקמן סימן יד) וקם מהאבלות עמו, ואינו צריך לנהוג שבעת ימי אבלות לעצמו. ולענין קריעה, יקרע החתן לאחר שבעת ימי המשתה, שאצלו הרי זה רגל שאינו קורע כלל. אבל ברכת דיין האמת יברך מיד עם הקבורה אפילו שהוא חתן, לפי שאין כל קשר בין ברכת דיין האמת לדין הקריעה 244 . והוא הדין שיכול החתן לילך ללוויית הקרוב אף על פי שאינו נוהג דיני אבלות 245 .

ו. מי שיש לפניו מצוה לשמח חתן וכלה ומצות ניחום אבלים, ניחום אבלים קודם לשמחת חתן וכלה. במה דברים אמורים כשיש בידו זמן לקיים שניהם, אך אם אין בידו פנאי לקיים את שניהם, משתה החתן קודם שכבוד החיים עדיף. וכן מת ומילה מילה קודמת, ואם הוא מת מצוה, מת מצוה קודם ואפילו לחתן וכלה 246 .

סימן ו - חיוב ההספד, גודל שכרו, וכיצד ועל מי מספידים.

א. מצוה גדולה להספיד על המת כראוי, ומצוה שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו. ואסור להפליג בשבחו יותר מדי, אלא מזכירים מדות טובות שבו ומוסיפים בהן קצת, ובלבד שלא יפליג. ואם לא היו בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו. וחכם וחסיד מזכירים להם חכמתם וחסידותם. וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל, או שמוסיף להפליג יותר מדי על מה שהיה בו, גורם רעה לעצמו ולמת 247 . וכתבו בספרי המוסר שאין הנפטר מגיע למחיצתו עד שיספידוהו כראוי 248 .

ב. העם העוסקים בהספד, כל זמן שהמת מוטל לפניהם, נשמטים אחד אחד וקורין את שמע ומתפללין. אין המת מוטל לפניהם, הם יושבים וקורים והאונן יושב ודומם, הם עומדים ומתפללים והוא מצדיק עליו את הדין, ואומר: יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתגדור פרצותינו ופרצות עמך בית ישראל 249 .

ג. כשם שמספידין על האנשים כך מספידין על הנשים כראוי להן 250 .

ד. מי שצוה שלא יספידוהו יש אומרים ששומעין לו 251 , כיון שכל

סיבת ההספד משום כבודו של מת והרי מחל על כבודו, ומצוה לקיים דברי המת 252 . ואפילו כשאין הוצאות ממון ורוצים להספידו בחינם גם כן אסור, שבכל דבר אמרינן מצוה לקיים דברי המת 253 . ויש אומרים שמצוה להספידו למרות מה שציוה וכן הלכה, אלא שיש לקצר בשבחיו ולהאריך בדברי מוסר והתעוררות 7 א'. אך אם צוה שלא לנהוג עליו שבעה ושלושים אין שומעין לו, שאינו יכול לבטל המצוות 254 . ואם צוה שלא ינהגו אבלות שנים עשר חודש, כיון שאינו נוהג בשאר מתים אלא באב ואם, הרי מחלו על כבודם ומצוה לקיים דבריהם 255 , אבל אמירת קדיש שיש להם עילוי בזה צריך לומר שנים עשר חודש 256 .

ה. כל זמן שלא נקבר המת אסור לדבר לפני המת דברי תורה משום לועג לרש, אבל צרכי קבורתו והספד ומילי דעלמא מותר, וכן מותר לומר פסוקים ודרשה לפני המת או בבית הקברות כאשר היא לכבוד המת 257 .

ו. מספידים תלמידי חכמים ונשותיהן בבית הכנסת ובבית המדרש, אבל לא שאר העם 258 . והנוהגים להספיד בבית הכנסת אדם בעל מעשים ומפורסם ביראת שמים, כשיש שם ת"ח חשוב יש להם על מה שיסמוכו 259 (ובלבד שלא יכניסו מיטת הנפטר לבית הכנסת כדלקמן).

ז. בימינו אין להמנע מלערוך אזכרה אפילו בשבתות ובימים טובים, וכן בראש חודש ובחודש ניסן 260 .

ח. אסור להכניס את המת לבית הכנסת ולהספידו שם, והעושים כן שלא כדין הם עושים ומבזים מקום קדוש. ואם היה חכם אלוף וגאון מותר לעשות כן 261 .

ט. אסור להספיד את הנפטר בחול המועד 262 . ומטעם זה אין מניחים את המטה ברחוב בימי המועד, וכן אין מוליכים את המת בחול
המועד לבית הקברות עד שיהיה כל הקבר מתוקן ומזומן 263 .

י. תלמיד חכם שהלווייתו נערכת בימי חול המועד מותר להספידו בפניו. ופירוש בפניו, דוקא בפניו ממש בבית שנמצא שם, או כשהולכים לקוברו, הא לאו הכי אסור אפילו בתלמיד חכם. והוא הדין שאין להספידו לאחר הקבורה 264 .

יא. יש אומרים שמותר לומר צידוק הדין בימי חול המועד 265 , ויש חולקים ואומרים שאין לומר צידוק הדין בכל יום שאין אומרים בו תחנון 266 , וכן המנהג 267 . ובמקום שאין מנהג ידוע שב ואל תעשה עדיף 268 .

יב. ראש חודש אסור בהספד, והוא הדין שאין לומר בו צידוק הדין אפילו קודם הקבורה 269 . ותלמיד חכם מותר להספידו בפניו ולומר

עליו צידוק הדין וכדלעיל.
יג. אין אומרים צידוק הדין בערב שבת ובערב יום טוב אחר חצות היום, והוא הדין שאין לומר צידוק הדין בערב ראש השנה וערב יום הכפורים אחר חצות 270 . ועל פי זה יש לצדד שגם הספד אסור לומר בזמנים אלו 271 . ולתלמיד חכם מותר להספיד בערב שבת וערב יום טוב כדין חול המועד 272 .
יד. אין אומרים צידוק הדין בימי חודש ניסן 273 .
טו. מותר לומר צידוק הדין בערב ראש חודש, ערב חנוכה וערב פורים גם לאחר חצות היום, וכל שכן שמותר לומר צידוק הדין בערב ט"ו בשבט ובערב ל"ג לעומר 274 .

סימן ז - דיני מאבד עצמו לדעת

א. המאבד עצמו לדעת קוברים אותו, אך אין מתאבלים עליו, ואין מספידים אותו, ולא קורעים עליו 275 .
ב. איזהו מאבד עצמו לדעת, כגון שאמר שעולה לראש הגג, וראוהו שעלה מיד דרך כעס ונפל ומת, הרי זה בחזקת שאיבד עצמו לדעת. אבל ראוהו חנוק ותלוי באילן, או הרוג ומושלך בצד הדרך, הרי הוא בחזקת כל המתים ואין מונעים ממנו דבר. וכן מי שנפל לים או טבע בנהר, אין מונעים ממנו דבר 276 . ואף בהפיל עצמו למים ומת, אינו נקרא מאבד עצמו לדעת, כיון שהמים מעלים ומורידים אותו טרם יפול אל התהום וימות, וודאי מתחרט טרם ימות, ולכן מתעסקים עמו לכל דבר 277 .
ג. מי שתרם גופתו למדע, אף שעשה עוון חמור מאוד מאוד, אינו בכלל מאבד עצמו לדעת, ומתאבלים עליו החל מזמן שנתייאשו
מלקוברו 278 . ועיין הערה.
ד. קטן המאבד עצמו לדעת, חשיב שלא לדעת ומתאבלים עליו. וכן שוטה שאיבד עצמו לדעת חשיב שלא לדעת ומתאבלים עליו 279 . והוא הדין בחולה נפש המטופל בכדורים או שסובל מדיכאון וכיוצא בזה שאם איבד עצמו נחשב שלא לדעת ומתאבלים עליו.
ה. המאבד עצמו לדעת, אף אם עשה כן מתוך צרות רבות ורעות, אין מתאבלים עליו. אך אם לאחר ששלח יד בנפשו עשה תשובה והתוודה מתוך דעה צלולה, והתחרט על צעדו הנמהר, ומה גם אם ביקש להצילו מרדת שחת, אין למנוע ממנו דבר, שאין לך דבר העומד בפני התשובה 280 .
ו. אסור לאבד עצמו לדעת לשם כפרת עוונותיו, אך אם עבר ועשה כן מתאבלים עליו. ואם קרוביו ירצו לברך ברוך דיין האמת בשם ומלכות, יש להם על מה שיסמוכו 281 .

ז. אף על פי שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא, ניזון הוא ונהנה מכמה אוצרות צדקה הגנוזים לאותם שלא זכו, כעני שאין לו מה יאכל וסמוך על שולחן חבירו 282 . ולפי זה יש תועלת גדולה באמירת קדיש ולימוד וצדקות שעושים לעילוי נשמת הנפטר שאיבד עצמו לדעת. וכן מצוה על קרוביו לומר הפטרה בציבור והשכבה ותפילות לעילוי נשמתו. והוא רחום יכפר עוון 283 .

סימן ח - איסור הנאה במת ובתכריכיו.

א. מת, בין עובד כוכבים ובין ישראל, תכריכיו אסורים בהנאה. ודוקא שהזמינם לצרכו ונתנם עליו, אבל בהזמנה לבד, אפילו עשאם לצורך המת אחר שמת, לא נאסרו בהנאה, דהזמנה אינה אוסרת. וכן אם נתנם עליו ולא הזמינם לכך בתחילה עדיין לא נאסרו 284 .

ב. נויי המת המחוברים בגופו, כגון פאה נכרית שקשורה בשערות ראשו וכיוצא בזה, אסורים בהנאה כמו המת עצמו, וכל שכן ששערו של המת ממש אפילו ציוה שיתנוהו אסור בהנאה. אך טבעות ושאר תכשיטי-המת מותרים בהנאה 285 .

ב/א.חולה שהושתל בגופו קוצב לב ומת, מותר להוציאו מגופו לאחר מותו, ואין בזה איסור משום ניוול המת. והקוצב עצמו מותר בהנאה ואפשר למוסרו לחולה אחר 2 א'.

ג. נעליים שהיה לבוש בהם המת בשעת מותו אסורים בהנאה, אך נעליים שלא היו ברגליו בשעת מיתה מותר להשתמש בהם. ואם ליבו נוקפו יתן לעניים ויודיעם על כך 286 . ושאר בגדי המת אינם נאסרים כלל.

ד. ארון של מת שהובא מחוץ לארץ לארץ ישראל, ונקבר המת בקרקע ללא הארון כמנהג ארץ הקודש, הרוצה להקל וליהנות מהארון יש לו על מי שיסמוך, ובפרט כשיש הפסד מרובה 287 . ואם היתה דעת השולחים שיקברו את המת יחד עם הארון אין להקל, ויש לאסור הארון כדין תשמישי המת 288 .

ה. בדין ניתוח פלסטי, שחידשו הרופאים בזה הזמן להוציא קרום העין של מת ולהרכיבו בעין של סומא ועל ידי זה הוא רואה כאחד האדם, אפשר להתיר בין במת גוי ובין במת ישראל, שזהו שלא כדרך הנאתו, ולצורך גדול כזה גם במת ישראל יש להתיר 289 .

ו. יש להחמיר שלא לישב על הקבר או להלך ולרמוס עליו, משום לועג לרש חרף עושהו 290 . ועוד שהקבר אסור בהנאה ואין להשתמש בו 291 . ונוהגין איסור שלא להשתמש אפילו במצבה אף על פי שעשויה לכבוד בעלמא 292 .

ז. אם רוצים להחליף את המצבה הישנה בחדשה, יש אומרים

שאסור למכור או ליהנות מהמצבה הישנה, וצריכה קבורה כדין תשמישי המת שאסורים בהנאה 293 . ויש אומרים שמותר ליתן המצבה לאחר 294 , וכן הלכה.

ח. אם הבן מחליף מצבת אביו, אסור לו למעט בשבחים שהיו במצבה הראשונה, משום כבוד אב 295 .

ט. מת שהועבר לקבר אחר, מותר לקבור בקבר שנתפנה מת אחר, ולא מיקרי הנאה כלל 296 .

י. תכריכי המת מותר לעשותן מכלאיים 297 , ואין בזה משום לועג לרש 298 .

יא. אין קוברין את המת בתכריכין יקרים, אפילו לנשיא שבישראל. ונהגו לקבור בבגדים לבנים וממין פשתן 299 .

יב. יש אומרים שאין קוברין המת אלא בטלית שיש בה ציצית 300 . ויש אומרים דאין לנהוג כן 301 .והמנהג בארץ ישראל לישא את המת בטלית שהיה מתפלל בה, וכשקוברין אותו נוטלים את הטלית חזרה 302 . וצריך לקשור כנף אחר בקשר של עניבה 303 .

סימן ט - דיני הלנת המת וכבודו

א. שנינו בתלמוד 304 : אמר רבי שמעון בן יוחאי כל המלין את מתו עובר בלא תעשה, שנאמר: "כי קבור תקברנו". ואם הלינו לכבודו על מנת להביא לו ארון ותכריכים או מקוננות, וכן כדי שיבואו קרוביו או שיתאספו אנשים רבים לכבודו - מותר 305 .

ב. יש אומרים דאם מת ביום ושקעה עליו החמה, הרי זה עובר באיסור בל תלין, אף שעדיין לא עלה עמוד השחר 306 . ויש אומרים שאינו עובר על זה עד שיעלה עמוד השחר 307 . ועל כן גם אם עדיין לא קברו את המת ושקעה עליו החמה, יש להשתדל לקוברו בלילה 4 א'.

ג. אם נפטר ביום טוב ראשון, והוא אדם נכבד שאינו לפי כבודו שיקברוהו עכו"ם, יכול המורה להורות לקוברו על ידי ישראל במוצאי יום טוב, ואינו עובר על בל תלין דזה מיקרי לכבודו 308 .

ד. אין להלין את המת מחמת שחושש שמא הוא חי 309 .

ה. על כל המתים, הממהר להוציא הרי זה משובח, אבל על אביו ואמו הרי זה מגונה, אלא אם כן היה ערב שבת או ערב יום טוב, או שהיו גשמים מזלפין על מטתו, שאז גם באביו ואמו ממהר
להוציא 310 . ובזה הזמן נהגו למהר להוציא גם באביו ואמו 311 .

ו. מת שלא נספד ולא נקבר לפי כבודו, או שחיה גיררתו, או שהיו גשמים מזלפין על מטתו, זהו סימן יפה למת שנפרעים ממנו בעולם הזה לאחר מיתה, דיש לו כפרה בכך 312 .

ז. מת ביום טוב ראשון, אין להשהותו עד ליל יום טוב שני כדי שיקבר על ידי ישראל, אלא נקבר על ידי עכו"ם, בכדי שלא יעברו על איסור הלנת המת 313 . אבל לקבור אבר מן המת אין להתיר ביום טוב ראשון אף על ידי גויים 314 . וכבר כתבנו לעיל דאם אינו לפי כבודו שיקברוהו גויים, יכולים להמתין ולקוברו במוצאי יום טוב.

ח. האומר אל תקברוהו מנכסי אין שומעין לו, אלא מוציאין מיורשיו כל צרכי קבורתו בעל כרחם. וכן כל מה שרגילים לעשות בני משפחתו ואפילו אבן שנותנים על הקבר. והוא שירשו הבנים ממון אביהם 315 .

ט. גם מי שאין לו ממון, וצוה ואמר אל תקברוהו, אין שומעין לו משום בזיונא דחיי 316 .

י. מי שצוה שלא יעמידו מצבה על קברו אין שומעין לו, שאילו ידע ונזכר שיש בזה תיקון לנפשו על פי הסוד לא היה מצוה כן ויש להעמיד מצבה על קברו ביום השבעה 317 .

יא. האונן אסור לאכול בפני המת אלא יאכל בחדר אחר, ואם אין לו חדר אחר יאכל באותו חדר שבו נמצא המת אחרי מחיצה המפרידה ביניהם, ואם אין לו מחיצה מחזיר פניו מן המת ואוכל 318 .

יב. אסור לעשן בפני המת 319 .

יג. יש שנוהגים שאם נפטרו שני אנשים או יותר ממשפחה אחת בתוך שנה ששוחטים תרנגול בלי ברכה וקוברים אותו בבית הקברות למרגלות הנפטר האחרון, ואין בזה איסור והנח להם לישראל 320 .

סימן י - דיני הלווית המת וביטול תלמוד תורה להלווייתו

א. הלווית המת היא מצוה גדולה, והיא מהמצוות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. וכל הרואה את המת ואינו מלווהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו 321 . וחייב נידוי בר מינן 322 . וכל המלווה את המת מבית הנפטר עד הקבר, זוכה שגם אותו ילוו לבית עולמו 323 . ואם מחמת איזו סיבה אינו יכול לילך ללוות את המת, לא ימנע מלבקש עליו רחמים או לתת צדקה לכפרת נפשו בעת הקבורה 324 .

ב. מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת. אם תלמיד חכם שלימד תורה לאחרים, כולם צריכים לבטל תורה בשבילו. אם תלמיד חכם שלמד ולא לימד לאחרים, אם יש שישים ריבוא אנשים אין צריך לבטל תורה בשבילו. ואם הוא אדם שלא קרא ולא שנה, אם יש מי שיעסוק בצרכי קבורתו אין צריך ליבטל כלל בשבילו, ובלבד שיהיו עשרה אנשים לכל הפחות 325 .

ג. אשה, יש אומרים שדינה כמי שלמד ולא לימד לאחרים. ויש אומרים שדינה כמי שלא שנה ולא למד. וכן המנהג באשה ותינוק לדונם כמי שלא למד ולא שנה 5 .

ד. אין מבטלין תינוקות של בית רבן להוצאת המת כלל 5 , והנוהגים לבטל תינוקות של בית רבן בלווייית אדם גדול שנפטר ח"ו, מסתמא הנהיגו כן על פי גדולי הדור שלפנינו לכבוד התורה, והנח להם לישראל 326 .

ה. העוסקים בשאר מלאכות חוץ מתלמוד תורה חייבים להפסיק ממלאכתם ולבוא ללוותו, ואפילו באדם שלא קרא ולא שנה 327 .

ו. כאשר חייבים ליבטל בשביל הוצאת המת, חייבים לילך עד בית הקברות 328 .

ז. כיום יש ללמד זכות על הנוהגים שלא לבטל מלימודם להוצאת המת אפילו בתלמיד חכם שקרא ושנה ולימד לאחרים. וכן הנוהגים שלא לבטל ממלאכתם בשעת הוצאת המת יש להם על מה שיסמוכו 329 .

ח. יש למנוע מהנשים מלצאת לבית הקברות אחר מיתת הנפטר 330 . ועל פי דעת הזהר הקדוש אין להתיר להן ללוות הנפטר כלל, ויש בזה סכנה גדולה בין לחיים בין למתים, ואפילו לצאת מפתח החצר יש להמנע 331 . וכן המנהג בירושלים, שלא להניח לנשים לילך אחר המת, ואפילו להסתכל על הארון מהגזוזטרא אין מניחים להן 332 .

ט. האנשים ההולכים בלווייית המת, ילכו אחר המיטה דוקא ולא לפני המיטה, ורק תינוקות של בית רבן הבאים ללוויה לקריאת תהילים מותר להם לצאת לפני המיטה, שהבל פיהם הוא הבל שאין בו חטא 333 .

י. מנהג ירושלים שאין הבנים והבנות מלווים את אביהם הנפטר למנוחת עולמים, שיש צער גדול לנפטר כאשר בניו ובנותיו מלווים אותו. אולם אין למחות בחוזקה באלו הנוהגים ללוות את אביהם. ואם יש בהם בני תורה ומוקירי רבנן ראוי לתלמיד חכם לדבר על לבם בנועם אמרים שלא לשנות מן המנהג הנעשה לטובת הנפטר. וכן ראוי לנהוג גם ביתר ערי הארץ. ואם בכל זאת לא יאבו שמוע ורוצים לילך אחר מיטת אביהם, אין לגרום למחלוקת בעבור זה ח"ו 334 .

יא. מותר לבנים לצאת אחר מיטת האם 335 .

יב. הרואה את המת ואינו מלוונו עובר משום לועג לרש ובר נידוי הוא, וילוונו לפחות ארבע אמות 336 . ונוהגים שהמלווים את הנפטר ארבע אמות או יותר הרוצים לשוב לביתם, ממתינים עד שתעלם המיטה מן העין, ויש לזה סימוכין, ולכן יש להזהר בכך 337 .

יג. גם במקום שאינו צריך ללוות את המת, צריך לעמוד מפני העוסקים עמו שהם גומלי חסדים, וכן בכל מצוה שאדם הולך ומתעסק בה יש לעמוד מפניו 338 . ולכן הנוסע באוטובוס, והלוויה עוברת לפניו וקשה לו לרדת וללוות את המת, רצוי להדר ולקום מפניו בתוך האוטובוס 339 .

יד. מותר לקחת את המתים לבית הקברות על ידי עגלות מיוחדות לכך הרתומות לסוסים, ואין בזה משום ובחוקותיהם לא תלכו 340 .

טו. הנוהגים להניח זרי פרחים על ארון או מיטת המת, כדאי להעיר למוסר אוזנם בנחת לבל יחדשו מנהג זה בארצנו הקדושה, ומכל מקום אין לגרום למחלוקת בעבור זה 341 .

טז. טוב הדבר שלא לחוש למנהג אותם ההולכים בבגדים שחורים או עונדים סרט או עניבה שחורה בימי אבלם, וילכו בבגדיהם הרגילים. והוא הדין באנשי החברה קדישא דאין להלבישם שחורים בשעת הלוויה 342 .

יז. קוברים מתי עכו"ם ומנחמים אבליהם מפני דרכי שלום 343 . ואם המת מגדולי המלכות ומשרי ונכבדי הארץ, יש עוד חיוב לילך לביתו וללוותו עד מקום קבורתו, משום שלום מלכות, ובפרט כאשר שלחו לו כתב הזמנה 344 . ויש להזהר שלא יכנס לכנסייה שלהם שדרכם להכניס המת לשם ולהתפלל עליו, שזוהי עבודה זרה ממש, ואין להקל בזה כלל. ולמסגד של הישמעאלים מותר להכנס 345 .

יח. בכפר קטן אין שואלים שלום זה לזה כשהמת בעיר 346 . אך בעיר גדולה שואלים 347 , ואף בשיעור כפר קטן סביב הבית שהנפטר שם מותר בשאילת שלום, ואפילו המת אדם גדול וחשוב 348 .

יט. בבית שהנפטר שם אין שאילת שלום. והוא הדין כאשר מתאספים הציבור ללוויה ועומדים מקובצים ברחוב שאסורים בשאילת שלום זה לזה. וכן אסורים בכל זה לאורך כל מסע הלוויה בין כשהולכים בין כשנוסעים. ובכל האופנים הללו אם שאלוהו לשלומו לא יענה, אלא יאמר שאסור להשיב, או שיאמר "תנצל מכל צרה" 349 . ומותר לנענע בראשו במקום שאילת שלום ואין בזה איסור כלל 350 . וכן הוא הדין שאם הושיטו לו יד שמותר לתת ידו חזרה ללא אמירת שלום.

כ. מותר לחתן וכלה הנמצאים תוך שבעת ימי המשתה ללכת להלווית קרוביהם אף על פי שאינם נוהגים דיני אבלות כלל ועיקר 351 .

כא. המנהג היום שלא לחלוץ כתף בהלויית הוריו. ויש מהספרדים שמדקדקים בזה עד היום בהלוית האם 352 .

כב. נוהגים שהמבקר על הקבר מניח אבן או עשב על המצבה לכבוד הנפטר כדי להראות שהיה על קברו 353 .

כג. יש שנוהגים לעשות הקפות וד' מיתות בית דין לנפטר, ומ"מ בחודש ניסן לא נהגו לעשותם 354 .

סימן יא - דיני קבורת המת

א. הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע, עובר משום מלין את המת. ואם נתנו בארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו, ומכל מקום יפה לקוברו בקרקע ממש אפילו בחוץ לארץ 355 .

ב. חולה שהיתה לו מכה ברגלו והוצרך לחתוך רגלו, אין מחויב לקוברה 356 . וטוב לקוברה בקברו, ולאחר הפטירה מסמיכין האבר לגופו 357 , שאף על פי שאין חיוב לקבור את האבר, מכל מקום על מנת שלא יכשלו בזה הכהנים בטומאת אוהל יקברנו. והוא הדין בנפלים שיש לקוברם מטעם זה, ואם הפילה אשה עוברה קודם ארבעים יום לעיבורה, אין בו דין טומאה ואין צריך לפרוש ממנו 358 .

ג. אין קוברים רשע אצל צדיק, אפילו רשע חמור אצל רשע קל. וכן אין קוברים צדיק וכשר ובינוני אצל חסיד מופלג. אבל קוברים בעל תשובה אצל צדיק גמור, אך אין קוברים בעל תשובה אצל חסיד מופלג 359 .

ג/א.אם ארע שקברו רשע אצל צדיק מצוה לפנות את הרשע 5 א'.

ד. שניים שהיו שונאים זה את זה אין לקוברם יחד 360 . ואם רוצה להיקבר בקברי אבותיו וליד קברו נמצא קבר שונאו, אם עברו שנים עשר חודש מזמן קבורת השונא מותר להיקבר שם, שעדיף להיקבר בקברי אבותיו ממקום אחר 361 .

ה. אין מפנים המת והעצמות מקבר לקבר, שהבלבול קשה למתים, שמתייראים מיום הדין 362 .

ו. אם נמצא המת בקבר שאינו משתמר, כגון שיש חשש שיוציאוהו העכו"ם מקברו, וכן אם יש חשש שיכנסו מים אל הקבר - מצוה לפנותו 8 .

ז. מותר לפנות המת מקברו על מנת שיקבר בקברי אבותיו, והוא הדין אם מפנהו על מנת שיקברוהו בארץ ישראל, שעפר ארץ ישראל מכפר כמו שנאמר: "וכפר אדמתו עמו" 363 . וכן אם נתנוהו מלכתחילה בקבר זה על דעת לפנותו, מותר לפנותו 364 .

ח. אין מוליכים המת מעיר שיש בה קברות לעיר אחרת, אלא אם כן מחוץ לארץ לארץ ישראל 365 , וכן משאר ערי ארץ ישראל לירושלים 366 . ואם ציוה המת להוליכו ממקום למקום שומעין לו, גם אם ביקש שיקברוהו בעיר אחרת 367 .

ט. אסור לפנות המת למקום אחר על מנת שיוכלו הבנים לילך מידי פעם על קברו בקלות 368 , אך אשה שביקשה קודם פטירתה שיעבירו את קבר בעלה לידה, וכן רוצים בני משפחתה שעל ידי זה יהיה קל להם לבוא לבקר על קברה - מותר לעשות כן 369 .

י. תייר שהגיע מחוץ לארץ לביקור בארץ הקדש ונפטר ונקבר כאן, אף על פי שקברות אבותיו בחוץ לארץ, וגם גילה דעתו בחייו מספר פעמים שרוצה להיקבר בקברי אבותיו, כל זמן שלא היתה צוואה מפורשת לכך אין להעבירו חזרה לחוץ לארץ, כיון שזכה להיקבר בארץ ישראל והוא מזבח כפרה 370 . ונראה שגם בלא נקבר עדיין, הדין כן 371 .

יא. תייר שהגיע מחוץ לארץ לביקור בארץ הקודש ונפטר ונקבר כאן, אם הביע דעתו בצוואה מפורשת שרוצה להיקבר בחוץ לארץ בקברי אבותיו, מותר להעבירו ולקוברו שם 372 .

יב. אדם שנקבר בחוץ לארץ, גם אם לא הביע רצונו שיקברוהו בארץ הקודש, וגם אם אין צאצאיו מבקשים להעלותו, מותר ומצווה להעלות עצמותיו ולקוברו בארץ ישראל 373 .

יג. אשה שהתחתנה פעמיים, תקבר ליד בעלה הראשון, אלא אם כן ציותה בפירוש שיש לקוברה ליד בעלה השני 374 .

יד. אסור לפתוח הקבר לאחר שנסתם הגולל, אפילו אם עוררים היורשים לפותחו כדי לבודקו אם הביא שתי שערות 375 .

טו. מי שנקבר בקבר שאינו שלו מותר לפנותו למקום אחר, ואפילו רוצים הבנים לשלם עבור הקבר אינו מחויב לוותר להם, ומותר לפנותו משם ואין בזה איסור כלל 376 .

טז. אשה שקנתה קבר ליד בעלה המנוח, ובטעות שכחו וקברו אותה במקום אחר, מותר להחזירה ולקוברה ליד בעלה, אך יזהרו לנהוג בכובד ראש בשעת הפינוי לאחר בקשת סליחה ומחילה 377 .

יז. אין לקבור אפר של מת שנשרף, בבית הקברות מקום שוכני עפר, מפני שאין חל על האפר מצות קבורה כלל 378 . ומכל שכן שאסור לתת האפר בתוך קבר אחר, שיש בזה חרדת הדין למתים, ואפילו בקבר אשתו לא יתנו האפר כלל 379 .

יח. כאשר מוציאים את המת מהבית לא יצא אדם לפניו, וכאשר יקברוהו יש לקוברו עם פניו כלפי מעלה 380 .

יט. אם נקבר גוי בין קברי יהודים, ואין אפשרות מצד השלטונות לפנות את גופת הגוי, חלה מצוה על קרובי הנפטרים הקבורים תוך ארבע אמות של קבר הגוי לפנותם משם לכבודם. וימצאו מנוחתם כבוד בקבורתם הרחק מקבר הגוי 381 .

סימן יב - דיני בית הקברות

א. רבותינו החילו על בית הקברות קדושת וכבוד בית הכנסת 382 , ועל כן אין נוהגים בהם קלות ראש מפני כבודם של המתים 383 .

ב. אין אוכלים ושותים בבית הקברות, וכן אין נפנים שם, ואין מרעין בהם הבהמות ואין מוליכין בו אמת המים. ולא יעשה בהם קפנדריה (פירוש - לא יקצר בהם את דרכו) 384 .

ג. אין לעשן בבית הקברות, וכן ראוי להמנע מלשאוף שם טבק הרחה 385 .

ד. אסור לילך בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת או של קבר וספר תורה בזרועו וקורא בו 386 . וראוי להחמיר שלא להכנס בספר תורה גלוי אף כשאינו קורא בו 387 . כמו כן אין לקרוא במקומות אלו גם בעל פה 388 , ואם עושה כן עובר משום לועג לרש.

ה. אם הרחיק מן המת או מן הקבר ארבע אמות קורא ומתפלל, ואפילו רואה את הקבר או את בית הקברות. ואם יש שם מחיצה
מותר לקרוא אחר המחיצה, אפילו תוך ארבע אמות של הקבר 389 .

ו. לא יהלך בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת ותפילין בראשו וציצית בבגדו, ואם הם מכוסים - מותר 390 . וכאשר מכסה התפילין, צריך לכסות גם הרצועות שסביב האצבע 391 .

ז. האיסורים הנוהגים בציצית ובתפילין, יש לנהוג בהם גם תוך ארבע אמות של נפטר קטן או תוך ארבע אמות מקברו של הקטן, אך בקבר של אשה יש להקל 392 .

ח. אין שואלים שלום זה לזה בתוך ארבע אמות של הקבר, והוא הדין אם יש מת בבית הקברות אין שואלים שלום בכל בית הקברות עד הקבורה 393 .

ט. מותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות לכבודו 394 . והכי נהוג ברוב תפוצות ישראל, הן לדרוש לפני המת ועל הקבר, והן ללמוד על הקבר למנוחתו 395 . וכן המנהג בירושלים 396 .

י. מותר לומר קדיש על הקבר לכבודו של הנפטר 397 , ויש נוהגים לצאת מבית הקברות ולומר קדיש 398 , או להרחיק ארבע אמות 399 .

יא. יש נוהגים שאחר שגומרים ללמוד על הקבר למנוחת הנפטר אומרים קדיש ויוצאים מחוץ לבית הקברות, ואחר שנוטלים ידיהם אוכלים ושותים שם ומברכים למנוחת הנפטר 400 .

יב. היוצא מבית הקברות והנוגע במת צריכים נטילת ידים 401 . ואין צריך כלי בנטילה זו אלא בשטיפה סגי 402 .

יג. אם מלוה את המת ארבע אמות, ואפילו רק בהוצאתו מן הבית ללא הליכה לבית הקברות, צריך לשטוף ידיו 403 .
יד. אם בשעת הלווית המת לא נכנס תוך ארבע אמות של המת, אין צריך לשטוף ידיו 22 .
טו. יש נוהגים שבשעת חזרתם מן הלוויה, כאשר שוטפים ידיהם, שוטפים גם את הפנים 404 .
טז. נהגו להקפיד שלא להכנס לבית אחר קודם שירחץ ידיו במים 405 , והוא הדין שאין לו להכנס לביתו עד שירחץ ידיו 406 . ובדיעבד אם לא נתן לא עיכב.
יז. מקפידים שלא לנגב הידיים מרחיצה זו וכן המנהג 407 . ומחמת הצינה בימות החורף מותר לנגב ידיו 408 .
יח. בשעת רחיצת הידיים בחזרתם מן המת, מקפידים שלא ליקח הכלי מידיו של הרוחץ (אף על פי שמעיקר הדין אין צריך כלי לנטילה זו כדכתבנו לעיל) 409 .
יט. הנכנס לחדר שבו נמצא המת, צריך נטילת ידים 410 .
כ. יש מחמירים להצריך טבילה במקווה לפני שהולכים לבית הקברות ולאחר חזרתם 411 .
כא. גם היוצא מבית קברות של גוים טוב להחמיר לשטוף ידיו 30 א'.
כב. אם חל יום השבעה בשבת, ילכו לבית הקברות ביום ראשון לאחר השבעה 412 .
כג. אבלים הצריכים לנסוע לחוץ לארץ מיד בסיום השבעה, יש להקל להם לעלות לקבר בתוך ימי השבעה אם אי אפשר להם להסתדר באופן אחר 413 .
כד. אם חל יום השלושים או היארצייט בשבת, ילכו לפני השבת 414 .
כה. אין נכון לנטוע אילנות או שושנים ופרחים בבית הקברות, ולא טוב עשו בעמם אלה העושים כן בקברות צבאיים, נטעו נוטעים וחיללו את קדושת המקום, וה' הטוב יכפר בעד 415 .
כו. הרואה קברי ישראל אחת לשלושים יום מברך: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והחיה אתכם בדין ואסף אתכם בדין ויודע מספר כולכם ועתיד להחיותכם ולהקימכם בדין לחיי העולם הבא ברוך אתה ה' מחיה המתים 416 .
כו/א.הרואה קבר יחיד כגון קבר רחל אמנו אינו מברך ברכת אשר יצר אתכם בדין 35 א'.
כז. יש לברך ברכת אשר יצר אתכם בדין וכו' גם בשבת 417 .
כח. אם נתווסף עוד קבר ח"ו בבית הקברות, יכול לברך ברכת אשר יצר אתכם בדין גם תוך שלושים יום 418 .

כט. אם בירך ברכת אשר יצר אתכם בדין, ותוך שלשים יום הלך לבית קברות אחר, יכול לברך שוב 37 .

ל. הנוהגים שחזן החברה קדישא מברך ברכת אשר יצר אתכם בדין ומוציא את כל הקהל ידי חובה, אף על פי שהחזן תוך שלושים יום מהפעם האחרונה שהיה בבית הקברות, יש להם על מה שיסמוכו 419 .

לא. אונן שבא לקבור את מתו מברך ברכת אשר יצר אתכם בדין גם קודם הקבורה, ובפרט בזמנינו שמוסרים הנפטר לאנשי החברה קדישא 420 .

לב. לכתחילה יש לברך ברכת אשר יצר אתכם בדין כשהוא סמוך לקבר בתוך ארבע אמות, אבל כשאינו יכול להכנס תוך ארבע אמות, כגון שהוא כהן או כשהולך בדרך או נוסע ברכבו ורואה את הקברות דרך נסיעתו - רשאי לברך 421 .

לג. אין ללכת על קבר אחד פעמיים ביום 422 .

לד. אין לכתוב על המצבות התאריך למניין הלועזי שהוא מנין הנוצרים, אלא יש לכתוב דווקא התאריך העברי למניין בריאת העולם 423 .

לה. אין לכתוב על הנפטר שבחים גדולים שבאמת לא היו בו, שבשמים תובעים אותו על זה. ואם סבל ייסורים לפני מותו טוב לכתוב על המצבה שהיה מדוכה בייסורים שזוהי זכות גדולה לנפטר 424 .

לו. יש להקפיד לכתוב על המצבה אך ורק בלשון הקודש ולא בשאר לשונות 425 .

לז. אסור לחקוק על המצבה תמונת הנפטר, בין תמונה בולטת בין תמונה רגילה, ואפילו רק דיוקן הראש וחצי הגוף העליון - אסור 44 .

לח. בנוסח המצבה יכתבו פה נטמן פלוני בן פלוני ויום הפטירה והשנה ותו לא, כי הכל הבל. וכל המעות היתרים יפזרו לצדקה לעילוי נשמתו 426 .

לט. אין ללכת לבית הקברות אלא לצורך הלווית המת, ובפרט אם לא תיקן עוון קרי, כי החיצונים מתדבקים בו. ולהשתטח על קברי הצדיקים או שהולך על קבר אביו ואמו לכבודם, אף על פי שעובר דרך קברות אחרים, כיון דהוי צורך מצוה לא ידע דבר רע 427 .

מ. אין לנשים ללילך לבית הקברות בימי ראייתן, אך בימי שבעה נקיים מותר, אף על פי שעדיין לא טבלה. ובשעת צורך גדול מותרת ללכת גם בימי ראייתה 428 .

מא. אסור לכהנים ללילך על קברות הצדיקים לבל יחללו את קדושתם 429 . וכל שכן שאין לכהנים ללכת לקברי שאר בני אדם גם אם הם קרובי משפחתם.

מב. צריך שיהיה קבור בקבר הקנוי לו, שהרי אבותינו הקפידו על כך שיהא הקבר קנוי להם קניין כסף, והקפידו שיהיה הקבר קנוי להם קודם הקבורה. על כן רבים הם הקונים

קבריהם בחיים, ואם לא קנו מחיים קונים היורשים קבר בעבורו, ורצוי שישלמו או לכל הפחות יתנו דמי קדימה קודם הקבורה 430 .

מג. אין מבקרים קברים בחול המועד, כיון שגם ימי חול המועד הם ימי מועד. ומותר ללכת לקברי צדיקים בחול המועד 431 .

מד. יש אומרים דאין לילך לבית הקברות בראש חודש 432 , ויש מתירים וכן המנהג 433 .

מה. בחנוכה ובפורים מותר לילך מעיקר הדין לבית הקברות ולקרוא מזמורי תהילים והשכבה 434 , אולם טוב ונכון שלא ללכת בחנוכה ובפורים לבית הקברות ביום השבעה והשלושים כלל, אף על פי שאין מספידים בהם, כיון שבאים לידי בכי ודמעות על יד הקבר ועצור במילין לא יוכל, ולכן ידחו הביקור לאחר חנוכה ופורים. אבל ביום השנה, שגזירה על המת שישתכח מן הלב לאחר שנים עשר חודש, יש מקום להקל, ומכל מקום גם בזה אם יכולים לבוא לידי צער, יקדימו את הביקור בבית העלמין לפני חנוכה ופורים או ידחו הביקור לאחר חנוכה ופורים. ואין באיחור הביקור חשש כלל 435 .

מו. מותר לילך לבית הקברות בימי ניסן (חוץ מימי חול המועד), רק שיזהרו שלא יספידו המת 436 .

מז. נוהגים שהמבקר על הקבר מניח אבן או עשב על המצבה לכבוד הנפטר כדי להראות שהיה על קברו 437 .

סימן יג - על איזה מת מתאבלים

א. כל הקרובים שהכהן מיטמא להם, חייב כל יהודי להתאבל עליהם - אביו ואמו, בנו ובתו, אחיו ואחותו מאביו הבתולה ואשתו הנשואה לו. עוד הוסיפו עליהם, אחיו מאמו ואחותו מאמו בין בתולה בין נשואה, ואחותו נשואה מאביו, כאשר אלו האחרונים מתאבלים עליהם אע"פ שאין הכהן מיטמא להם 438 .

ב. על הארוסה אינו חייב להתאבל 439 .

ג. שומרת יבם שמתה, אין היבם חייב להתאבל עליה 440 .

ד. נוהגים שלא להתאבל ולא לקרוע על חמיו וחמותו, שאינו אלא משום כבוד המתאבלים, ועכשיו נהגו למחול, ולכן אין להחמיר בזה כלל 441 . וכשאשתו אבלה אינו יכול לכופה להתקשט, אבל יכולה למזוג לו את הכוס, ולהציע לו המטה, ולרחוץ פניו ידיו ורגליו 442 .

ה. תינוק שמת תוך שלושים יום מיום הלידה, ויום השלושים בכלל, אין מתאבלים עליו אפילו גמרו שערותיו וציפורניו 443 .

ו. אם חי התינוק שלושים יום, אך לא היו שלושים יום שלמים מעת לעת, כגון שנולד ביום חמישי אחר הצהרים ונפטר בליל שבת באמצע הלילה, אין מתאבלין עליו כלל 444 . וכל שכן אם עברו עליו רק כ"ט יום וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים שאין מתאבלים עליו כלל, שלא יצא מחזקת נפל, ולא חל עליהם אבילות כלל 445 .

ז. תאומים שמת אחד מהם תוך שלושים יום והשני לאחר שלושים, על הראשון אין מתאבלים כלל, ועל השני חייבים להתאבל שהרי חי יותר משלושים יום ויצא מכלל נפל 446 .

ח. תינוק שנולד בחודש השביעי להריון, ושהה למעלה מחודשיים באינקובטור ומת, אין מתאבלים עליו, גם אם חי לאחר הלידה יותר משלושים יום 447 .

ט. תינוק שנולד עם מום בליבו ועל פי דעת הרופאים אין ניתן לרפאות מום זה, ונפטר התינוק לאחר שלושים יום מיום הלידה, מעיקר הדין אין צריך להתאבל עליו, ומכל מקום יש לעשות שאלת חכם בכל מקרה לגופו 448 .

י. אשה שנישאה ומת בעלה, ונתייאשו מלקוברו, ונישאה שוב ואחר כך ניתן הראשון לקבורה, או ביום ליקוט עצמות של בעלה הראשון, אינה מתאבלת עליו, שנישואיה השניים מפקיעים קירבת הראשון 449 . ומכאן נלמד דלאחר שנישאה בשנית אין לה לעשות אזכרה לבעלה הראשון כל שנה ביום המיתה. (ואם אין מי שיערוך אזכרה לבעלה הראשון ואין הבעל השני מקפיד על כך, יכולה לעשות אזכרה לראשון).

יא. מצוה להיטמאות למת מצוה, ואפילו הוא כהן גדול ונזיר והולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ומצא מת מצוה הרי זה מיטמא לו 450 .

יב. איזהו מת מצוה? כל שמצא ראשו ורובו, אולם בשביל אבר אחד אינו נקרא מת מצוה 451 .

יג. איזהו מת מצוה? כל שמצאו בדרך או בעיר של עובדי כוכבים
ואין לו קוברים, וממקום שמצאו אינו יכול לקרות ישראל שיענהו ויבוא לטפל בו ולקוברו, אסור לו לזוז משם ולהניח את המת, אלא יטמא את עצמו ויקברנו 452 .

יד. כל המוצא מת מצוה חייב לקוברו במקום שמצאו 453 , ואסור לפנותו למקום אחר, שמת מצוה קנה מקומו 454 .

טו. במה דברים אמורים שנקרא מת מצוה וקנה מקומו, דוקא אם מצאו חוץ לתחום או בדרך, אבל מצאו בתוך התחום מביאו לבית הקברות 455 .

טז. בזמן הזה לא נוהג דין מת מצוה קנה מקומו, ותמיד צריך לפנותו לבית הקברות. והוא הדין בחיילים שנהרגו בשעת המלחמה הי"ד וקברום במקומם, שמותר לפנותם לאחר מכן 456 .

יז. הרגיל לעשות עבירות אף לתיאבון, אין מתאבלין עליו, וכל שכן המומר לעבודת כוכבים 457 , או המשומד שלא במקום אונס 458 , וכן הפורשים מדרכי ציבור שפרקו עול המצות מעל צוארם ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, הרי הם כבני חורין לעצמם, אין אוננים ואין מתאבלין עליהם, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים 459 .

יח. מי שלא שמר בימי חייו תורה ומצוות ונפטר, יש להורות לקרוביו להתאבל עליו, שהחילונים בימינו קרוב דינם לדין תינוק שנשבה, ומצוה לקרבם בדרכי נועם לעבודת ה' וזיו הנהגותיו 460 . ועיין הערה .

יט. מי שגידל יתום בתוך ביתו במשך שנים, עד שהתבגר ונשא אשה, אין אותו יתום צריך לנהוג אבלות אחר פטירת מאמצו. אך אם אין לו בנים שיאמרו עליו קדיש ראוי שיאמר עליו קדיש ויערוך השכבה לעילוי נשמתו כל שנים עשר חודש 461 .

כ. בזה הזמן מצוי לפעמים שיש אדם עירירי שמת, ואין מי שיטפל ויזרז את קבורתו, מצוה רבה להשתדל לעזור ולסייע בקבורתו ולערוך אזכרה כפי הצורך וכן לשכור אברך בן תורה שיאמר קדיש לעילוי נשמתו במשך השנה וזהו חסד של אמת. וכן מי שהניח בנים ובנות שאינם שומרים תורה ומצוות, שמצוה רבה וחובה קדושה לסייע ולהדריך אותם כיצד לעשות נחת רוח לנפטר והוא חסד לחיים ולמתים. ולוקח נפשות חכם.

כא. מי שנפטר ואין אבלים עליו מצוה להביא עשרה אנשים שישבו במקום שנפטר כל השבעה ויתפללו וילמדו לעילוי נשמתו 462 .

כב. אחים שהיתה ביניהם מריבה והסכימו שמי שימות ראשון השני לא ישב עליו שבעה, אין לפוטרו מלשבת שבעה 463 .

כג. גר שנתגייר והוריו נשארו גויים, אף שמותר לו להתפלל עליהם בימי חוליים שיתרפאו וכן אם ימותו רשאי לומר עליהם קדיש לעילוי נשמתם 464 , מכל מקום פטור מלשבת עליהם שבעה, שאין דין קריעה ואבלות על גויים 465 , ואפילו אם הוריו נתגיירו ג"כ אין נוהג בהם דיני אבילות כו"ע לא הוא עליהם ולא הם עליו 466 .

כד. בדין מאבד עצמו לדעת עיין בסימן יז.

א.

סימן יד - אימתי מתחיל האבלות

א. מאימתי חל האבילות? משנקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר, מיד מתחיל האבלות, אבל אינו חולץ מנעליו עד שיגיע לביתו 467 . וכן המנהג בירושלים שאין האבל חולץ מנעליו עד שיגיע לביתו 468 .

ב. מקומות שדרכם לשלוח את המת ממדינה זו למדינה אחרת או מעיר לעיר, כאשר חלק מן הקרובים נשארים בעיר וחלקם מלווים את הנפטר עד מקום הקבורה, אלו שנשארו בעיר מתחילים למנות שבעה ושלושים משיחזירו פניהם מללוות את המת, וההולכים עם הנפטר עד מקום קבורתו מונים שבעה ושלושים מזמן הקבורה. ואם גדול המשפחה הולך יחד עם הנפטר, אפילו אלו שנשארו בעיר אינם רשאים להתחיל באבלות, כיון שכולם נגררים אחר גדול הבית לחומרא 469 .

ג. מת לו מת בערב יום טוב, ונתיירא שמא לא יספיק לקוברו מבעוד יום, ומסרו לעובדי כוכבים שיוליכוהו לקוברו, כיון שהוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים חלה עליהם אבילות, ואם הוא שעה אחת קודם הרגל ונהג בה אבילות, בטלה לה גזירת שבעה אף על פי שנקבר ביום טוב 470 .

ד. חתן שנכנס לחופה, ולאחר יומיים מת אחיו ונקבר, וכל בני הבית והאבא שהוא גדול המשפחה התחילו באבילות, חוץ מהחתן שממשיך בשבעת ימי החופה (כמבואר לעיל סימן ה), יכול החתן לאחר שבעת ימי החופה להצטרף עם גדול הבית שהוא האבא, ולקום איתו לאחר שני ימים שנשארו לאבלות 471 .

ה. מי שמת לו קרוב, ולא ידע עד שבא למקום שמת שם המת או למקום הקבורה, אם היה במקום קרוב שהוא מהלך עשרה פרסאות שאפשר שיבוא ביום אחד, אפילו בא ביום השביעי לאבילות, אם עדיין גדול הבית היה נוהג אבילות הרי זה מצטרף עמו ומונה עמו שלושים, ופטור מלשבת שבעה ימים מחדש 472 .

ו. אם הגיע האבל למקומו של גדול הבית, אך גדול הבית לא היה בבית, וישב האבל שהגיע כעת עם שאר האבלים עד סוף ימי השבעה, מצטרף עימהם למניין השבעה 473 .

ז. אם יכול האבל להגיע אל מקום גדול הבית תוך יום אחד, אפילו אם הגיע במטוס או ברכבת, שפיר יכול להצטרף עם גדול הבית ומונה עמו שבעה 474 .

ח. אם הגיע האבל (כאשר לא ידע שצריך להתאבל) ומצא שבני הבית קמו וסיימו שבעת ימי האבלות, הרי זה מונה לעצמו שבעה ושלושים מיום שהגיע 475 .

ט. כל מה שכתבנו לעיל לענין צירוף לגדול הבית אמור בשלא שמע שמת עד שבא לבית האבלים, אך אם נודע לו ביום השני לפטירתו, והתחיל להתאבל עליו במקום שבו

הוא נמצא, לא יקצר אבילותו בשביל שבא והצטרף עם האבלים 476 , אך אם נודע לו הדבר במקום שבו הוא נמצא ותיכף ומיד שם לדרך פעמיו, מצטרף עם שאר בני הבית האבלים 477 .

י. אם שמע שמת לו מת לאחר יומיים מהקבורה, ומחמת שהיה חולה נבצר ממנו לבוא להצטרף עם גדול הבית, אף על פי שהחל לשבת שבעה לאחר שאר האבלים, מצטרף עם גדול הבית שנמצא במרחק ויכול לקום עימם יחד מהשבעה 478 .

יא. אם גדול הבית לא היה בבית, ובני הבית החלו לשבת שבעה על אחד מהקרובים, ולאחר מספר ימים הגיע גדול הבית לביתו, יכול

להצטרף עימהם ולצאת מהאבילות ביום השביעי 479 .

יב. מי שקיבל ידיעה על ידי מברק שנפטר אחיו בחוץ לארץ ונהג מיד שבעה, ובסוף ימי השבעה קיבל מכתב מפורט שנתברר ממנו שלא נקבר המת אלא כעבור שלשה ימים מעת קבלת המברק, אינו צריך להוסיף שלשה ימים נוספים לימי אבלו, והמחמיר בזה הוי חומרא הבאה ליד קולא לבטלו מתלמוד תורה וכמה מצוות. ואם ידוע שבמקום הפטירה אינם קוברים את הנפטרים אלא כעבור ארבעים ושמונה שעות או שלשה ימים, לא יתחיל להתאבל אלא לאחר הקבורה. ואינו נוהג דיני אנינות וחייב בכל המצוות כולן 480 . ויש מקילין בכל זה שאע"פ שיודע שיקברוהו לאחר מספר ימים יתחיל לשבת מהיום, ויש להם ע"מ שיסמוכו 14 א'.

יג. אם קיבל מברק שנפטר אחד מקרוביו, ואינו יודע זמן הקבורה ואינו יכול לברר, אם יש לו הפסד ממון מחמת שיתחיל האבלות כעת, יוכל למכור עסקו וחנותו ואחר כך יתאבל, ואם אין לו כל הפסד יתאבל מיד 14 .

יד. אם קברו את המת בזמן בין השמשות, אפשר לצרף אותו זמן

ולהחשיבו כהיום הראשון לשבעת ימי האבילות. וכן השומע שמועה קרובה בזמן בין השמשות חשיב כיום הראשון לימי האבלות, ואף על פי שלא קיבלו עליהם האבלים את האבלות בפועל, ועדיין לא ישבו על הארץ ולא חלצו מנעליהם, נחשב להם זמן זה כיום הראשון 481 .

טו. זמן בין השמשות לעניין צירופו כיום הראשון לשבעת ימי האבל, נחשב עד שמונה עשרה דקות לאחר שקיעת החמה 15 .

טז. כל מה שאמרנו לעיל, שניתן להחשיב את זמן בין השמשות כהיום הראשון לשבעת ימי האבלות, הוא רק אם עדיין לא התפללו האבלים תפלת ערבית, אך אם התפללו ואחר כך נקבר המת תוך זמן בין השמשות, מונים את שבעת הימים מיום המחרת 482 .

סימן טו - דיני כהן באוהל המת ובבית הקברות ובבית חולים

א. כתוב בתורה: "ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו" 483 . ומכאן למדו חכמינו ז"ל שאסור לכהן להיטמא למת, בין על ידי נשיאת המת, בין על ידי נגיעה בו ובין על ידי שימצא תחת קורת גג אחת יחד עם המת, ואפילו כזית מן המת, שזהו הנקרא אוהל המת. וכל כהן שנטמא למת חייב מלקות 484 .

ב. אסור לכהן להכנס לבית חולים לקיים מצות ביקור חולים, כיון שטומאת המת שבתוך האוהל מתפשטת גם לחדרים הסמוכים, לפרוזדורים ולחדרי המדרגות אשר בתוך בית החולים, גם אם הדלתות של החדרים סגורות 485 . ובחוץ לארץ שרובם גוים יש להקל בשעת צורך גדול 486 .

ב/א.בניין שיש בו כמה דירות ויש מת באחת הדירות וכהן נמצא בדירה אחרת, מוטב שהכהן ישאר בביתו עד אשר יוציאו את המת מהבניין 4 א'.

ג. כהן חולה, ואפילו שאין בו סכנה, מותר לו להכנס לבית החולים על מנת להתרפאות, וכל שכן בחוץ לארץ שרוב המתים הם גוים שיש להתיר 487 .

ד. נשים כהנות לא הוזהרו על טומאת מת, שנאמר אמור אל הכהנים בני אהרן, בני אהרן ולא בנות אהרן 488 . ולכן אשת כהן מעוברת מותר לה להכנס לבית החולים ללדת, ואם ילדה זכר מותר להשאיר את התינוק בבית החולים. ואם אין התנגדות מצד הרופאים, יש לקחת את התינוק הביתה כעבור עשרים וארבע שעות 489 .

ה. אם נולד תינוק כהן בבית החולים, אף על פי שמותר מעיקר הדין להשאירו שם, מכל מקום יש להקפיד שלא להוציאו מחוץ לכותלי בית החולים לשם טיול או על מנת להראותו לקרוביו ולהחזירו חזרה, אלא יש להשאירו בתוך בית החולים עד זמן השחרור 490 . וכל שכן שאין לקחת ילד כהן שהגיע לגיל חינוך על מנת לבקר חולים בבית החולים 491 .

ו. אסור לכהן להתקרב תוך ארבע אמות של מת או של קבר (והוא כ 2 - מטר). במה דברים אמורים, כשאין הקבר מסוים במחיצות גבוהות עשרה טפחים, אך אם הוא מסוים במחיצות עשרה טפחים או בחריץ עמוק עשרה טפחים, אין צריך להרחיק ממנו אלא ארבע טפחים (כ 40 - ס"מ) 492 .

ו/א.כהן הנוסע ברכב או ברכבת וכן כהן הטס במטוס מעל בית העלמין, יש להתיר לו לנסוע ולטוס כך בשעת הצורך 10 א'.

.כהן הנוסע ברכב או ברכבת וכן כהן הטס במטוס מעל בית העלמין, יש להתיר לו לנסוע ולטוס כך בשעת הצורך 10 א'.

ז. רב או חזן כהן הדורש ומספיד את המת ברחוב, אף על פי שאינו מקום קביעותו של המת צריך להרחיק ארבע אמות. ויש מתירים. ולהלכה יש להחמיר ולהרחיק ארבע אמות מן הנפטר 493 .

ח. אסור לכהנים ללכת להתפלל על קברות הצדיקים, כיון שמבואר בדברי חכמינו ז"ל שגם קברות הצדיקים מטמאים 494 . ולכן מצוה להוכיח באמירה נעימה את הכהנים לבל יחללו את קדושתם להכנס בספק איסור תורה, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב 495 .

ט. כהן בעל מום מוזהר מליטמא למת, אך כהן חלל מותר לו להיטמאות למת. ודוקא חלל שנתחלל מהתורה, כגון שנשא אביו הכהן גרושה, זונה וחללה האסורות עליו מהתורה, אך חלל מדרבנן אסור לו להיטמא למתים 496 .

י. קברי עובדי כוכבים, נכון ליזהר הכהן מלילך עליהם 497 , ובמגעו ובמשאו של מת עכו"ם יש להזהר מן הדין 498 .

יא. גוים אינם מטמאים באוהל, שדין אוהל נאמר רק במת ישראל ולא בגוים 499 .

יב. כהן השוכב ערום, והוא באוהל המת ואינו יודע מכך, אין לומר לו אלא יקראוהו בסתם כדי שילביש עצמו תחילה, אך אם כבר אמרו לו אסור להמתין עד שיתלבש. וכל זה דוקא בטומאה דאורייתא, אך בבית הפרס או בארץ העמים שהטומאה היא מדרבנן, מותר לו להתלבש ורק אחר כך יצא, דגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה 500 .

יג. שליח ציבור שהוא כהן, ובאמצע התפילה נודע שמת אחד בבתים הסמוכים המחוברים לבית הכנסת על ידי פתח, אם אפשר לסתום הפתחים והחלונות של בית הכנסת או של הבית שהמת שם, אף על פי שישנה עדיין טומאה דרבנן, אין צריך להודיע לשליח ציבור עד שיגמור תפילתו. אבל אם אי אפשר להזהר בזה, צריך לצאת ואפילו באמצע התפילה, והשני העומד יתחיל מתחילת הברכה אם הוא בברכות האמצעיות, ואם נמצא תוך שלשת הברכות הראשונות יתחיל מתחילת החזרה, ואם סיים השליח ציבור תפלתו שבלחש ועדיין לא התחיל בחזרת הש"ץ, יש להורות לו לצאת גם בטומאה דרבנן, ויחזור אחר בקול רם 501 .

יד. כהן שנטמא למתים במזיד פסול לעלות לדוכן לישא את כפיו, ופסול מכל מעלות הכהונה עד שישוב ויקבל עליו שלא יטמא עוד למתים 502 .

טו. כיון שאסור לכהן להיטמא למתים, נאסר על הכהן ללמוד רפואה בבית ספר רפואי כאשר הדבר כרוך בטומאת מת, כגון ניתוחי מתים וכיוצא בזה. וגם אם המתים הם גוים אסור שהרי בנגיעה במת אין הבדל בין יהודי לגוי, ובשניהם אסור לכהן לגעת 503 .

טז. אסור לכהן לעבוד כאח או רופא בבית חולים, כיון שאסור לו להיטמא למתים 21 .

יז. אלו הקרובים שהכהן מיטמא להם - אשתו הנשואה לו שהיא כשרה, ואביו ואמו, ולבנו ולבתו שהם מגיל שלושים יום ואילך, ולאחיו ולאחותו מאביו, אך לאחיו ולאחותו מאמו אינו מיטמא, ואחותו מאביו רק אם היא רווקה, אך נשואה, או אפילו רווקה אם היתה אנוסה ומפותה אסור להיטמא לה 504 . וכן אסור לו להיטמא לאחותו הגרושה 505 .

יח. כל המתים שהכהן מיטמא להם מצוה שיטמא להם, ואם לא רצה מטמאים אותו בעל כורחו 506 .

יט. אף על פי שמותר לכהן להיטמא לקרוביו, מכל מקום אסור לו להיטמא למת אחר הנמצא עם קרובו באותו האוהל, ולכן צריך הכהן להזהר לקבור את מתו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות 507 .

כ. כהן שנושא את המיטה של אחד מקרוביו, אם בחזרתו יטמא בקברים אחרים, יתן לאחר לישא את המיטה על מנת שלא יטמא בקברים אחרים 508 .

כא. אין הכהן מיטמא לקרובים אלא אם כן הנפטר הוא שלם 509 , ומצד הדין אם נחסר ממנו בחייו אבר חיצוני אפשר להקל לכהן להיטמאות לקרובו 27 א'. ויש מחמירים 27 ב'.

כב. אם ערכו לנפטר ניתוח שלאחר המוות (דבר האסור בתכלית האיסור על פי ההלכה. ועיין הערה), והוציאו ממנו אחד מאבריו, יש להזהיר את קרוביו הכהנים שאסור להם להיטמאות לו כיון שאינו שלם 510 .

כג. מותר לכהנים להיטמא לקרובם הנפטר אשר בימי חיותו עבר ניתוח, ובשעתו הוציאו מגופו אחד מאיבריו הפנימיים 511 .

כג/א.נפטר שנחסר לו דם אולם כל אבריו שלמים, מותר לקרוביו הכהנים להטמאות לו 29 א'.

כד. כהן שנטמא בשוגג או שנטמא בקרוביו שמצווה להיטמא להם, אף על גב דאין לנו עתה הזאת אפר פרה אדומה על טמאי מתים, ומעיקר הדין לא חל עליו חיוב טבילה במקווה טהרה, עם כל זה יש חשיבות ותועלת קצת בטבילה זו. וכן אותם המתחסדים לטבול אחר טומאת מת יפה הם עושים ומנהגם טוב, אף על פי שאינם כהנים 512 .

כה. בית זקנים שנפטר שם מת בשבת, ויש שם כהנים זקנים שהיציאה קשה להם, אם יש אפשרות יפנו את הנפטר ע"י גוי, ואם אי אפשר יפנוהו ע"י כיכר או תינוק 513 .

סימן טז - דיני ניחום אבלים

א. אין המנחמים הבאים לנחם את האבל רשאים לפתוח בדיבור, עד שידבר האבל תחילה 514 . וטוב שהאבל יפתח במילים "ברוך דיין האמת" 515 , ואז יכולים המנחמים לפתוח בדיבור.

ב. אם ניכר שאין האבל יודע מדין זה שצריך הוא לפתוח בדיבור, או שרואים המנחמים שקשה עליו לפתוח בדיבור תחילה, מותר לומר לו נוסח הנחמה "המקום ינחם אתכם" וכו', גם לפני שיתחיל בדיבור 516 .

ג. אדם הנכנס לבית האבלים על מנת לשאול דבר מהאבלים, מותר לו להקדים ולשאול ואין צריך שהאבלים יפתחו בדיבור 517 .

ד. אין לומר בבית האבל "אין מה לעשות כי אי אפשר לשנות", שמשמע אם היה אפשר לעשות היה עושה כביכול כנגד גזירת השם יתברך, אלא יחזקו המנחמים את האבלים באמונה תמימה, שיקבלו כל גזירותיו של השם יתברך באהבה 518 .

ה. מותר לאיש לנחם את האשה 519 , וצריך להזהר מאיסור יחוד כשהולך לבדו. והמנהג הוא שכאשר מסיימים את התפילה בבית
האבל ניגשים לחדר שיושבות שם הנשים ומנחמים אותן 520 .

ו. מצוה לנחם את האבלים כל שבעת ימי האבל 521 , ובפרט בשלושת הימים הראשונים לאבילות שאז האבלים יושבים בדד רוב היום, והוי מצוה שאין לה דורשין 522 .

ז. מצות ניחום אבלים אין לה שיעור, וכדין ביקור חולים, ומצווה לנחם אבלים כמה פעמים, ולא כמו שנהוג לנחם פעם אחת בלבד, ואפילו כמה פעמים ביום, ובלבד שלא יטריח לו 523 .

ז/א.מותר לנחם אבלים בלילה 10 א'.

ח. גם הגדול ילך לנחם את הקטן 524 .

ט. אבל או חולה אינם חייבים לעמוד אפילו מפני נשיא 525 , והרוצה להחמיר ולקום מפני זקן או תלמיד חכם תבוא עליו ברכה. וחייב האבל לעמוד מפני ספר תורה העובר ממקום למקום 526 .

י. תלמיד חכם או זקן שנכנסו לבית האבל או לבית החולה ועמדו החולה או האבל מפני כבודו, לא יאמר להם "שב", דמשמע שב באבלות שלך 527 . אלא יאמר לו אל תטרח 528 .

יא. אין מנחמים שני אבלים כאחד (כאשר כל אחד מתאבל על מת בפני עצמו), אלא אם כן היה כבודם שווה וקילוסם שווה 529 . וכל זה כשמוסיפים דברי ניחומים מפורטים לפי ערך האבידה המיוחדת, ואולי הנפטרים אינם שווים במדרגה אחת ונמצא גורע מערך הנכבד. אבל באופן שמנחמים באופן כללי, כגון "המקום ינחם אתכם" וכו', מותר לנחם שני אבלים כאחד, דבזה כבודם שווה וקילוסם שווה 530 .

יב. יש אומרים שהמנחמים שבאו לבית האבל לא ישאלו שלום זה לזה, דאין להזכיר שלום בבית האבל 531 . ויש אומרים שאין בזה איסור כלל 532 . והמיקל יש לו על מה שיסמוך.

יג. מותר לברך את האבל בברכת מזל טוב, אריכות ימים, רפואה שלימה וכדומה, וכן האבל יכול לברך את המנחמים 533 .

יד. מותר האבל לנענע ראשו במקום ברכת שלום ואין בזה איסור כלל 534 .

טו. מותר לברך את האבל בברכת מי שבירך 535 .

טז. המנחמים שנהגו ללחוץ ידי האבלים ולומר להם "מן השמים תנוחמו" וכו', אין בלחיצת יד זו משום שאלת שלום לאבל 536 .

יז. אבלים המפרסמים שיש להמנע מביקורי תנחומין אינם נוהגים כהוגן, ואדרבה מצוה רבה שיקבלו תנחומין, ויש בזה תועלת גם לנפטר וגם לאבלים 537 .

סימן יז - דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה

א. אחר ששב האבל מבית הקברות, אסור לאכול סעודה ראשונה משלו, ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם 538 .

ב. בסעודה השניה שאוכל האבל, גם אם אוכלה ביום הראשון לאבילות, מותר לו לאכול משלו 539 .

ג. אם שכניו לא שלחו לו דבר, או שהוא יחידי בעיר, אין חייב לצער את עצמו ומותר לו לאכול משלו 540 . ומכל מקום אם אין הדבר קשה ראוי להחמיר ולצום עד הערב, ובפרט אם הוא כבר סמוך לחשיכה 541 .

ד. אם אכל סעודה ראשונה משלו, אין עוד חיוב להאכילו סעודת הבראה משל אחרים, ואף על פי כן נוהגים להברותו 542 .

ה. נוהגים להברות את האבלים בסעודת הבראה בביצים או תבשיל של עדשים 543 . ונכון להגיש לאבלים ביצים קלופות 544 .

ו. מותר לשתות תה או קפה משלו לפני סעודת ההבראה 545 , ויין להבדלה וסעודה רביעית אף שהם של מצוה צריך שיהיו משל אחרים 546 .

ז. סעודת ההבראה יש לעשותה בלחם, ובדיעבד אם אין לו לחם יעשוה בפת הבאה בכיסנין [חוץ מסעודת הבראה הנערכת בחול המועד, ששם לכתחילה יש לעשותה בפת הבאה בכיסנין ולא בתבשיל של אבלים], ואם גם זה אינו, יערכו את סעודת ההבראה על ידי תבשיל בלבד 547 .

ח. אשה שארעה אבל אין לאנשים להברותה משום צניעות, אבל נשים מברות אותה 548 . ואם יושבת יחד עם אנשים, יכול איש
להברותה עם שאר האנשים 549 .

ט. אשה יכולה להגיש סעודת הבראה לגבר 12 .

י. אשה נשואה שארעה אבל אינה יכולה לאכול סעודת הבראה משל בעלה 550 .

יא. מותר לאבל שלא לאכול ביום הקבורה עד הלילה, ובלילה כאשר אוכל סעודה ראשונה מותר לו לאכול משלו 551 . וכן אם לא הברוהו עד הלילה יכול לאכול בלילה משלו 552 .

יב. אם נקבר המת תוך זמן בין השמשות, עד שמונה עשרה דקות לאחר השקיעה, בין שנהג אבילות בפועל עד צאת הכוכבים ובין לא, הרי הערב נחשב כיום שני לאבלות ופטורים מלהברותו 553 .

יב/א.סעודת הבראה נוהגת גם אם קברו את המת בלילה, ואם לא הגישו לאבל סעודת הבראה ולא אכל במשך הלילה, יש להגיש לו סעודת הבראה ביום שכל היום הראשון הולך אחר הלילה
הקודם לעיניין זה 16 א'.

יג. מי שנקבר בערב שבת אחר תשע שעות ומחצה מהיום, כיון שאינו חובה טוב שלא להברותו אז מפני כבוד השבת. וכן נוהגים 554 . ובמוצאי שבת אין צריך להברותו 555 .

יד. אין מברין ביום טוב, בין ביום טוב ראשון ובין ביום טוב שני 556 .

טו. מנהג ירושלים שאין מברין בחול המועד זולת על אב ואם, אך על מת שהוא משאר קרובים אין להברות בחול המועד, ונכון להברות על שאר הקרובים במוצאי הרגל עם התחלת השבעה. ואם אינם רוצים לעשות הבראה כלל יש להם על מה שיסמוכו. ובכל יתר ערי הארץ יש להם לעשות הבראה בחול המועד על כל הקרובים שנקברו בחול המועד 557 .

טז. כשעושים סעודת הבראה בחול המועד, יש לעשות בעוגות וקפה
ולא בביצים ועדשים כנהוג 20 .

יז. ראש חודש, חנוכה ופורים דינם כחול המועד לעניין סעודת הבראה 558 .

יח. מי שנקבר מתו ברגל או ששמע שמועה קרובה ברגל או בשבת, יש לערוך את סעודת ההבראה במוצאי הרגל או במוצאי שבת בזמן תחילת האבילות בפרהסיה 559 .
יט. מי ששמע שמועה רחוקה (כלומר, ששמע על המיתה רק לאחר שלושים יום מיום המיתה), אין עושים לו סעודת הבראה כלל 560 .
כ. כיון שנקבר המת, מותר לאכול בשר ולשתות מעט יין בתוך הסעודה כדי לשרות אכילה שבמעיו בין בסעודת הבראה בין בשאר הסעודות, אך אין לו לשתות כמות מרובה של יין 561 . והוא הדין שבכל ימי השבעה הוא באיסור שלא לשתות כמות מרובה של יין 562 .
כא. בימות החול בזמן הסעודה פורס את הלחם האדם החשוב שיש שם ולא האבל עצמו, ובשבת פורס האבל עצמו כרגיל, שאין אבילות בפרסיה בשבת 563 .
כב. כשפורס את הלחם ביום חול נותן לאבל בידו דוקא, זכר למה שנאמר: "פרשה ציון בידיה" 564 .
כג. אבל מצטרף לזימון, בין בשלשה ובין בעשרה ולמניין התפילה 565 . והוא הדין שיכול האבל להצטרף למניין שבע ברכות לחתן 566 .
כד. כל מקום שאמרנו שמצטרף האבל, הוא הדין שמספר אבלים מצטרפים לזה 567 .
כה. בברכת הזימון עם האבלים יאמרו "נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו", ועונים המסובים "ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו". ואם הם עשרה ויותר יוסיפו נברך "אלהינו" מנחם אבלים וכו' וכן יענו המסובים 568 .
כו. כשמברכים ברכת המזון בבית האבל, מוסיפים בברכה השלישית: "נחם ה' אלקינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים" וכו', וחותם: "מנחם ציון בבנין ירושלים". ויחתום דוקא בלשון זה ולא יאמר "מנחם אבלים ובונה ירושלים" 569 .
כז. בברכה רביעית של ברכת המזון בבית האבל אומר: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם לעד האל אבינו וכו' המלך החי הטוב והמטיב, אל אמת שופט בצדק" וכו' 570 .
כח. מותר לאבלים לאכול לכתחילה בשלושה כדי להתחייב בזימון, ואין בזה חשש כלל 571 . ומותר להם לברך ברכת המזון על הכוס 572 .
כט. כל האנשים האוכלים יחד עם האבל מברכים ברכת המזון של האבלים, ואומרים נחם כמו האבלים עצמם 573 .
ל. כשמברכים ברכת המזון בשבת, אם האבל מברך לעצמו או בשלשה אבלים, מוסיפים בברכה שלישית ורביעית ההוספות השייכות לאבלים כמו ביום חול, אך אם נמצאים שם גם אחרים אין משנים ואין מוסיפים דבר, גם אם מברך בלחש. וכל זה דוקא אם זימן

עם האחרים, אך אם נמצאים שם אחרים בביתו בלי קשר לסעודתו ולזימון, יברך ברכת המזון השייכת לאבלים ולא נחשב זה כפרהסיה 574 .

לא. בחול המועד וכל שכן ביום טוב, אין אומרים ברכת האבלים בברכת המזון 575 .

לב. פורים דינו כשבת, ונוהג אבלות רק בדברים שבצנעה. וכן לענין ברכת האבלים בברכת המזון דינה כשבת 576 .

לג. חנוכה וראש חודש דינם כימי החול, ואומרים בו ברכת המזון עם ברכת האבלים 577 .

לד. סעודת ברית מילה שחלה תוך שבעת ימי האבלות, אין אומרים שם ברכת האבלים כלל 578 .

לה. בברכת המזון ובברכת מעין שלש שמברכים האבלים בשבת, ראש חודש, חנוכה ופורים, יש להוסיף אזכרת היום: רצה והחליצנו, יעלה ויבוא, ועל הנסים.

סימן יח - דיני קדיש ואזכרה

א. הקדיש שאומרים לעילוי נשמת הנפטר יש לו מעלה גדולה מאוד. וכתב רבינו האר"י ז"ל שאין טעם אמירת הקדיש להציל המת מדין גיהנם לבדו, כמו שחושבים המון העם, אלא יש בו תועלת גדולה להכניסו לגן עדן ולהעלותו מדרגה לדרגה, ולכן יש לאומרו גם בשבת ויום טוב 579 .

ב. קטן פחות מי"ג שנים האומר קדיש, בקדישים שהם מחובת התפילה יאמר החזן יחד עם הקטן, ובקדישים שהם רשות יכול הקטן לומר לבדו 580 .

ג. מי ששכח לומר קדיש ביום פטירת אביו יאמר קדיש ביום אחר, שקדיש ולימוד תורה ומצוות שמקיימים הבנים בכל זמן עושה נחת רוח לאביו ואמו 581 .

ד. מי שמת בלי בנים או שבניו קטנים ואינם יכולים לומר קדיש, יכולים לשכור אדם שיאמר בעבורו קדיש ויועיל לעילוי נשמתו 582 . וכן הוא הדין אם הניח רק בנות, אפילו גדולות, שאינן רשאיות לומר קדיש, שיש לשכור אדם שיאמר בעבורו קדיש 583 .

ה. מי שאין לו בנים שיאמרו עליו קדיש, עדיף לשכור אדם בכסף שיאמר עליו קדיש, מאשר יאמרו עליו קדיש בחינם 584 .

ו. אדם שהושכר על מנת שיאמר קדיש, מותר לו לומר קדיש עבור מספר נפטרים ומועיל לכולם 585 .

ז. מי שציוה לבניו שלא יאמרו עליו קדיש לאחר מותו, אין להם לשמוע לצוואת אביהם, שאילו ידע מהתועלת שיש באמירת הקדיש לא היה מצוה כן 586 .

ח. בעל שנפטרה אשתו, אינו מחויב לומר עליה קדיש בפרט אם יש לה בנים האומרים עליה קדיש. אך מכל מקום בודאי שלא גרע מאדם זר שאומר קדיש ומכוין שיהיה לעילוי נשמתה שמועיל לה, ולכן אם אין מי שיאמר עליה קדיש ראוי שבעלה יאמר עליה קדיש. ויאמר בפיו שכל הקדישים והמצוות שעושה במשך השנה יהיו לעילוי נשמתה 587 .

ט. צריך לומר קדיש כל שנים עשר חודש לעילוי נשמתו, ופוסקים מלומר קדיש שבוע אחד בתחילת חודש שנים עשר, שלא יאמרו ההמון שאביו רשע ומשפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש 588 .

י. בשבוע הראשון בתחילת החודש השתים עשרה יפסיק מלומר קדיש יתום שבתפילות, אך קדיש שאומרים אחר הלימוד יכול להמשיך לומר כהרגלו 10 .

י/א.מי שאומר קדיש על אביו ומפסיק בשבוע הראשון של החודש השנים עשר, אולם אומר קדיש גם על נפטר אחר שאין מי שיאמר עליו קדיש, יכול להמשיך לומר את הקדיש כדרכו אף בתחילת החודש השנים עשר כיון שיש סיבה לאמירתו.

יא. אם לומד לימוד מיוחד לעילוי נשמת הנפטר בשבוע הראשון של החודש השנים עשר, יש להמנע מלומר קדיש אחר לימוד זה, ורק לאחר לימוד רגיל שאין לו שייכות לנפטר בדוקא, יכול לומר קדיש 589 .

יב. לאחר שנים עשר חודש פטור מלומר קדיש, ואף על פי שהשנה מעוברת צריך לומר שנים עשר חודש ולא יותר 590 . וטוב לומר קדיש גם לאחר שנים עשר חודש 591 .

יג. אומרים צידוק הדין וקדיש על תינוק שנפטר משעברו עליו שלושים יום 592 . וכן יש לערוך השכבה ואזכרה גם לקטנים שנפטרו קודם שהגיעו לגיל שלש עשרה 593 .

יד. הרוצה לומר קדיש על אמו שמתה ואביו מקפיד עליו מפני שחושש לסכנת חייו, כדעת ההמון שסוברים שגם בזה נאמר ברית כרותה לשפתיים, צריך לשמוע לאביו שלא לומר קדיש, בין קדיש יתום ובין קדיש דרבנן, ורק במקום שידוע שהמנהג שלא לשמוע לאביו בזה יישארו במנהגם 594 .

טו. מה שאמרנו שחייב לשמוע לאביו ולא לומר קדיש על האם, הוא רק אם אביו מקפיד וחושש לחייו וכדלעיל, אך אם מצווהו שלא יאמר קדיש על האם מפני שהיה בכעס עמה, אין לו לשמוע לאביו 16 .

טז. מי שנפטר אביו, ואמו מקפדת שלא יאמר קדיש, לא ישמע לה, שכבוד אביו שמת עדיף מכבוד אמו אפילו עודנה בחיים 16 .

יז. מי שיש לו אב ואם מותר לו לומר קדיש יתום אם אין אביו ואמו מקפידים 595 . ואם אביו ואמו מקפידים צריך לשמוע להם 596 .

יח. אם חל היארצייט באמצע השבוע מתחילין לומר קדיש מליל שבת הקודם, דהיינו מתפילת ערבית של ליל שבת, עד סוף תפילת מנחה של יום היארצייט. ואם חל יום היארצייט ביום שבת מתחילין מערבית של ליל שבת הקודם, ואומרים כל השבוע עד סוף שבת השניה שהוא יום היארצייט 597 .

יט. יש מקומות שנהגו שהאבלים על אב ואם אינם אומרים קדיש בחנוכה ופורים, והוא מנהג גרוע, ואם אפשר יש לבטלו בהסברה ובאמירה נעימה הנה מה טוב, ואם לאו לא יבטלוהו ביד חזקה מפני המחלוקת 598 .

כ. אומרים קדיש על הנפטר בחול המועד, והוא הדין אם נפטר ביום טוב שיש לומר עליו קדיש אף על פי שעדיין לא נקבר 599 .

כא. אבל העומד באמצע פסוקי דזמרה והציבור הגיעו לקדיש שאומרים קודם עלינו לשבח, רשאי להפסיק שם על מנת לומר קדיש על אביו ואמו, וישתדל על כל פנים שההפסקה תהיה בין מזמור למזמור 600 .

כב. אם הבן יודע להתפלל לפני התיבה יתפלל, ויותר מועיל מאמירת הקדיש, שלא נתקן הקדיש אלא לקטנים 601 .

כג. גם בתוך שבעת ימי האבל על אביו ואמו ראוי שהבן היודע להתפלל כשליח ציבור יעבור לפני התיבה, אך על שאר קרובים שנפטרו לא יעבור לפני התיבה בתוך השבעה, אלא באופן שאין מי שיודע להתפלל כמותו 602 .

כד. אף כי ענין הקדיש בכלל וענין התפילה שעובר כשליח ציבור לפני התפילה בפרט מועיל לנשמת הנפטר, מכל מקום יזהר שלא יבוא על ידי זה לידי קטטה ומריבה, ויוסיף להרבות בלימוד, כי לימוד התורה מועיל שבעתיים מכל התפילה, ועל ידי כן מכניסין המת לגן עדן. ואם הבן מחדש חידושי תורה אין ערך לכבוד שזוכה אביו על ידי זה בישיבה של מעלה 603 .

כה. נוהגים הספרדים שאבל תוך שנים עשר חודש על אב ואם או תוך שלושים על שאר קרובים מתפלל כשליח ציבור גם בשבתות וימים טובים 604 . ומנהגנו להקל שאבל יתפלל כשליח ציבור גם בראש השנה ויום הכפורים ובתפילת מוסף. וגם למחמירים שלא יתפלל האבל כשליח ציבור בימים נוראים ובתפילת מוסף, מכל מקום אם הוא חזן קבוע ומרוצה לקהל אין לבטלו משום זה, אף אם יש עדיף ממנו 605 .

כו. יש נוהגים שכאשר נפטר אחד מן הקרובים, מעמידים קערה מלאה מים על הקרקע עד תום שבעת ימי האבלות ולצידה נר דולק, ואין למחות ביד הנוהגים כן, והבא להישאל מורים לו דשב ואל תעשה עדיף 606 .

כז. נוהגים להדליק נר שמן בבית הנפטר כל שבעה, כי נר ה' נשמת אדם. ואפילו אם הנפטר מת בבית החולים או בבית אחר, מועילה הדלקת הנר בביתו כשם שמועילה התפילה בביתו לעשות נחת רוח לנשמתו 29 .

כח. אם הנפטר מת ברגל, לא ידליקו הנר בחדר שנפטר שם, ולא בחדר שאוכלים בו, שמא מתוך כך יבואו לידי הספד וצער, ועל כן ידליקו הנר בחדר אחר או בבית הכנסת 607 .

כט. אדם שנפטרו אביו ואמו בתאריכים הסמוכים זה לזה, טוב שיאמר קדיש בשביל שניהם, ולא ישכור אדם שיאמר קדיש בעבור אחד מהם, דקדיש אחד עולה לשניהם. אך נר נשמה יש אומרים שצריך להדליק עבור כל אחד בנפרד 608 . ויש אומרים שגם בנר מספיק אחד עבור שניהם וכן הלכה 30 א'.

ל. נוהגים שהבן עולה לעליית המפטיר לעילוי נשמת אביו ואמו כל שנים עשר חודש 609 , ובפרט בשבת השלושים ובשבת השנה. ועדיף שיעלה הבן לעליית מפטיר משאר עליות. וכן המנהג 610 .

ל/א.כשרוצים שני אחים לעלות לתורה אחד לעליית משלים והשני לעליית מפטיר, אין להקל בזה לכתחילה, ומ"מ העושים כן יש להם על מה שיסמוכו 32 א'.

לא. אם יש שני אנשים הרוצים לעלות לעליית מפטיר לעילוי נשמת קרוביהם, כל הקודם זוכה. כלומר, מי שיום היארצייט קודם בימי השבוע, כגון שאחד ביום ראשון והשני ביום שלישי, אותו שיום היארצייט ביום ראשון זכה בעליית המפטיר. ואם שניהם ביום ראשון, אב קודם לאם. ואם לשניהם אב או אם, תלמיד חכם קודם. ואם שניהם תלמידי חכמים, המופלג בחכמה קודם. ואם שניהם שווים יעשו פשרה, אבל לא יתקוטטו חס ושלום בעבור זה, כי מילה בסלע ושתיקה בתרי, ועל ידי ששותק ומוותר לחבירו יהיה יותר נחת רוח לאביו מאשר ידבר ויעלה למפטיר 611 .

לב. בשבת תוך השבעה לא יעלה האבל לעליית המפטיר, שגם בשבת נוהג דברים שבצנעה, ואסור לאבל לעלות לתורה, ולכן יעלה אחד מהקרובים שאינו אבל. ואם קראו לאבל בטעות לעלות לתורה בשבת תוך השבעה יעלה, דהוי פרהסיה 612 .

לג. כאשר חל יום השנה בשבת, טוב שיאמר את ההפטרה ביום השבת שבה חל יום הפטירה, ואם אפשר טוב שיעלה לעליית מפטיר גם בשבת הקודמת 613 .

לד. יש נוהגים לעשות סעודה בליל תשלום אחד עשר חודש ובליל תשלום שנים עשר חודש, ולומדים ונותנים צדקה לעילוי נשמת הנפטר 614 .

לה. יש לקבוע את יום פקודת השנה בכל שנה ביום המיתה, הן לענין האזכרה והתענית וכן לענין סיום אמירת הקדיש וביקור בבית הקברות. ולעניין מנהגי האבלות שנוהגים הבנים והבנות שנה שלימה על הוריהם בשנה הראשונה, (כגון האזכרה והסעודה ועליה לבית העלמין) יש למנות השנה מיום המיתה. ואם נראה למורה ההוראה שכאשר יקבעו בשנה הראשונה את יום האזכרה ביום המיתה יפסיקו הבנים בו ביום גם מדיני האבלות, (כגון ללכת לשמחות, שמיעת כלי שיר וכו') יש להורות בשנה הראשונה לערוך את האזכרה ביום הקבורה ובשאר השנים ביום המיתה 615 .

לה/א.אזכרת החודש והשנה שחלו בשבת או ביום טוב, מצד הדין ראוי לערוך את האזכרה בשבת וביו"ט עצמו ע"י סעודה ודברי תורה 37 א'. ומ"מ אם יש צורך אפשר להקדים את סעודת האזכרה ולהסמיכה כמה שיותר ליום האזכרה. ועדיף להקדים מאשר לאחר 37 ב'.

לו. מי שיש לו יארצייט של אביו ואמו, לא ילך בליל היארצייט לסעודת אירוסין או חתונה, ששמחה היא לו 616 . ובמקום צורך יש להתיר 38 א'.

לז. כל מה שאסרו לילך בליל היארצייט היא רק לסעודת אירוסין ונישואין וכנ"ל, אך לסעודת מריעות שעושים החברים, וכן לסעודת ברית מילה ופדיון הבן וסעודת סיום מסכת, מותר ללכת 617 .

לח. אזכרת יום השלושים יש לערוך ביום השלושים לקבורה, בין לעניין הלימוד והסעודה וצדקות ושאר הדברים העושים לעילוי נשמת הנפטר 618 , ובין לעניין תספורת שיש למנות שלושים מיום הקבורה 619 .

לט. יש נוהגים שביום פקודת השנה של הצדיק מתאספים מידי שנה סמוך לקברו ועוסקים בתורה לעילוי נשמתו, ואין בזה משום לועג לרש, שכל שעושים לעילוי נשמתו ולכבודו לא שייך בזה לועג לרש 620 .

מ. טוב לעשות ההשכבה על שם האב ולא על שם האם 621 , שנשמת האב והבן קשורים יחד, אך לאשה יש לעשות ההשכבה על שם האם. ויש נוהגים לעשות ההשכבה תמיד על שם האם, ונהרא נהרא ופשטיה 622 .

מא. לאחר סיום השנה אין לעשות השכבה לנפטר כלל ועיקר, כיון שאז בית דין של מעלה מעיינים בפנקס הנשמה ואם אינה ראויה גורמים לה צער גדול ח"ו 623 .

מב. בהשכבה שעושים לעילוי נשמת הנפטר אין להאריך בשבחים רבים, והאר"י ז"ל היה לועג על אותם האומרים נוסח ההשכבה הארוך מנוחה נכונה וכו', והיה אומר שלפעמים מורידים נשמת המת במקום להעלותו. ואין לומר כי אם: "אשרי איש וכו'

המרחם על כל בריותיו הוא יחוס ויחמול וירחם על נפש פלוני בן פלוני הוא וכל בני ישראל השוכבים עמו בכלל הרחמים והסליחות אמן" 624 .

מג. הלימוד שנוהגים לעשות ביום השלושים אפשר להקדימו ליום כ"ט, וימשיכו מעט בלימוד בליל השלושים אחרי תפילת מנחה וערבית, והוא הדין ליום השנה 625 .

מד. הרוצה להנציח שם הוריו שנפטרו, עדיף שיקנה ספרי ש"ס ופוסקים לכולל של תלמידי חכמים הלומדים בו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, או יתן מהונו להדפסת ספר בהלכה לזכות בו את הרבים, מאשר יקנה ספר תורה ויכניסהו לבית הכנסת 626 .

מה. נוהגים להתנדב שמן לעילוי נשמת המת ולכפרת נפשו, כי
הנרות בבית הכנסת מוסיפים הארה בנרות של מעלה 627 , ויוצאים ידי חובה בזה גם בנר חשמלי. וטוב להתנדב עבור הדלקת התאורה בבית המדרש שעוסקים בו בתורה לאור המנורות, שבזה יגרום לעילוי נשמת הנפטרים ויהיו מליצי יושר עליו כי נר מצוה ותורה אור 628 .

מו. המנהג לעשות השכבה ביום הכפורים וברגלים שמוסיף אור למעלה, ומועיל לנשמת הנפטרים 629 .

מז. נוהגים הקרובים ליתן צדקה לזכות הנפטר, ומועילה הצדקה לעילוי נשמתו 630 .

מח. הנוהגים לעשות השכבה לנפטרים בשבת החתונה ובשאר שמחות, יש להם מקור נאמן לזה ויש להם על מה שיסמוכו 631 .

מט. מנהג יפה בישראל ללכת על קברי אבותיו ביום פקודת השנה
ולהתפלל שם לעילוי נשמתם, ובעיר הקודש ירושלים ת"ו נוהגים ללכת לבית הקברות בערב ראש חודש ניסן ובערב ראש חודש אלול נוסף על ימי פקודת השנה 632 .

נ. ההולכים לבית הקברות ורוצים לומר קדיש, אסור להם שיאמרו הקדיש כשאין שם עשרה אנשים, והנוהגים כן טועים הם ואין להם על מה שיסמוכו 633 .

נא. כל שנים עשר חודש למיתת אביו ואמו כשמזכיר את שמם אומר "הריני כפרת משכבו", ולאחר שנים עשר חודש אומר "זכרונו לברכה" 634 . ואפילו בחודש שנים עשר עצמו יאמר הריני כפרת משכבו 635 . והוא הדין כשכותב את שם אביו תוך שנים עשר חודש יכתוב הריני כפרת משכבו 636 . וכל זה שיש להוסיף הריני כפרת משכבו הוא רק באופן שאומר או כותב דבר הלכה או הנהגה טובה בשמם אולם כאשר מזכיר את שמם סתם אין צורך לומר הריני כפרת משכבו 58 א'.

נא/א.גם לאחר מיתת רבו שלימדו תורה ויראת שמים יש לומר "הריני כפרת משכבו" במשך כל שנת האבל 58 ב'.

נב. מצוה להתענות יום שמת בו אביו או אמו 637 , מעלות השחר עד צאת הכוכבים. ומי שהוא בריא אף על פי שאינו חובה לא יפטור עצמו מתענית זו גם אם ימעט מלימודו על ידי זה, וילמד באותו היום דברים קלים כספרי מוסר ותהילים 638 .

נג. יש לקבל על עצמו תענית יארצייט בתפילת המנחה קודם יום התענית, ככל תענית יחיד 639 . ובתפלת שחרית ומנחה ביום התענית אומר עננו בשומע תפילה.

נד. מי שמתענה תענית יארצייט על אביו ואמו יש לו לאכול בלילה קודם השינה ולא לאחר מכן. ואם הוא חלש ואין דעתו מתקררת עד שיאכל קודם עלות השחר יתנה שרוצה לאכול קודם עלות השחר, וכיון שהתנה רשאי לאכול קודם עלות השחר אף על פי שישן שינת קבע. ואם לא התנה שרוצה לאכול וישן שינת קבע, אסור לאכול אף על פי שהוא עדין לילה 640 .

נה. אם אירע יום התענית על מיתת אביו בשבת או בראש חודש, יש להקדים התענית ליום שלפניו 641 , ויש מתענים ביום שאחריו 642 .

נו. כשמתענה תענית יארצייט בערב שבת, צריך להשלים התענית עד צאת הכוכבים 643 . והנוהגים להקל לקדש ולאכול קודם השקיעה בתענית יארצייט שחלה בערב שבת יש להם על מה שיסמוכו 644 .

נז. אם אירע ברית מילה ביום היארצייט, פטור אבי הבן מלהתענות באותו היום. והוא הדין שהמוהל והסנדק פטורים באותו היום מן התענית. וכן אם אירע פדיון הבן ביום היארצייט של אבי הבן או הכהן, פטורים אבי הבן והכהן מן התענית 645 .

נח. חתן שאירע לו יום יארצייט תוך שבעת ימי המשתה - לא יתענה, דיום טוב שלו הוא 646 .

נט. חתן בר מצוה שחל יום היארצייט של אביו או אמו ביום הבר מצוה, אין צריך להתענות, ורשאי לאכול באותו היום 647 .

ס. מי שחל יום יארצייט של אביו ואמו, והוזמן באותו היום לברית מילה של אחד מקרוביו או ידידיו, יש להקל בזה ויכול לאכול שם 648 .

ס/א.מי שחל יום יארצייט של אביו או אמו יום לפני תענית ציבור כגון טז' בתמוז או ט' בטבת וקשה עליו להתענות יומים רצופים, יכול להתענות רק בתענית הציבור ותעלה לו תענית זו עבור שני החיובים. ואין צריך לומר שהוא הדין לפני תענית ט' באב ויום הכיפורים 70 א'.

סא. כל הפטור מן התענית, כיון שאין זה פטור באופן קבוע אלא רק לאותה השנה, אין צריך התרת נדרים. ואם הוא זקן או חולה ויודע שלא יוכל להתענות יותר במשך ימי חייו, ילך אל החכם ויעשה התרת נדרים 649 .

סב. כל הפטורים מן התענית (ולא יכלו להתענות ביום שקודם לכן, כדכתבנו לעיל), אם יכולים להתענות למחר - יתענו, ואם יותר מזה אין צריך להתענות דכיון דאדחי אדחי 650 .

סג. אם אירע יום מיתת אביו או אמו באדר פשוט והשנה כעת מעוברת, יש להתענות באדר שני. והוא הדין אם נפטרו הוריו באדר שני שיש להתענות באדר שני. וכשנפטרו הוריו באדר ראשון וכעת השנה מעוברת, יתענה באדר ראשון 651 .

סד. מי שנפטר בל' אדר ראשון, יש לערוך את האזכרה בשנה מעוברת ביום ל' אדר ראשון, וכיון שהוא ראש חודש האסור בתענית יקדים התענית ליום שלפניו, או יפדה התענית בצדקה כמבואר לעיל 652 .

סה. מי שנפטר בל' חשון או ל' כסלו ובשנה הבאה החודש חסר, אם קרה לו כן בשנה הראשונה יערוך האזכרה בכ"ט לחודש, שהרי היה פטירת אביו ביום האחרון של החודש, אך אם בשנה הראשונה היה חודש מלא וערך את האזכרה ביום ל' לחודש (שהוא א' דראש חודש), גם בשאר השנים יקבע כן בראש חודש, וינהג בדיני יארצייט בראש חודש מלבד התענית שיקדים ליום קודם או יפדה בצדקה. וטוב לומר קדיש ולהדליק נר בשני הימים 653 .

סו. אם נפטר אביו בשנת העיבור בערב ראש חודש אדר שני, שהיא כ"ט לאדר ראשון, יתענה בשנה פשוטה בכ"ט באדר ולא בכ"ט
בשבט 654 .

סז. מי שנפטר בשנה פשוטה, והשנה שלאחריה שנה מעוברת, יש לערוך את האזכרה אחר שנים עשר חודש מיום הפטירה ולא ביום תאריך הפטירה, וכגון מי שנפטר בד' בניסן יערכו את האזכרה בליל ג' אדר שני בשנה שלאחריה 655 . ולעניין התענית ראוי שיתענו הבנים בתאריך הפטירה בחודש י"ג וטוב שיתענו גם באזכרת השנים עשר חודש 656 .

סח. מי שנפטר ביום טוב ונקבר למחרת, יש לערוך את אזכרת השנה ביום טוב עצמו או יקדימו האזכרה לערב יום טוב. והוא הדין אם חל יום פקודת השנה בשבת שיערכו האזכרה בשבת או יקדימו הלימוד 657 .

סט. מותר מעיקר הדין להתענות תענית יארצייט שחלה בימי חודש ניסן 658 . וכן המנהג. ויש נוהגים שלא להתענות יארצייט בחודש ניסן ויש להם על מה שיסמוכו 659 .
ע. אומרים העולם כי מי שלא הלך עשר שנים על קברי אבותיו ששוב לא ילך 660 , והיכא דאפשר ישלח מקודם שליח על קבר אבותיו להודיעם שרוצה לבוא להשתטח על קברם ואחר כך ילך הוא בעצמו, ואפילו היה אנוס במה שנמנע ללכת על קברם יעשה כנ"ל. וטוב שידור צדקה באותו מעמד לעילוי נשמתם 661 .
עא. תקנת קדמונינו שלא להוציא שם רע על המתים 662 , ומי שהוציא שם רע על מת צריך לבקש סליחה גם על החרם, וצריך התרה על החרם כדי לצרפו למניין 663 .
עב. איש ואשה שזכו ונפקדו בבן זכר, לכתחילה יש להקפיד לקרוא את הבן הראשון על שם אבי הבעל והבן השני על שם אבי האשה, אלא אם כן מחל אבי הבעל על כבודו לטובת אבי האשה שאז יקראו לבן הראשון על שם אבי האשה. ואם אבי הבעל בחיים ואבי האשה נפטר, ראוי יותר לקרוא את שם הבן הראשון על שם אבי האשה להקים לו שם בישראל. והוא הדין אם אבי הבעל מקפיד שלא יקרא שמו בחיים חיותו, יש לקרוא את שם הבן הראשון על שם אבי האשה אם רצונו בכך 664 .
עג. המנהג שנוהגים בכמה קהילות לערוך אזכרה במהלך השנה הראשונה בכל ערב ראש חודש או בתאריך הפטירה בכל חודש, או בכל שלשה חדשים, אין זה חיוב מן הדין כלל, והנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו.
עד. מי שנמצא במצב ריקבון, ולדעת הרופאים מת לפני שמונה ימים, אולם אנשים טוענים שראוהו חי לפני ארבעה ימים, יש לקבוע
את תאריך אזכרת השנה ביום שראוהו ולתלות שמת באותו יום 665 .
עה. חייל צה"ל דרוזי שנהרג ע"י הערבים על משמרת ביטחון ישראל יכולים לומר השכבה בבית הכנסת לעילוי נשמתו 666 .

סימן יט - דברים שהאבל אסור בהם

א. אלו דברים שהאבל אסור בהם: מלאכה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה, ובשאילת שלום, ובכביסה כל שבעה. ואסור להניח תפילין ביום הראשון. וכן אסור בתספורת ושמחה ואיחוי הקרע כפי שיבואר להלן 667 .
ב. מלאכה כיצד? כל שבעת ימי אבלות אסור במלאכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה. ואם אין לו מה לאכול מותר לו לעשות מלאכה בצנעה בתוך ביתו לאחר שלשה ימים מן האבלות. וכן אשה שאין לה מה לאכול לאחר שלשה ימים טווה בפלך בתוך

ביתה. אבל אמרו חכמים תבוא מארה (קללה) לשכניו של האבל שלא דאגו למזונותיו כל שבעה והוצרך לעשות מלאכה תוך שבעה 668 .

ג. כשם שהאבל אסור בעשיית מלאכה כך אסור לשאת ולתת בסחורה 669 .

ד. אפילו דבר האבד אסור האבל לעשות, ולא רק האבל בלבד, אלא עבדיו ושפחותיו ובניו ובנותיו שמעשה ידיהם שלו גם כן בכלל האיסור 670 .

ה. אסור לאבל לעשות מלאכתו על ידי אחרים אלא אם כן הוא דבר האבד, שמותרים להתעסק בשבילו בדבר האבד, ואפילו היא מלאכת אומן 671 .

ו. מותר לאבל לקבל שכר מבעל הבית תמורת הימים שלא עבד בהם, ואין בזה חשש כלל 672 .

ז. כתיבה בימי אבלו דינה ככתיבה בחול המועד 673 , ועל כן מותר לאבל לכתוב חשבונותיו ולחשב הוצאותיו בימי אבלו במקום שיש לו הפסד 674 .

ח. אבל שנתחדשו לו חידושי תורה בימי אבלו וחושש שמא ישכחם, מותר לו לכותבם. והמחמיר בזה מפסיד חידושיו בידיים 675 .

ט. שני שותפים חנוונים שארע אבל לאחד מהם, נועלים חנותם שלא יעשה השותף בפרהסיה, אבל יכול לעשות בצנעה בתוך ביתו אפילו בעסק השותפות. ואם האבל אדם חשוב והשותפות נקראת על שמו שאפילו אם יעשהו השני בצנעה בתוך ביתו ידוע שיש לאבל חלק בו, אסור לשני לעשות אפילו בתוך ביתו 676 .

י. שני שותפים אשר חושש האחד שיארע אבל לחבירו, וכגון שיש לו קרוב חולה מסוכן, מותר לו לקנות ממנו את כל החנות לפני שיהיה אבל וכל הרווחים יהיו שלו 10 א', ובזמן האבלות של השותף אין חוששים למראית העין, והנוהגים לעשות זאת בזמן שהאחד אונן, יש להם על מה שיסמוכו 677 .

י/א. מי שלא הספיק למכור את העסק ונזכר בזה לאחר הקבורה אין לו לפתוח את העסק גם ע"י אחרים כל ימי השבעה. ומ"מ אם יש לו הפסד מרובה ופועלים רבים, יש מתירים לעסק להמשיך לעבוד כאשר ברווחים שיהיו בשבוע זה ישלמו את כל הוצאות הפועלים וכל שאר הריוח יתנו לצדקה לעילוי נשמת הנפטר 11 א', ויש מתירים בזה רק לאחר ג' ימים, ומ"מ יש לעשות שאלת חכם בכל מקרה לגופו.

יא. אם השותף האבל אינו יושב מעולם בחנות, או שהוא בעל המעות והשני מתעסק, מותר למתעסק לפתוח החנות לאחר שלשה ימים, אף על פי שהממון של שניהם 678 .

יא/א. בעל מונית היושב שבעה, מותר לו להשכיר את המונית לאחר, ולקבל מהנהג אחוזים מהריוח לאחר ימי השבעה 12 א'.

יא/ב.מותר לאבל לקבל הזמנות לעבודה כדי לעשותה לאחר ימי השבעה בתנאי שלא ישקול ולא ימדוד 12 ב'.

יב. מרביצין ומכבדין (מטאטים את הרצפה) בבית האבל, ומדיחים כוסות וקערות וכל הנצרך להם. והוא הדין שמותר לשטוף הרצפה בבית האבל תוך שבעה 679 . ומלאכות אלו מותרים גם האבלים לעשותם ואין בזה איסור מלאכה כלל 680 . והוא הדין אם חלו ימי האבלות לפני הפסח שמותר לאבלים לנקות את הבית בזמן שאין באים אנשים לנחם 14 א'.

יב/א.אבל שיש בביתו עציצים או גינה ויש חשש שהצמחים יתייבשו - מותר לו להשקותם בימי אבלו ע"י אחרים. ואם אין אחרים יוכל להשקותם ע"י עצמו 14 ב'.

יג. מותר לאשה אבלה לאפות ולבשל כדרכה. וכן אשה המשרתת בבית בעל הבית ואירעה אבל, מותרת לבשל ולאפות ולעשות כל צרכי הבית, בין שהיא משרתת בחינם ובין משרתת בשכר 14 .

יד. מותר לאבל תוך שבעה לצחצח נעליו במשחת נעלים, ואין בזה איסור מלאכה לאבל 681 .

טו. שוחט היושב שבעה ואין לבני העיר שוחט נאמן אלא הוא, מותר לו לשחוט בעבורם 682 .

טז. שמש בית הכנסת הנמצא תוך שבעת ימי האבל רשאי לילך לבית הכנסת בערב שבת שבימי אבלו לסדר ולהכין כל צרכי בית הכנסת כדרכו 683 .

טז/א.ספר שהוא אבל אסור לו לספר אנשים תוך ימי השבעה אפילו בביתו בלבד 17 א'.

יז. רחיצה כיצד? אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן, אבל פניו ידיו ורגליו בצונן מותר, בחמין אסור. ואם היה מלוכלך בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואפילו בחמין ואינו חושש 684 .

יח. גם בערב שבת אסור לאבלים לרחוץ כל גופם לכבוד שבת אפילו בצונן, אלא ירחצו פניהם ידיהם ורגליהם בצונן 18 א'.

יט. מנהג הספרדים להקל ולרחוץ כל גופם בחמין מיד לאחר כלות ימי השבעה 685 . ואותם שנהגו בחוץ לארץ שלא לרחוץ כל שלושים יום יכולים לבטל מנהגם על ידי התרת נדרים. ומי שאין להם מנהג ידוע בזה מותרים לרחוץ גופם בחמין מיד לאחר ימי השבעה 686 .

כ. סיכה כיצד? אסור לסוך גופו בשמן אפילו כל שהוא אם מתכוין לתענוג, אבל להעביר את הזוהמה מותר. ואין צריך לומר משום רפואה, וכגון שיש לו חטטין בראשו, שמותר 687 .

כא. מי שמצטער הרבה אם לא יתרחץ תוך שבעה, ויכול לבוא מחמת זה לידי מיחוש, וכן יולדת אבלה הצריכה לרחוץ עצמה, מותר להם לרחוץ עצמם תוך שבעה 688 .

כב. אשה שהיא תוך שבעת ימי אבילותה וצריכה להפסיק בטהרה, מותרת לרחוץ באותו מקום גם במים חמים קודם הבדיקה, ולאחר הבדיקה מותרת ללבוש בגד נקי ומכובס 689 .

כג. אשה שהיא תוך שבעת ימי אבילותה והגיע זמנה לטבול, ובעלה חולה ואין מי שישמשנו זולתה, מותרת לטבול רק כדי לשמש את החולה בלבד, ובפרט אם לא יכולה להמנע מנגיעה בבשרו.

ותשתדל להעלים ממנו שטבלה 690 .

כג/א.מי שארעו אבל מיד לאחר שסיים שבעת ימי אבלות על מת אחר, מותר לו לרחוץ כל גופו בצונן 24 א'.

כד. אשה אסורה בכחול ופרקוס (קוסמטיקה ליופי) כל שלושים ימי אבלה, וכל זה באשה שאיננה נשואה, אך אשה נשואה אסורה בזה תוך שבעה בלבד 691 .

כה. הכלה שהיא תוך שלושים לחופתה וארעה אבל, מותרת בכחול ופרקוס גם תוך שבעה. וכן הבוגרת העומדת להינשא דינה ככלה שמותרת בכחול ופרקוס גם תוך שבעה 25 .

כו. מה שהתירו חכמים לכלה ולבוגרת כחול ופרקוס תוך שבעה הוא דוקא בכחול ופרקוס בלבד, אך ברחיצת חמין אסורות תוך שבעה כשאר אבלים 25 .

כז. נעילת הסנדל כיצד? אסור לאבל לנעול סנדל או נעליים העשויות מעור, אך נעליים העשויות מבגד או גומי או שעם או עץ מותר 692 .

כח. נעלי עץ המחופות בעור אסורות לאבל 26 , וכל זה דוקא אם מחופה עור על כולו, אך נעלי עץ שיש להם רצועה של עור על מנת להחזיק את הנעל (הנקרא קבקב) - מותר 693 .

כט. אם יש סכנת עקרב במקום שנמצא האבל, מותר לילך עם נעליים כדרכו 694 .

ל. יולדת שהיא תוך שלושים יום מהלידה וארעה אבל, מותרת ללכת עם נעליים כדרכה מפני שהצינה קשה לה 695 .

לא. חולה, אף על פי שאין בו סכנה, וכן מי שיש לו מכה ברגלו, מותר בנעילת הסנדל כדרכו 696 .

לב. אם צריך האבל ללכת בדרך בענין הנחוץ לו 697 , ואין לו אלא נעלי עור, מותר לו ללכת עם נעליים אלו ברחוב, וראוי שייתן מעט עפר בנעלו 698 .

לג. האבל מברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" 699 .

לד. מי שאירעו אבל ואין לו אלא נעלי עור, מותר לו לקנות ולנעול נעלי בד או גומי חדשים המיוחדים לימי השבעה 700 .

לה. תשמיש המטה כיצד? אבל אסור לשמש מיטתו בשבעת ימי האבל, בין בחול בין בשבת 701 שתוך ימי השבעה. ויש להחמיר שלא יישנו יחד באותה מטה כלל כל ימי השבעה. ואין הפרש בכל זה בין שהבעל אבל ובין שהאשה אבלה 702 .

לו. בימי השבעה מותרים בני הזוג בכל אופני הקירבה, ואפילו במזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו 703 . אך בחיבוק ונישוק, שהיא נגיעה של חיבה, יש להחמיר 704 .

לז. דברי תורה כיצד? אבל אסור כל שבעה לקרות בתורה נביאים וכתובים, משנה וגמרא הלכות ואגדות, שנאמר: "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ואבל אסור בשמחה 705 .

לח. מותר לאבל לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבספר ירמיה 706 , וכן מותר לאבל ללמוד הלכות אבלות על ידי עיון בהבנת הענין בדברים אלו, ואם בדרך לימודו השיגה ידו כמה חידושים, מותר לכתבם על מנת שלא ישכחם, אבל לעיין בכוונה בעיון נמרץ ועמוק במטרה לחדש חידושי תורה אין לעשות כן שעל ידי זה בא לידי שמחה 707 .

לט. מותר לאבל ללמוד בספרי מוסר המעוררים לבו לשוב בתשובה שלימה אל ה' יתברך, אך ספרי מוסר המסתעפים מענין לענין ומביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אינם
בכלל היתר זה 708 .

מ. מותר לאבל לקרוא תהילים תוך שבעה 709 .

מא. שקדן נפלא בתורה, המפורסם בשקדנותו וחשקו העז ללמוד תורה, ויש לו צער גדול שאינו עוסק בתורה בדברים שרגיל בהם, מותר לו לעסוק גם בימי אבלו במקום שליבו חפץ ואין צריך לעסוק דווקא בדברים הרעים 710 .

מב. אסור לאבל לקרוא בספרי מדע, אנציקלופדיה, ספרי סיפורים או עיתונים, על מנת שלא יסיח דעתו מהאבלות 711 . וכן אם היה האבל רופא ורוצה לעיין בספרי הרפואות להתלמד בהן שלא
לצורך השעה, אסור לו לעשות כן בימי האבלות 712 .
מג. מותר לאבל לעשן סיגריות בשבעת ימי האבלות, אף על פי
שמסיח דעתו מהאבלות על ידי זה 713 .
מד. תלמיד חכם המורה הוראה ודורש לרבים, מותר לו למסור את שיעורו הקבוע לציבור כאשר היתה באמנה איתו. ואפילו יש בעיר חכם חשוב ממנו מותר, כיון שתלמידיו רגילים לשיעורו ולא מכל אדם רוצים לקבל תורה 714 .
מה. מותר לאבל לקרוא הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום בשבת שתוך השבעה, אך פירוש רש"י על הפרשה לא יקרא 715 . ואם חל יום השביעי בשבת צריך להמתין עד אחר יציאה מבית הכנסת וישלים קריאת שניים מקרא ואחד תרגום קודם האכילה 716 .
מו. אין לאבל לקרוא חוק לישראל וסדר מעמדות, אפילו אם רגיל בכך כל ימות השנה 717 .
מז. אסור לאבל להרהר בדברי תורה באותם דברים שאסור לו ללמוד בהם בימי אבלו. ונכון להחמיר בזה גם בשבת שבתוך האבל, ומכל מקום המיקל בזה בשבת שתוך השבעה יש לו על מה שיסמוך 718 .
מח. מי שרגיל ללמוד או לקרוא בכל יום ח"י פרקי משנה, אין לו ללומדם בימי אבלו, והוא הדין למי שרגיל ללמוד משניות מסכת שבת בכל שבת, שאין לו ללומדם בשבת שתוך השבעה 719 .
מט. מותר לאבלים לומר בערב שבת כל סדר הקריאה שנוהגים לומר קודם הסעודה כגון שלום עליכם, אשת חיל, אתקינו סעודתא וכו' ובפרט אם סועדים יחד עם אנשים אחרים, על מנת שלא תהיה אבלות בפרהסיה.
נ. מי שמת לו מת בחג הסוכות, הורו רבני ירושלים להתיר לו להשתתף בלימוד של הושענא רבה כדרכו 53 .
נא. יש להקל להביא ספר תורה לבית האבלים תוך שבעה 720 , אך מכל מקום אין זו חובה 721 . ובמקום שאין ספר תורה בבית האבל, נהגו שהצבור שהתפללו שם הולכים לבית הכנסת לשמוע הקריאה, ואין האבלים הולכים עימהם 722 .
נב. מי שהוא אבל תוך שבעה, אסור לו לעלות לספר תורה גם בתשעה באב. (אלא אם כן אין מי שיעלה לתורה חוץ מהאבלים כדלקמן) 723 .

נב/א.שליח ציבור קבוע הקורא בתורה בכל שבת, ואירע לו אבל, ולא נמצא שליח ציבור אחר, מותר לו לקרוא בתורה בשבת שבתוך השבעה כהרגלו תמיד ולהוציא את הציבור ידי חובתם 57 א'.

נג. אבלים שיש בביתם ספר תורה מותרים להוציא ספר תורה לקריאת התורה בשני וחמישי ושבת, ואפילו שרוב המניין או כולו אבלים. ואם אין מי שיעלה לתורה מותר לאבלים לעלות ולקרות בתורה 724 .

נד. מותר לאבל לעשות מצות הוצאת ספר תורה והכנסה, וכן הגבהה, גם ביום חול 725 .

נה. יש לומר בבית האבל את סדר התפלה כהרגלם, פרשת הקורבנות, פיטום הקטורת ואיזהו מקומן. וגם האבל בעצמו יאמרם. והוא הדין שיש לומר שירת הים, ובמקום שנהגו שלא לאומרה בבית האבל, לא יאמרוה 726 .

נו. כאשר מתפללים הקהל בבית האבל, מותר לציבור לומר "ואני זאת בריתי וכו'" באמצע ובא לציון גואל, ובמקום שנהגו להשמיטו שב ואל תעשה עדיף. ובשבת מותר לאומרו בקול רם דאין אבילות בשבת, ורק האבל לא יאמר עימם אפילו בשבת 727 .

נז. יש לומר ברכת כהנים בבית האבל, ורק הכהן האבל לא ישא את כפיו. ואם כבר קראו כהנים, ועדיין לא יצא הכהן האבל ממקום המניין, ישא כפיו גם בחול. ובשבת שבתוך השבעה גם הכהן האבל יעלה לדוכן וישא כפיו, ואפילו יש שם כהנים אחרים לא יתבטל מנשיאות כפיים, שאין להראות אבילות בשבת בפרהסיה 728 .

נז/א.כהן העולה לשמש כש"ץ תוך שבעה בתפילת שחרית ואין שם כהנים אחרים, יאמר ברכת כהנים כדרכו 62 א'.

נח. צריך לומר קדיש תתקבל בבית האבל, ואף כשהאבל עצמו שליח ציבור יש לו לומר תתקבל 729 .

נט. מותר לומר פרק במה מדליקין בערב שבת בבית האבל, שהרי זה לימוד משניות וחלק מן התפלה לעילוי נשמת הנפטר. ויש נוהגים שלא לאומרו 730 . ולאחר שבעה ודאי שיש לאומרו, גם אם מתפללים בבית האבל.

ס. אין לברך ברכת מעין שבע בבית האבל כלל, ורק בירושלים, שלרוב קדושתה דינה כבית שיש בו ספר תורה, המנהג לברך 731 .

סא. מותר לומר בבית האבל במנחה של שבת "צדקתך צדק" וכו', כיון דאין אבילות בשבת בפרהסיה 732 . ויש נוהגים שלא לאומרו בבית האבל גם כאשר מתפללים בציבור 733 .

סב. מנהג הספרדים לומר ההלל בראש חודש בבית האבל, ורק האבל עצמו לא יאמר ההלל. ומנהג ירושלים שהציבור שמתפללים בבית האבל יוצאים לחדר אחר או לדירה אחרת וקוראים שם את ההלל, ובשעת הדחק כשאין מקום מתאים והקהל רב, יאמרו שם את ההלל ורק האבל עצמו יצא לחדר אחר. וכל זה כשהנפטר מת באותו בית, אך אם נפטר בבית חולים או בבית אחר, אין צריכים לצאת משם, ורק האבל עצמו לא יאמר ההלל עימהם 734 .

סג. אם חל יום השביעי לאבלו בראש חודש, טוב שאחר חזרת הש"ץ יאמרו השליח ציבור והציבור פסוקי נחמה לאבל ואז דינו כעמדו מנחמים מאצלו, ויוכל לקרוא ההלל עם הציבור, שכבר אינו אבל. ואם לא עשו כן לא יאמר ההלל יחד עם הציבור, ולאחר התפילה יאמרו לו את פסוקי הנחמה ורשאי לאחר מכן לומר את ההלל 735 .

סד. אבל שלא היה מניין בביתו, ובא בראש חודש להתפלל בבית הכנסת, רשאי לומר ההלל יחד עם הציבור 736 .

סה. בחנוכה שההלל חובה ולא מנהג, גם האבל חייב לקרוא ההלל בברכות, אלא שלא יהיה שליח ציבור בשחרית חנוכה, שלא יצטרך לומר ההלל בקול רם בציבור 737 .

סו. אין אומרים וידוי בבית האבל כלל 738 , ואפילו כשיש אבל קטן 739 , ומכל מקום אם מתפללים בבית הנפטר או בבית האבלים אך האבל איננו בבית, יש אומרים שצריך לומר וידוי ותחנון. ומנהג ירושלים גם בזה שאין אומרים וידוי ותחנון. וכן נוהגים בכל מקום 740 .

סז. אבל שבא לבית הכנסת פוטר את כל הקהל מאמירת וידוי כדין החתן, ויש חולקים, ונהרא נהרא ופשטיה. ועל כל פנים בליל השבעה, כאשר הקהל מתאספים בבית הכנסת על מנת לשמוע דברי מוסר וחיזוק לעילוי נשמת הנפטר, לכולי עלמא אין לומר וידוי 741 .

סח. אבל שבא להתפלל יחד עם הציבור בתענית ציבור, יש לציבור לומר וידוי וסליחות, אך אין נופלים על פניהם ואין אומרים והוא רחום 742 . והאבל עצמו פטור גם מן הוידוי והסליחות. וכל זה דוקא בסליחות של תענית ציבור אך בסליחות של חודש אלול גם האבל יצטרף לאומרם יחד עם הציבור (אם אין מנין בביתו) חוץ מהוידוי שלא יאמר 743 .

סט. אבל אינו אומר תיקון רחל אלא תיקון לאה בלבד ללא מזמור יענך 744 . וכן הנמצא בבית האבל יאמר רק תיקון לאה בלי מזמור יענך, ואפילו אין האבל שם באותה שעה 745 .

ע. אונן הנמצא בבית הכנסת אינו פוטרם מלומר וידוי, שהרי אינו רשאי להתפלל ואינו מצטרף עימהם, אבל אם מתפללים בבית האונן אין לומר וידוי כלל 746 . והוא הדין אם התאספו כולם לכבוד המת, ובינתיים בשעת הטהרה עמדו והתפללו מנחה, שאין אומרים וידוי 747 .

עא. ביום השביעי לאבילות לא יאמרו וידוי ותחנון במנחה 748 (אף על פי שהאבלים קמו מאבילותם בבוקר).

עב. צריך האבל לומר כל ברכות השחר לרבות ברכת "שעשה לי כל צרכי". ואף על פי שאסור בנעילת הסנדל מכל מקום על מנהג העולם הוא מברך 749 .

עג. מותר לאבל תוך שבעה לברך שהחיינו על פרי חדש, על מילה ועל פדיון הבן 750 .

עד. מותר לאבל תוך שבעה לברך ברכת הגומל 751 .

עה. אבל תוך שבעה רשאי לברך ברכת הלבנה, ורשאי לצאת מחוץ לביתו על מנת לברך בעשרה. ואם לא יעבור זמן הברכה עד אחר השבעה, נכון להמתין מלברכה רק לאחר כלות ימי השבעה 752 .

עו. צריך לכסות המראות בבית האבל כל שבעה, מפני שמתפללים בבית האבל ואסור להתפלל כנגד המראה שלא יראה שמשתחוה לבבואה שלו 753 , ואם אין מתפללים בבית האבל אין צריך לכסות המראות 754 .

עז. שאילת שלום כיצד? אבל אסור לשאול בשלום אחרים כל שבעה. ואם אחרים שאלו בשלומו תוך שלשה ימים ראשונים לשבעה ולא ידעו מאבילותו, לא ישיבם אלא יודיעם שהוא אבל, ואם לא ידעו על אבילותו ושאלו בשלומו משלשה עד שבעה משיב. ומשבעה ועד שלושים שואל בשלום אחרים ששרויים בשלום ואין אחרים שואלים בשלומו. לאחר שלושים יום הרי הוא ככל אדם. ואם היה אבל על אביו ואמו, שואל בשלום אחרים לאחר שבעה, ואין אחרים שואלים בשלומו עד שנים עשר חודש 755 .

עח. מותר לנחם אבלים בשבת 756 , ואומר לאבל: "שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא" 757 .

עט. יש אומרים שהמנחמים שבאו תוך שבעה לבית האבל, אין להם לשאול שלום זה לזה, דאין להזכיר שלום בבית האבל כלל 758 , ויש אומרים שאין בזה איסור כלל 759 . והמיקל יש לו על מה לסמוך.

פ. מקום שנהגו לשאול בשלום האבלים בשבת (גם שבת שתוך השבעה וכל שכן שאר שבתות השנה) - שואלים, והאבל נותן שלום לכל אדם בשבת שהוא מכלל דברים שבפרהסיה 760 . וכיום המנהג לשאול בשלום האבלים בשבת 761 .

פא. מותר לברך את האבל בברכת מזל טוב וכיוצא בזה תוך ימי השבעה, וכן האבל יכול לברך את חבריו. והוא הדין שמותר לברך את האבל בברכת מי שבירך 762 .
פא/א.מותר לומר לאבלים בוקר טוב, ערב טוב וצפרא טבא ואין בזה משום שאלת שלום לאבל 96 א'.
פב. הנוהגים ללחוץ ידי האבלים כשחוזרים מבית הקברות על מנת לחזקם ולעודדם, יש להם על מה שיסמוכו 763 .
פג. מותר לאבל לנענע בראשו במקום ברכת שלום ואין בזה איסור כלל 764 .
פד. מותר לאבל לערוך הטבת חלום 765 .
פה. מותר לשלוח מנות לאבל בפורים גם אם הוא אבל תוך שבעה, וכל שכן שמותר ליתן לו מתנות לאביונים אם הוא עני 766 . והאבל עצמו חייב לשלוח מנות וליתן מתנות לאביונים ככל מצוות הפורים שמחויב בהם, ונוהג בפורים אבלות רק בדברים שבצנעה 767 .
פו. אבל אסור להניח תפילין ביום הראשון, ואפילו מת בלילה ונקבר בלילה לא יניח תפילין בבוקר אע"פ שחייב להתפלל כל תפילת שחרית, וביום השני מותר להניחם לאחר הנץ החמה 768 .
פז. אם עבר והניח התפילין ביום קבורה שהוא יום המיתה צריך לחלצן 769 , ואם נזכר שצריך לחלצן סמוך לקריאת שמע לא יחלצן עד לאחר קריאת שמע 770 .
פח. יום הקבורה שאיננו יום המיתה, טוב להחמיר שיניח בו תפילין לאחר הקבורה כאשר יפקע ממנו דין אנינות, ויניחם בצנעה וללא ברכה. ולמחרת רשאי להניח תפילין גם קודם הנץ החמה 771 .
פט. אם נפטר המת בשבת ונקבר במוצאי שבת, יש להחמיר שלא להניח תפילין ביום ראשון כלל, אפילו בלי ברכה, כיון שלא נהג אבלות בשבת כלל, וביום שני יניח תפילין אחר הנץ החמה 772 .
צ. אם קברו את המת בזמן בין השמשות, יש לאבלים להניח תפילין למחרת בברכה, לאחר הנץ החמה 773 .
צא. האבל תוך שבעה צריך להניח תפילין של רבינו תם כדרכו בזה תמיד 774 .
צב. מי שמת לו מת ברגל ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעת ימי אבלות, מניח תפילין ביום הראשון לאבלו, כיון שאת צערו על המת כבר הוציא בחול המועד 775 .
צג. מותר לאבל להיות בשבעת ימי האבל במשך כל היום עם התפילין עליו אם רגיל בכך, ורק בשעת ההספד והבכי יסירם מעליו 776 .

צד. כביסה כיצד? אבל אסור לכבס כסותו כל שבעה ימים אפילו במים לבד, בין על ידי עצמו בין על ידי אחרים, בין אם כוונתו ללבוש בגדים אלו תוך השבעה ובין אם כוונתו להניחם לאחר השבעה 777 .

צד/א.אם מסר בגדיו למכבסה וארעו אבל, מותר לבעלי המכבסה לכבס בגדיו בזמן שהוא אבל וילבשם לאחר השבעה 111 א'.

צה. כשם שאסור לכבס בגדיו בתוך השבעה כך אסור לכבס מגבות ומטפחות-אף 778 .

צו. אסור לאבל תוך שבעה ללבוש בגדים שהיו מכובסים קודם השבעה 779 . ואין צריך לומר שאסור לו ללבוש בימים אלו בגדים חדשים 780 .

צז. אסור להציע בימי השבעה סדינים וכלי מיטה מכובסים, והוא הדין שאסור לאבלים להשתמש במגבות ומטפחות-אף מכובסות תוך שבעה 781 , והמיקל להשתמש במגבות ומטפחות-אף מכובסות תוך שבעה יש לו על מה שיסמוך 782 . ולכולי עלמא אם המגבות ומטפחות האף כבר מטונפות, דינם כבגד מטונף שמותר להחליפו ולהשתמש במכובסים וכדלקמן.

צח. אם יש כתם על הבגד שלובש האבל, מותר לו לנקותו במים, ואם התלכלך הבגד הרבה מותר להחליפו תוך שבעה או לכבסו וללובשו שוב. והוא הדין אם יש זיעה בבגד שמותר להחליפו 783 .

צט. מותר לכבס בגדי קטנים שמת אביהם 784 .

ק. מותר להציע לכבוד שבת שתוך השבעה מפה מכובסת 785 , ומגבות מכובסות 786 .

קא. ניקוי יבש דינו ככיבוס, ועל כן אסור ליתן את בגדיו לניקוי יבש בתוך השבעה 787 . (גם אם בדעתו ללובשם רק לאחר השבעה).

קב. מותר ללבוש טלית גדול או קטן מכובס תוך שבעה 788 . ואם אין לו מכובס או שאין לו טלית כלל מותר ללבוש טלית חדשה 789 .

קב/א.מותר לאבל להחליף בגד שינה (פיג'מה) שהתלכלך וללבוש מכובס 123 א'.

קג. בימי הקיץ החמים שהזיעה מרובה ויש לו צורך גדול להחליף בגדיו הפנימיים וגרביו משום כבוד הבריות, יתן לאדם שאינו אבל (ושאין האבל סולד ממנו) ללבוש אותו הבגד כשעה וילבשנו האבל אחריו 790 . ואם אין שם אדם אחר והוא שעת הדחק גדול וכבוד הבריות, יכול ללבוש המכובסים ע"י שינקה בהם מעט אבק בפינות הבית או יניחם ע"ג קרקע כדי שיתלכלכו מעט וכדומה, ויש מתירין ללבוש בשעת הדחק כזו המכובס ללא תנאי 124 א'.

קג/א.מי שארעו אבלות אחרי שסיים שבעת ימי אבילות על מת אחר מותר לו לכבס בגדיו במים בלבד ללא חומרי ניקוי ויכול ללובשם 124 ב'.

קד. אשה הצריכה להפסיק בטהרה תוך שבעת ימי אבילותה, מותרת לרחוץ באותו מקום גם במים חמים קודם הבדיקה, ומותרת ללבוש בגד נקי ומכובס לאחר הבדיקה 791 .

קה. מותר לאבל תוך שבעה לצחצח נעליו במשחת נעליים 792 .

קו. בערב שבת יש לאבלים לנהוג כל דיני אבלות עד זמן הדלקת נרות לנשים, ועד קבלת שבת - לגברים, שאם מתפללים בבית האבל יעשו הפסקה לפני מזמור לדוד ויכנסו לחדר אחר ושם יחליפו הבגדים, ואם הולכים לבית הכנסת כשאין מנין בביתם, יחליפו הבגדים סמוך להליכתם לבית הכנסת 793 .

קז. מותר לאבל להחליף את בגדיו העליונים לכבוד שבת, אך הבגדים התחתונים לא יחליף 794 . ובגדים העליונים שמותר להחליף רק אם אינם מכובסים, וכגון שלבשם אדם אחר כחצי שעה קודם, אך במכובסים אסור 795 . ואם הוא איסטניס או שאין לו אדם אחר שיכול ללבוש בשבילו את בגדיו כחצי שעה, יכול ללבוש בשבת שתוך השבעה בגדים עליונים מכובסים כהרגלו 796 .

קח. במוצאי שבת יפשוט האבל את בגדי השבת ואת נעלי העור שלרגליו לאחר תפילת ערבית של מוצאי שבת 797 . ומכל מקום חוזר ולובש את בגדיו הקרועים (כשאבל על אביו ואמו) ומסיר
את נעלי העור קודם הבדלה 798 .

קט. לאחר שנסתיימו שבעת ימי האבל מותר ללבוש בגדים מכובסים 799 .

קי. כל שלושים יום בשאר קרובים, ובאביו ואמו עד שיגיע הרגל לאחר שלושים יום לפחות ויגערו בו חבריו, אסור ללבוש בגד לבן חדש ומגוהץ (וסימנך לח"ם). ושאר בגדים אפילו חדשים מותר ללבוש מיד לאחר השבעה 800 .

קיא. בגד לבן חדש ומגוהץ, אם לבשו אדם אחר כשעה מותר לאבל
ללובשו אחריו 801 .

קיב. מותר לקנות במשך שנת האבל כלים ורהיטים חדשים, ואין צריך ליתן לאדם אחר להשתמש בהם לפניו 802 .

קיג. מותר לצבוע את הדירה בתוך שנת האבל, והוא הדין שמותר לעבור לגור בדירה חדשה 803 .

קיד. צריך האבל לישב כל היום על גבי הקרקע, ואסור לישב על גבי כרים וכסתות או על גבי ספסל וכסא, אלא אם כן היה זקן או חולה שיש לו צער בישיבתו על גבי הקרקע שמותר לו לשים כר קטן תחתיו 804 .

קטו. יש אומרים שגם השינה בתוך ימי האבל צריכה להיות על גבי הקרקע 805 , ויש מקילים. והיום נהגו להקל ויש להם על מה שיסמוכו 806 .

קטז. אשה מעוברת הנמצאת בימי אבלה, יכולה לישב כפי צורכה ואינה מחויבת לישב על גבי הקרקע 807 .

קיז. מותר לאבל לישב על גבי כרים וכסתות שאין בגובהם טפח 808 , ויש מקילים עד גובה שלשה טפחים 809 .

קיח. אסור לאבל לישב על גבי ספסל אבן המחובר לקרקע ומיועד לישיבה, אבל מדרגות שהולכים עליהם מותר לאבל לישב עליהם 810 .

קיט. מעיקר הדין גם המנחמים היו צריכים לישב על גבי הקרקע 811 ,
אך כיום נהגו לישב על גבי כסא וספסל, שתולים אנו שהאבלים מוחלים להם בזה 812 . ומכל מקום כמובן שאין צריך למחות במנחמים אם באו וישבו על גבי הקרקע לצד האבלים. וכן אין לחשוש מלאכול יחד עם האבלים ולשתות מכליהם, שכל בעלי האמונות טפלות, אמונותיהם מהבל ימעטו.

קכ. אם אין מנין בבית האבל והולך תוך שבעה להתפלל בבית הכנסת, או כאשר עורכים סעודה בליל אזכרת השבעה בבית הכנסת, אין האבלים צריכים לישב על גבי הקרקע אלא יושבים על גבי כסאות וספסלים 813 .

קכא. אבלים המקילים לישב בסעודה המפסקת בערב יום הכפורים על גבי כסא וספסל, יש להם על מה שיסמוכו 814 .

קכב. אין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל, אלא יושבים ודוממים 815 . ובזמן הזה נוהגים לומר דברי תורה ואגדה בבית האבל לכבוד הנפטר ולמנוחתו, ויש להם על מה שיסמוכו 816 .

קכג. אין מביאים בשמים בבית האבל דאין להריח בימי האבל ריח בשביל תענוג, ורק במקום שנמצא המת מותר להביא בשמים על מנת להעביר הסרחון 817 . ומותר להביא בשמים בבית האבל לצורך ההבדלה שזהו צורך מצוה, ואפילו האבל עצמו יכול להבדיל ולברך על הבשמים. וכן מותר להביא בשמים לבית האבל על מנת לזכות בברכות למנוחת הנפטר 818 .

קכד. יש נוהגים שלא ליקח שום דבר מבית האבל תוך שבעת הימים, מפני שרוח טומאה שורה שם כל שבעת הימים 819 , ויש נוהגים להקל בדבר, ומאן דלא קפיד לא קפדי בהדיה 820 .

קכה. אבל בשבוע הראשון אינו יוצא מפתח ביתו, אפילו לשמוע ברכות חופה וברכות מילה 821 .

קכו. בשעת צורך גדול יש להתיר לאבל לצאת מביתו תוך שבעה 822 .

קכו/א.בנים שאמם מאושפזת בבית החולים במצב קשה ואביהם נפטר, ואם ימנעו מלבקרה תרגיש בדבר ויכול מצבה להדרדר, מותר לבנים לבוא לבקרה בביה"ח תוך השבעה ולעודד ולחזק את רוחה (וכמובן שאסור להם לגלות לה מה שאירע כדי "לזכות" אותה במצות קריעה ואבילות) 156 א'.

קכו/ב.אשה היושבת שבעה ובעלה נמצא בבית החולים במצב קשה מאד, והרופאים אומרים שעל פי דעתם נשארו לו מספר שעות או ימים לחיות, אין צריך לומר שאם הוא בהכרה שיכולה לשבת לידו, אלא הוא הדין שגם אם אינו בהכרה שמותר לה לעזוב את המקום שבו היא יושבת שבעה ולשבת ליד מטת בעלה 156 ב'.

קכז. כשאין מקום בבית האבלים לישון, או שאחד מן האבלים אינו יכול לישן במקום שאינו רגיל בו, מותר לו לצאת בלילה לביתו ולחזור בבוקר לבית האבל על מנת להמשיך באבילות 823 .

קכח. אם מת לאחרים מת בשכונת האבלים, מותר לצאת ללוויה רק אם אירע כן לאחר שלשה ימים מהאבלות, והולך אחר המיטה לבית הקברות, ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים, ואם אין שם כדי המיטה וקובריה, יוצא אפילו ביום הראשון ואפילו לשכונה אחרת 824 .

קכט. אבלים תוך שבעה, שנפטר אחד מקרוביהם, גם אם יש בלוויה כדי מיטה וקובריה, מותר להם לצאת ללוויה אפילו תוך שלושה ימים לאבילותם 825 .

קל. אבל אינו יוצא בחול לבית הכנסת, אבל בשבת יוצא לבית הכנסת להתפלל כהרגלו 826 . ונוהגים שאפילו בשני וחמישי אין יוצאים האבלים לבית הכנסת אלא מתפללים במניין בביתם 827 .

קלא. אם אין מניין בבית האבל, מותר לאבל ללכת להתפלל בבית הכנסת 828 .

קלב. אבל שמותר לו לצאת מביתו, כגון לצורך גדול או לתפילה כדלעיל, לא יצא יחידי מן הבית, שהאבל צריך שמירה מן המזיקין 829 .

קלג. אבל כהן, מותר לו לצאת מביתו תוך שבעה על מנת לפדות את הבן. והוא הדין אם הזמינו אבל תוך שבעה לישב סנדק שמותר לו לצאת חוץ מביתו ומכל מקום אין לו לנעול נעלי עור וילך עם נעלי הגומי שעל רגליו 830 .

קלד. אבלים היושבים שבעה בבית הנפטר, ורוצים כולם לעזוב את הבית לפני השבת ויחזרו לאחר השבת על מנת להשלים את הימים שנותרו לשבעה, אין לעשות כן שאין זה כבודו של הנפטר 831 .

קלה. אבל שהוא רופא מותר לו לצאת לצורך חולה שיש בו סכנה, ואם הוא גם מוהל והזמינוהו לערוך מילה באותו היום מותר לו למול אפילו הוא יום ראשון לאבילות דהואיל ואשתרי אשתרי 832 . ומסתבר שגם אם אינו רופא והזמינוהו למול שמותר לצאת מביתו.

קלו. אבלים הצריכים לנסוע לחוץ לארץ מיד בסיום ימי השבעה, יש להקל להם לעלות לקבר בתוך ימי השבעה, אם אי אפשר להם להסתדר באופן אחר 833 .

קלז. בימינו לא נוהג דין עטיפת הראש, ומכל מקום יש הנוהגים להוריד את הכובע עד גובה העיניים זכר קצת לעטיפת הראש. והנוהגים כן צריכים להגביה את הכובע בשבת דאין אבילות בשבת בפרהסיה 834 .

קלח. מצוה לשבת שבעה דוקא במקום שנפטר ולא במקום אחר 835 .

סימן כ - דיני גילוח וסריקה באבל

א. אבל אסור לגלח שערו, אחד שער ראשו ואחד שער זקנו ואחד כל שער שבו ואפילו שער של בית הסתרים, כל שלושים יום. ושער של השפם ומהצדדים, כל שמעכב את האכילה, תוך שבעה אסור, לאחר שבעה מותר 836 .

ב. על כל המתים מגלח לאחר שלושים יום, דהיינו ביום השלושים עצמו שמקצת היום ככולו, ועל אביו ואמו לאחר שלושים יום ועד שיגערו בו חבריו 837 .

ג. שלושים יום שאמרו הוא דוקא ביום שלושים, אבל בליל שלושים לא אמרינן מקצתו ככולו 838 .

ד. בן הגוער באביו ותלמיד הגוער ברבו, מועילה גערתו לענין
תספורת, אך יש לעשות כן בצורה מכובדת ועדינה כפי כבודו ומעלתו 839 .

ה. מי שגוער בחבירו בשבת - מועילה גערתו 840 .

ו. אם לא גערו בו חבריו, ועברו שני חודשים מיום הקבורה, מותר להסתפר אף ללא גערה 841 .

ז. אבל על אביו ואמו שפגע בו הרגל תוך שלושים יום, אסור לו להסתפר עד שיעברו שלושים יום ויגערו בו חבריו, וכשיש צורך גדול בדבר יש להקל בגילוח הזקן בלבד ורק בערב הרגל ולא קודם 842 .

ח. מי ששמע שמועה רחוקה על אב ואם אסור בתספורת כל שלושים יום, ואם פגע בו הרגל תוך שלושים מותר להסתפר, בין שיער הזקן ובין שער הראש 843 .

ט. אבל תוך שלושים יום שהוא סנדק או מוהל או אבי הבן, אין לו להסתפר ולהתגלח ביום הברית, אלא עד שיעברו שלושים יום מהאבלות 844 .

י. חתן שהוא תוך שלושים יום לאבלו, מותר לו להסתפר ולהתגלח ביום חופתו, וכן בתוך שבעת ימי המשתה, ואחר שבעת ימי הנישואים חוזר להשלים ימי אבלו הנשארים, וימי הנישואים עולים לו מן המניין 845 .

יא. אשה מותרת בנטילת שער אחר שבעה, בין שער הראש ובין כל שער שבגופה 846 .

יב. מותר לאבל תוך שבעה לסרוק ראשו במסרק, ואין חילוק בזה בין איש לאשה 847 .

יג. אם חל יום כט של האבלות בערב שבת, אין להקל להסתפר ולהתגלח מכיון שלא עברו שלושים יום 848 .

יד. מי ששלמו לו שלושים יום תוך שבוע שחל בו תשעה באב והכביד שערו, מיקל שערו בתער אבל לא במספריים, ואם הסתיימו שלושים ימי האבל לאחר ראש חודש אב אך עדיין לא הגיע שבוע שחל בו תשעה באב, מותר לו להסתפר ולהתגלח כהרגלו 849 .

טו. מי ששלמו שלושים של אביו ואמו בחול המועד וגערו בו חבריו מותר לו להסתפר ולגלח בחול המועד 850 , והוא הדין אם אירע כן בימי ספירת העומר שמותר לו לגלח לאחר שלושים וגערה 851 .

טז. אם היה מסתפר ואמרו לו מת אביו מותר להשלים התספורת, בין המספר מדין מלאכה ובין המסתפר מדין גילוח, וכל זה כשאין ספר אחר בעיר וכשהתחיל להסתפר בפועל 852 .

טז/א.מי שנפטר ויש חשש שאשתו שאינה יודעת מפטירתו והיא חולה מאד תדע מכך ותבוא לידי סכנה, יש להתיר לבנים להתגלח גם תוך השבעה וכל שכן תוך השלושים. ומ"מ יעשו שאלת חכם 17 א'.

יז. כשם שאסור לגלח כל שלושים יום, כך אסור ליטול ציפורניים בכלי שלושים יום, אבל בידיו או בשיניו מותר אפילו תוך שבעה 853 .

יח. מותר ליטול ציפורניו תוך שלושים על ידי פצירה 854 .

יט. אשה שאירע ליל טבילתה תוך שלושים יום לאבלות, ואינה יכולה ליטול ציפורניה יפה על ידי שיניה או ידיה, תאמר לעובדת כוכבים ליטלם לה בתער או במספריים 855 . ואם אין שם גויה או שאשה זו איסטניסית ואינה חפצה שהגויה תיטול ציפורניה, יכולה להקל וליטול ציפורניה כדרכה 856 .

כ. ביום שלושים מותר ליטול ציפורניו כדרכו, ואין צריך געירה בעבור זה 857 .

כא. כאשר הרגל מבטל גזירת שלושים בשביל שאר קרובים, מועיל גם כן ביטולו לענין נטילת ציפורניים, באבלות על אביו ואמו 858 .

כב. אבל ששלמו שלושים ימי האבלות ביום תשעה באב וציפורניו עודפות על הבשר, מותר לו ליטלם ביום תשעה באב בצנעה 859 .

סימן כא - אבל אסור בכל מיני שמחה

א. אבל אסור בשמחה, לפיכך לא יקח תינוק בחיקו כל שבעה שמא יבוא לידי שחוק 860 .

א/א.אסור לאבל ללכת לחתונה בתוך השבעה 1 א'.

ב. מותר לאבל לעשות הבדלה במוצאי שבת שתוך השבעה, ומכל מקום לא יאמר פסוקים של שמחה לפני ההבדלה אלא יתחיל מיד בברכות 861 .

ג. על כל המתים נכנס לבית המשתה לאחר שלושים יום, על אביו ואמו לאחר שנים עשר חודש. והוא הדין שאסור לאבל לשמוע כלי זמר ושירים מתזמורת, רדיו וטייפ. ולאחר שנים עשר חודש מותר בכל אף אם היתה השנה מעוברת 862 .

ד. מותר לאבל תוך שבעה להיות סנדק, ולהחליף בגדיו העליונים בבגדים שאינם מכובסים (וכדלעיל בסימן יט סעיף קז לעניין שבת שתוך השבעה), ומכל מקום אסור בנעילת הסנדל 863 .

ה. כהן שהוא אבל תוך שבעה, מותר לו לצאת מביתו על מנת לפדות את הבן 864 .

ו. אבל שהוא רופא, מותר לו לצאת לצורך חולה שיש בו סכנה, ואם הוא גם מוהל והזמינוהו לערוך מילה באותו היום מותר לו למול אפילו הוא יום ראשון לאבלות דהואיל ואישתרי אישתרי 865 .

ז. אבי הבן שחל מילה או פדיון לבנו תוך שבעת ימי אבילותו, מותר לו להחליף בגדיו לבגדים שאינם מכובסים, ואסור בנעילת הסנדל כדלעיל 866 . ומותר לו לברך שהחיינו 867 , ולהשתתף בסעודה שעורך לכבוד המצווה 868 .

ח. תינוק שחלה ונדחתה מילתו, ונתרפא בתוך שבעת ימי האבלות של אביו, חייבים לערוך את המילה בזמנה, ואין לדחותה על מנת שיערכו את ברית המילה לאחר ימי האבל בשמחה ובשירים ובסעודת מצוה כדת 869 .

ט. אבל שמלאכתו היא ניגון ושירה, מותר לו להמשיך במלאכתו לאחר שבעת ימי האבל, אף תוך שנה של אביו ואמו 870 . והוא הדין שמותר לאבל תוך שנה להזמין רכב עם מנגינות שמביאים להכנסת ס"ת.

י. לכתחילה יש לחכם האבל להמנע מלערוך חופה וקידושין תוך שנה על אביו ואמו ותוך שלושים על שאר הקרובים, ואם יש צורך כגון שבני הזוג הם קרובי החכם או שקשה להשיג מסדר חופה וקידושין בנקל מותר לו לערוך לבני הזוג חופה וקידושין כדת 871 .

יא. מותר לאבל להשתתף בסעודת חנוכת הבית בתנאי שיאמרו שם דברי תורה ואז תחשב כסעודת מצוה 872 .

יב. מותר לאבל תוך שנים עשר חודש על אביו ואמו להשתתף בסעודת בר מצוה של קרוביו ומכריו, אם אומרים שם דברי תורה והוי סעודת מצוה, או שהוא ביום שמלאו לבחור שלוש עשרה שנה. ובשעת הנגינה יש לאבל לצאת ממקום השמחה 873 .

יג. אין לאבל ללכת בימי אבילותו לסעודת אירוסין 874 . ומ"מ אם יש צורך גדול ונאמרים שם דברי תורה והכל בקדושה והפרדה כדת יש להקל ובלבד שלא ישהה שם בעת הנגינה.

יד. מותר לאבל להכנס לסעודת ברית מילה ופדיון הבן 875 , אך אין לו לשהות שם בשעת הנגינה.

טו. מותר לאבל תוך שנים עשר חודש על אב ואם ותוך שלושים על שאר קרובים להשתתף בסעודת הזוהר שעורכים בלילה שלפני ברית המילה 876 .

טז. אשה שילדה בן זכר והיא אבלה תוך שנה על אביה ואמה, מותר לבעלה להביא כלי שיר ביום המילה שיום טוב שלה הוא ויום שמחתה לכבוד ה' שזכתה לקיים מצוותו יתברך 877 . ומ"מ אם הבעל אבל תוך שנה על אב ואם או תוך שלושים על שאר קרובים אין לו להביא כלי שיר ביום המילה 18 א'.

יז. מותר לאבל להשתתף בסעודת סיום מסכת שנחשבת כסעודת מצוה 878 .

יח. סעודה הנערכת בשבת, מותר לאבל לילך לשם אם הוא קרובו או ידידו של בעל השמחה, דאם לא ילך הוי אבלות בפרהסיה 879 .

יט. יש לאבל להחמיר שלא ללכת לסעודת שבע ברכות 880 .

כ. אסור לאבל להכנס לחופה לשמוע ברכות החופה, אלא עומד חוץ לאותו מקום לשמוע ברכות החופה 881 .

כא. מותר להורי החתן והכלה הנמצאים תוך שנה לאבילותם, לבוא לחתונת בנם ובתם ולהשאר שם כל משך החתונה, גם בזמן שמנגנים בכלי שיר. והוא הדין בכל זה בסבא וסבתא הנמצאים באבלות שמותר להם להשתתף בחתונת הנכדים ובסעודות השבע ברכות ללא הגבלה 882 .

כב. שאר קרובי החתן והכלה (חוץ מאב ואם האבלים כדלעיל) הנמצאים תוך שנה לאבילותם, יכולים לשמוע ברכות הנישואין וקריאת הכתובה, אך בזמן שמנגנים בכלי שיר נכון שיעזבו את מקום החתונה. ובשעת הדחק גדול יש להתיר להם להשאר כל משך החתונה על ידי שיגישו כיבוד לאורחים, ולא יאכלו יחד עם
המסובים אלא לבדם 883 .

כג. אשה אבלה על אביה ואמה, אסור לבעלה לקחתה להשתתף בסעודת נישואין של אחד מידידיו 884 , ואם יש חשש שיופר שלום הבית ביניהם מותר לה לילך עמו 885 .

כד. אסור לאבל לישא אשה כל שלושים יום, אפילו ללא סעודה, ולאחר שלושים יום מותר אפילו הוא אבל על אביו ואמו ואפילו לעשות סעודה. ומותר לקדש אשה אפילו ביום המיתה, והוא שלא יעשו סעודה אלא אם כן עברו שלושים יום 886 .

כה. מותר לקשר עצמו בשידוכין אפילו ביום המיתה, וכל שכן תוך שלושים לאבלות 887 .

כו. בחור רווק שלא קיים פריה ורבייה מותר לישא אשה תוך שלושים לימי אבלו אפילו אבל על אביו ואמו. ומותר לו להסתפר ולהתגלח ולהביא תזמורת ולעשות ריקודים ומחולות לכבוד
החתן והכלה 888 .

כז. אם קיים מצוות פריה ורבייה אלא שיש לו ילדים קטנים הצריכים טיפול, או שאין לו מי שישמשנו מותר לישא אשה תוך שלושים, אך לא יבוא עליה עד לאחר השלושים 889 .

כח. מי שמתה לו אשתו אסור לו לישא אשה אחרת עד שיעברו עליה שלושה רגלים, וראש השנה ויום הכפורים אינם נחשבים כרגלים לעניין זה 890 . ועכשיו נהגו להקל בזה מחמת שהדור פרוץ, ואמרו חכמינו ז"ל שהרהורי עבירה קשים מעבירה, ועל כן טוב שלא לאחר את הנישואין כדי להינצל מן החטא 891 .

כט. אלמנה, דהיינו אשה שמת בעלה מתאבלת שלושים יום, ואין לה דיני אבלות יב חודש, ועכ"פ אסורה ליארס ולינשא עד שיעברו תשעים יום מיום שמת בעלה, ויום המיתה אינו מן המניין. ואם אירע שנישאה תוך שלושים לאבלות על שאר קרובים ולא היתה אלמנה, לא תבעל עד לאחר השלושים 892 .

ל. בימי החול נהגו שהאבל משנה מקומו הקבוע בבית הכנסת כל שלושים יום 893 , ויושב במקום רחוק ארבע אמות ממקומו הקבוע 894 .

לא. בשבתות שתוך השלושים, אין האבלים צריכים לשנות מקומם הקבוע 895 . וגם במקום שנהגו לשנות מקומם בשבת, רב העיר או שאר אדם נכבד אין צריך לשנות מקומו רק בתוך ארבע אמות 896 .

לב. אם ציוו האב או האם קודם פטירתם שאין לבנים ולבנות לנהוג במנהגי אבלות הנוהגים תוך שנה על אב ואם, כיון שכל אבלות שתוך השנה הוא לכבודם, רשאים למחול על כבודם ומצוה לקיים דבריהם 897 . ומכל מקום אמירת הקדיש שהוא לעילוי נשמתם צריכים הבנים לומר כל שנים עשר חודש 898 .

לג. מותר לאבל תוך יב חודש על אביו ואמו לעלות לתורה ביום שמחת תורה לעליית חתן תורה או חתן בראשית 899 .

סימן כב - שלא להתקשות על המת יותר מדאי

א. אין מתקשין על המת יותר מדאי, וכל המתקשה על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה, אלא שלושה ימים לבכי, שבעה להספד ושלושים לתספורת 900 . ואם סובל מכאבי עיניים פטור מלבכות גם תוך שלושת הימים הראשונים של האבלות 901 .

ב. השורט בבשרו על מת, בין ביד בין בכלי, חייב מלקות. ואפילו שלא בפני המת אסור. ואם שרט על מת אחד חמש שריטות או שריטה אחת על חמשה מתים חייב חמש מלקויות 902 .

ג. אסור להכות עצמו ולקלל עצמו בצערו על המת עד שדמו שותת 903 . ואם היה גדול בתורה שמת ומצטער על תורתו ומכה עצמו עד שזב ממנו דם מותר (ובלבד שלא ישרוט) 904 .

ד. המקרח בראשו על מת, דהיינו שתולש שערות ראשו בשיעור שיראה מראשו כגריס (קוטר של 2 ס"מ) פנוי בלא שיער חייב מלקות. ואסור לתלוש אפילו שערה אחת על המת, ומכל מקום בזה לא מתחייב מלקות 905 .

ה. בין הנשים ובין הגברים מוזהרים על איסור שריטה ואיסור קרחה על המת 906 .

ו. אין לאב או לאם לנשק בנם או בתם שמתו, ואל יניחו לאחרים לנשקם. וכן אין לשום אדם שמתו מוטל לפניו ונפשו מרה עליו לומר שיקחהו גם כן, וכל שכן שאין לתפוס ביד הנפטר ולומר שיוליכנו אחריו 907 .

ז. כל שלושה ימים יראה האבל כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלושה ועד שבעה כאילו זקוף כנגדו בקרן זווית, משבעה ועד שלושים כאילו עוברת לפניו בשוק. וכל אותה השנה הדין מתוחה כנגד אותה משפחה. ואם נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאת כל המשפחה 908 . ולאחר לידת הבן מותר לשאול בשלומם גם תוך השנה 909 .

ח. אחד מבני החבורה שמת, תדאג כל החבורה 910 .

ט. כל מי שאינו מתאבל כמו שציוו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה 911 .

י. כל המיקל בדיני אבלות במה שאסרו חכמים, ובפרט בדבר שאין בו מחלוקת, ומזלזל לנהוג קלות בדיני האבלות שלא להזהר בהם ככל חוקותיו וככל משפטיו, הוא מעותד דעל מת אחר הוא בוכה ויתכפוהו אבליו ומצאוהו צרות רבות ורעות רחמנא ליצלן. על כן שומר נפשו יזהר הרבה ולא תאונה לו שום רעה אמן 912 .

סימן כג - דין מקצת היום ככולו באבלות ומי שזלזל בדיני אבלות

א. כיון שעמדו המנחמים מאצל האבל ביום השביעי מותר בכל הדברים שאסור בהם תוך שבעה דמקצת היום ככולו. והוא הדין לעניין יום השלושים, דכיון שהנץ החמה ביום שלושים בטלה ממנו גזירת שלושים מדין מקצת היום ככולו 913 .

ב. אם לא באים אצלו מנחמים ביום השביעי, ימתין עד שיצאו מתפילת שחרית מבית הכנסת, ואין צריך להמתין יותר וכן המנהג 914 . ואם התפלל קודם הנץ החמה יקום מהאבלות לאחר שתנץ החמה 915 .

ג. גם אם חל יום השביעי לאבלות בשבת אמרינן מקצת היום ככולו, ולאחר תפילת שחרית מותר האבל בכל הדברים שאסור בהם תוך שבעה (אך יזהר מפעולות שיש בהן חילול שבת) 916 .

ד. אבלים שיום השביעי לאבילותם חל בשבת, אין להם לעלות לספר תורה בשחרית בשבת אפילו לעליית מפטיר, אך במנחה יכולים לעלות לספר תורה 917 . ויש מקומות שנוהגים שהאבלים עולים לספר תורה בשחרית, ובמקומות אלו יש לומר לאבלים את פסוקי הנחמה לפני קריאת ספר תורה או קודם ברוך שאמר, ויכולים על ידי זה לעלות לספר תורה גם בשחרית 918 .

ח. שמע שמועה רחוקה, דהיינו ששמע על פטירת אחד מקרוביו לאחר שעברו שלושים יום מיום המיתה, אינו נוהג דיני שבעה כלל ומספיק שישב שעה אחת על הקרקע. ואפילו בלילה יכול לשבת ונפטר על ידי זה מכל שבעת ימי האבלות 919 .

ו. מי ששמע שמועה רחוקה, שדינו שישב שעה אחת, אין צריך לנהוג שעה אחת בדיוק אלא די בזה אפילו בכמה רגעים 920 .

ז. מי שמת אביו או אמו בראש חודש ניסן, אין אומרים בכ"ט באדר של השנה הבאה מקצת היום ככולו, אלא צריך לנהוג בדברים האסורים שנים עשר חודש עד שיכנס ראש חודש ניסן 921 .

ח. אבל שלא נהג אבילותו תוך שבעה, בין בשוגג בין במזיד, משלים אותו כל שלושים. חוץ מהקריעה, שאם לא קרע בשעת חימום אינו קורע אלא תוך שבעה. (ואפילו בלא נהג שבעה בזמן ונוהג שבעה תוך שלושים אין קורע). ואם אבל על אביו ואמו, אפילו עברו כמה שנים מיום המיתה ולא קרע, חייב לקרוע עליהם (ללא ברכה) 922 .

ט. נפטר אחד מקרוביו וחשב שפטור מלהתאבל עליו, ולאחר שלושים יום נזכר או נתברר לו שהיה חייב להתאבל על מתו, מכיון שעברו שלושים יום מיום המיתה הרי זה פטור משבעת ימי אבילות 923 .

י. בעל תשובה שחזר בתשובה לאחר שלושים יום מהקבורה של אחד מקרוביו שנפטרו, ובימי האבל לא ישב שבעה כלל ועיקר, פטור כעת מלשבת שבעה, וגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד 924 . אבל אם חזר בתשובה תוך שלושים נוהג מיד שבעת ימי אבלות.

יא. כל מה שאמרנו שמי שלא נהג אבילותו תוך שבעה שמשלים תוך שלושים, הוא דוקא אם לא נהג אבלות כלל כל שבעה, אבל אם זלזל במקצת הימים ולא נהג בהם אבלות, וכגון מי שאמרו לו שמת לו מת ביום הראשון והיה בעיר אחרת ולא נהג אבלות וביום השני בא לעירו ונהג אבלות אין צריך להשלים ומונה שבעה ימים מיום הראשון 925 .

יב. חולה מסוכן שאינו יכול לקרוע, או אדם שלא קרע מחמת שאין דעתו צלולה ומיושבת עליו, חייב לקרוע לאחר שיבריא ולאחר שתהיה דעתו מיושבת עליו (ללא ברכה) 926 .

יג. חולה השוכב בבית החולים ויודע שמת לו מת, אך מפאת מחלתו אין באפשרותו להתאבל עליו, גם אם הבריא בתוך השלושים פטור מלשבת עליו שבעה 927 .

יד. שנה שאירע בה מחלת החולירע שנהגו שלא להתאבל מחמת הסכנה, אם עברה המחלה תוך שלושים יום מהקבורה פטורים מלהתאבל 928 .

טו. מתאבלים על פי עד אחד, ועד מפי עד, ועובד כוכבים מסיח לפי תומו 929 .
טז. שנים אומרים מת ושנים אומרים לא מת, אין מתאבלים עליו 930 .
יז. שמע שמת לו מת ומסתפק אם היא שמועה קרובה או רחוקה, אין צריך לנהוג שבעה ושלושים אלא די לו לשבת שעה אחת באבל כדין שמועה רחוקה. ואם לאחר מספר ימים נודע לו שהשמועה הראשונה ששמע אכן היתה שמועה קרובה וכעת כבר עברו שלושים יום מיום המיתה, אין צריך לחזור ולהתאבל כלל 931 .

סימן כד - דיני אבלות ברגל, בראש השנה, יום הכפורים ושבת

א. הקובר מתו קודם הרגל ונהג קצת בדיני אבלות אפילו שעה אחת, הרגל מפסיק ומבטל ממנו גזירת שבעה ונחשב לו כאילו ישב שבעה ימים. וימי הרגל עולים לו למניין שלושים יום, ונמצא שיש לו מנין שבעה קודם הרגל ועוד שבעת ימי הרגל עצמם, הרי ארבעה עשר יום, ומוסיף עליהם עוד ששה עשר יום כדי להשלים חשבון השלושים יום 932 .
ב. גם אם נהג לפני הרגל אבלות בדברים שבצנעה בלבד, וכגון ששמע שמועה קרובה ביום שבת שחל בערב הרגל, שבשבת אינו נוהג אלא דברים שבצנעה, הרגל שחל במוצאי שבת קודש מבטל ממנו גזירת שבעה לגמרי.
ג. אבל ששגג או הזיד ולא נהג שום פרט מאבלות כלל לפני הרגל, או שנקבר המת קרוב לחשכה, ולא היה לו פנאי לנהוג אבלות קודם הרגל, או שלא ידע כלל ממיתתו קודם הרגל, הרי הוא נוהג שבעת ימי אבלות לאחר הרגל מפני שאין אבלות נוהגת ברגל 1 . ואם עבר ונהג אבלות בזמן בין השמשות של ערב החג נפטר מאבלות לאחר החג 933 .
ד. מי שמת לו מת וקברו קודם הרגל ולא נהג אבלות, שצריך לנהוג אבלות לאחר הרגל, או מי שנפטר לו מת וקברו בחול המועד שמתחיל לשבת שבעה לאחר חול המועד, מכל מקום יש לו לנהוג אבלות בחול המועד בדברים שבצנעה, דהיינו איסור רחיצה ואיסור תשמיש המטה 934 . ואם יש חשש סביר שיבוא לידי שז"ל מותר לשמש בימי חול המועד 935 . ומותר לו בימי הרגל לעסוק בתורה כהרגלו 936 .
ה. האבל ברגל (בדברים שבצנעה כדלעיל), באים אצלו לנחמו תוך ימי המועד, ולאחר ימי הרגל נוהג שבעת ימי אבלות בפרהסיה, ואין צריכים לבוא לנחמו כמניין הימים שניחמוהו ברגל, וכגון אם קברו המת בשלושה ימים אחרונים של הרגל אין צריכים לנחמו בשלושה ימים אחרונים של השבעה 937 . ואם יודעים שזקוק לנחמה ממשיכים לבוא ולנחמו.

ו. מי שמת לו מת בחול המועד שמתחיל לשבת שבעה רק לאחר המועד, אף על פי שבאבל רגיל (שאינו לאחר המועד) אסורים אחרים לעשות מלאכתו כל ימי השבעה, מכל מקום באבל זה מותר לאחרים לעסוק במלאכתו לאחר שבעה ימים מיום הקבורה אף על פי שעדיין האבלים תוך שבעה 6 .

ז. הקובר מתו בחול המועד נוהג דיני אנינות עד שיקבור את המת, ומשנקבר המת נוהג אבלות בדברים שבצנעה וכדלעיל כדין מי שלא נהג אבלות קודם הרגל. ואפילו אם קברו בחג הסוכות אין שמיני עצרת מבטל ממנו גזירת שבעה, אולם עולה לו לשבעה ימים להשלמת שלושים ימי אבלות אף שמתחיל לשבת שבעה אחרי החג. 938 .

ח. אם חל שבת במוצאי הרגל, עולה לו השבת למניין שבעה וקם מאבילותו ביום שישי בבוקר 939 .

ט. במקומות שעושים שני ימים טובים, מונים שבעה מיום טוב שני ומוסיפים עליו עוד ששה ימים. והעולם נהגו שלא להתאבל ביום טוב שני של גלויות על שום מת אפילו הוא יום מיתה וקבורה, ואף על פי כן עולה לו למניין שבעה 940 .

י. האבל בחול המועד שנוהג דיני אבילות בדברים שבצנעה, אם ירצה לרחוץ ברגל לכבוד יום טוב האחרון ולהחליף בגדיו יש לו על מה שיסמוך 941 .

יא. אם קבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל ונהג שבעת ימי אבלות עד ערב החג, הרגל מבטל ממנו גזירת שלושים, ואפילו שיום השביעי חל בערב הרגל מקצת היום ככולו ועולה לשבעה ולשלושים, ומותר לכבס ולרחוץ ולהסתפר מיד בערב הרגל 942 ואפילו קודם חצות היום, ובפרט בערב הפסח שעדיף לגלח קודם חצות 943 .

יב. מי שחל יום השביעי לאבילותו בערב הרגל, שעולה לו הרגל למניין שבעה ושלושים כדלעיל, אם לא התגלח בערב הרגל אין לו לגלח בחול המועד, ומותר לגלח רק לאחר הרגל. ורק אם חל שביעי בשבת ערב הרגל שאסור לגלח בערב שבת, כיון שעדיין לא עברו שבעה ימים, מותר לו לגלח בחול המועד 944 .

יג. דין הרגל שפגע באבלים תוך שלושים המבטל מהם גזירת שלושים, הוא רק אם מתאבלים על שאר קרובים חוץ מאביו ואמו, אך האבל על אביו ואמו אין מועיל לבטל ממנו גזירת שלושים אם פגע בו הרגל, אלא רק עד שיעברו שלושים יום מהאבלות ויגערו בו חבריו. ואפילו פגע בו הרגל לאחר שלושים, אינו מותר בתספורת רק לאחר גערה 945 .

יד. אבל ששלמו שלושים של אביו ואמו בחול המועד וגערו בו חבריו, מותר להתגלח ולהסתפר בחול המועד מפני שלא היה יכול לגלח קודם לכן 946 . וכן הוא הדין

אם שלמו שלושים ימי אבלו בימי ספירת העומר וגערו בו חבריו שמותר לו להסתפר ולהתגלח תוך ימי ספירת העומר 947 .

טו. אבל ששלמו שלושים ימי אבלו על אביו ואמו תוך ימי בין המצרים מותר לו להסתפר ולהתגלח כדרכו לאחר שיגערו בו חבריו, אך אם שלמו ימי אבלו תוך שבוע שחל בו תשעה באב אף על פי שגערו בו חבריו אסור לו להסתפר. ואם הכביר שערו מקל בתער אך לא במספריים 948 .

טז. מי שקבר את מתו ופגע בו הרגל תוך שבעה, אף על פי שמבטל ממנו גזירת שבעה, כל זה דוקא משתחשך ויגיע הרגל ממש. ולכן אסור לאבלים לרחוץ עצמם במקרה כזה עד הלילה 949 . וביום טוב עצמו מותרים לרחוץ כל גופם בצונן, או פניו ידיו ורגליו בחמין שהוחמו ביום טוב, או כל גופו בחמין שהוחמו בערב יום טוב. וכל זה דוקא חוץ למרחץ אבל בבית המרחץ אסור 950 . ובאמבטיה פרטית שבבית יש להקל אף במים שהוחמו באמצעות דוד שמש 951 .

יז. מי שפגע בו ערב יום הכפורים תוך שבעה יש אומרים שמותר לרחוץ קודם הלילה, אך אם קבר מתו שעה אחת קודם יום הכפורים לא ירחץ כלל 952 . ויש אומרים שאסור לרחוץ כלל בערב כיפור שחל תוך שבעה, וכן עיקר 21 א'.

יח. מי שפגע בו הרגל תוך שבעה מותר לכבס בערב הרגל, אך לא ילבש המכובסים עד הלילה, וטוב לכבס לאחר חצות היום 953 .

יט. אבלים שפגע בהם הרגל תוך שבעה, חייבים לנהוג בכל דיני האבלות עד הלילה, ולכן אסור לאבלים לקום מן הארץ על מנת לשבת על כסא או ספסל, או לנעול נעלי עור בערב הרגל עד הלילה. והמיקל לשבת על כסא או ספסל ולנעול מנעלי עור בערב יום הכפורים בשעת סעודה המפסקת יש לו על מה שיסמוך 954 .

כ. ראש השנה ויום הכפורים חשובים כרגלים לבטל האבלות 955 . ולכן אם ישב שעה לפני ראש השנה נתבטל ממנו גזירת שבעה, ויום הכפורים מבטל ממנו גזירת שלושים, ומותר להתגלח ולהסתפר בערב יום הכפורים 956 .

כא. הקובר מתו בג' בתשרי יושב שבעה עד ערב יום הכפורים, ויום הכפורים מבטל ממנו גזירת שלושים, ומותר לגלח ולהסתפר בערב יום הכפורים 25 .

כב. ישב באבלות שעה קודם יום הכפורים, יום הכפורים מבטל ממנו גזירת שבעה, וערב חג הסוכות מבטל ממנו גזירת שלושים, ומותר להתגלח ולהסתפר בערב סוכות 957 .

כג. שעה לפני שבועות הנקרא עצרת נחשב כשבעה ימים, וחג השבועות עצמו נחשב כעוד שבעה ימים הרי ארבעה עשר יום,

ומשלים עליהם עוד ששה עשר יום עד יום השלושים 958 .

כד. שעה לפני סוכות נחשב כשבעה ימים, וסוכות שבעה ימים, ושמיני עצרת נחשב כשבעה ימים נוספים, כיון שהוא רגל בפני עצמו, הרי עשרים ואחד יום, ומשלים עליהם עוד תשעה ימים עד יום השלושים 959 .

כה. אם קבר מתו בחול המועד סוכות, נחשב לו יום שמיני עצרת כשבעה ימים כדי להשלים בו מניין גזירת שלושים ימי אבלות. (אע"פ שמתחיל לשבת שבעה רק לאחר המועד) 960 .

כו. אין הרגל מבטל גזירת שלושים מהאבלים אלא באבלים על שאר קרובים, אך אבלים על אב ואם צריכים לנהוג אבילותם שלושים יום ממש וגם שיגערו בהם חבריהם 961 . ועל כן אבל ששלמו לו שלושים יום על אביו או אמו בערב הרגל יכולים חבריו לגעור בו באותו היום על מנת שיסתפר לכבוד הרגל 962 .

כז. אבלים שפגע בהם הרגל תוך שבעה, אף על פי שיוצאים מהאבלות ערב הרגל מכל מקום את אזכרת יום השבעה צריכים לערוך ביום השביעי לאחר ששלמו שבעה ימים בפועל מיום הקבורה. והוא הדין אם פגע בהם הרגל המבטל מהם גזירת שלושים (חוץ מאב ואם), מכל מקום את אזכרת ליל השלושים יש לערוך לאחר שלושים יום בפועל מיום הקבורה. וכן הוא הדין לענין קדיש ונר נשמה 963 .

כח. מת שנפטר ונקבר תוך ימי חול המועד, וקרוביו מתחילים לשבת שבעה רק לאחר הרגל 964 , יש להם לערוך את אזכרת יום השבעה לאחר שבעה ימים מיום הקבורה, אף על פי שתיערך תוך הימים שבהם הם יושבים שבעה ולא ביום האחרון שיושבים שבעה כנהוג 965 . ומכל מקום אם יש חשש שלאחר שיערכו את אזכרת השבעה בתוך ימי האבלות יבואו האבלים לזלזל ולהקל ראש בשאר הימים הנותרים לאבלות, יש להורות שיערכו את האזכרה בסיום שבעת ימי האבלות בפועל כהרגל העולם במשך השנה.

כט. אומרים קדיש על הנפטר בחול המועד, והוא הדין אם נפטר ביום טוב שיש לומר עליו קדיש אף על פי שעדיין לא נקבר 966 .

ל. שבת שתוך השבעה אינו מפסיק את האבלות אך עולה למניין שבעה, שהרי נוהג בו אבלות בדברים שבצנעה כגון איסור תשמיש המיטה ורחיצה 967 .

לא. בשבת שתוך השבעה אין נוהגים אבלות בדברים שבפרהסיה, ולכן מותר לאבל ללבוש מנעליו כהרגלו ולהחליף בגדיו הקרועים בבגדי שבת עליונים שאינם מכובסים 968 . אך בגדיו התחתונים לא יחליף כלל דהוו דברים שבצנעה 969 .

לב. תלמוד תורה נחשב כדבר שבצנעה 970 , ולכן גם בשבת יש לאבל ללמוד בדברים הרעים ובהלכות אבלות 971 .

לג. מותר לאבל לחזור הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום בשבת שתוך השבעה, אך פירוש רש"י על הפרשה לא יקרא 972 . ואם חל יום השביעי לאבלות בשבת צריך להמתין עד לאחר יציאתו מבית הכנסת וישלים קריאת שניים מקרא ואחד תרגום קודם האכילה 973 .

לד. מי שרגיל ללמוד או לקרוא פרקי משניות מסכת שבת בכל שבת, אין לו ללומדם בשבת שתוך השבעה 974 .

לה. אין לאבל לקרות בשבת חוק לישראל ומעמדות אפילו אם רגיל בכך כל השנה 975 .

לו. נכון להחמיר שגם בשבת שתוך השבעה לא יהרהר בדברי תורה שאינם מהדברים שמותר ללמוד בהם, ומכל מקום המיקל בזה בשבת זו יש לו על מה שיסמוך 976 .

לז. כהן אבל יעלה לדוכן וישא כפיו בשבת שתוך השבעה, גם אם יש שם כהנים אחרים 977 .

לח. אין לאבל לעלות לתורה בשבת שתוך השבעה כיון שאסור בדברי תורה, אך אם קראוהו לעלות לתורה יעלה. וכן אם אין כהן אחר בבית הכנסת מותר לקרותו לתורה 978 . ואם חל יום השביעי לאבלות בשבת יש מקומות שנהגו שאין האבל עולה לתורה בשחרית אך במנחה עולה 979 . ויש מקומות שנהגו שגם בשחרית עולה לתורה, ובמקומות אלו יש לומר לאבלים את פסוקי הנחמה לפני קריאת התורה או קודם ברוך שאמר ויכולים על ידי זה להעלותו לתורה גם בשחרית 980 .

לט. כשמברכים ברכת המזון בשבת, אם האבל מברך לעצמו או בשלושה אבלים, מוסיפים בברכה שלישית ורביעית ההוספות השייכות לאבלים כמו ביום חול, לאחר אמירת רצה והחליצנו. אך אם נמצאים שם גם אחרים אין משנים ואין מוסיפים דבר גם אם מברך בלחש. וכל זה דוקא אם זימן עם האחרים, אך אם נמצאים אחרים בביתו ללא קשר לסעודתו ולזימון, יברך ברכת המזון השייכת לאבלים ולא נחשב זה כפרהסיה 981 .

מ. בשבת שתוך השבעה, אם מתפללים מנחה בבית האבל, מותר לומר "ואני זאת בריתי" וכו' הנמצא באמצע ובא לציון גואל בקול רם, ורק האבל לא יאמר עימהם, אפילו בשבת 982 .

מא. מותר לומר בבית האבל במנחה של שבת "צדקתך צדק" וכו', כיון דאין אבלות בשבת בפרהסיה 983 , ויש נוהגים שלא לאומרו גם כאשר מתפללים בציבור 984 .

מב. בערב שבת יש לאבלים לנהוג כל דיני אבלות עד זמן הדלקת נרות לנשים ועד קבלת שבת לגברים, שאם מתפללים בבית האבל יעשו הפסקה לפני מזמור לדוד ויכנסו לחדר אחר ושם יחליפו בגדיהם, ואם הולכים לבית הכנסת מחמת שאין מניין בביתם יחליפו הבגדים סמוך להליכתם לבית הכנסת 985 .

מג. במוצאי שבת יפשוט האבל את בגדי השבת ויחלוץ את נעלי העור שלרגליו לאחר תפילת ערבית של מוצאי שבת 986 .

מד. אבל אינו יוצא בחול לבית הכנסת, אך בשבת מותר לו לצאת לבית הכנסת כהרגלו 987 . ואם אין מנין בביתו ביום חול, יכול לצאת לבית הכנסת כדי להתפלל במנין ולומר קדיש.

מה. אבלים היושבים שבעה בבית הנפטר ורוצים כולם לעזוב את הבית קודם השבת ויחזרו לאחר השבת, אין לעשות כן שאין זה כבודו של הנפטר 988 .

מו. מותר לאבלים בשבת שתוך השבעה לשיר שירי שבת בסעודת שבת 989 .

מז. מותר לאבל ללכת לסעודת שמחה הנערכת בשבת, אם הוא קרובו או ידידו של בעל השמחה, דאם לא ילך הוי אבלות בפרהסיה 990 .

סימן כה - דיני אבלות בחול המועד, ראש חודש, חנוכה ופורים.

א. אסור להספיד 991 את הנפטר בחול המועד משום כבוד החג, ולכן מטעם זה אין להניח את המיטה ברחוב בחול המועד. וכן אין מוליכים את המת בחול המועד לבית הקברות עד שיהיה כל הקבר מתוקן ומזומן 992 .

ב. אין להשאיר את הרכב שהמת בתוכו לפני הבית בימי חול המועד כנהוג, אלא יש לערוך מיד את הלוויה 993 .

ג. הנוהגים לעשות במהלך הלוויה מעמדות, צריכים להקפיד שבחול המועד ישהו את המיטה רק לאמירת קדיש ולא יותר 3 .

ד. תלמיד חכם שהלווייתו נערכת בימי חול המועד מותר להספידו בפניו, ופירוש בפניו דווקא בפניו ממש בבית שנמצא שם, או כשהולכים לקוברו, הא לאו הכי אסור אפילו בתלמיד חכם, והוא הדין שאין להספידו לאחר הקבורה 994 .

ה. ביום שמועה ששמעו שמת תלמיד חכם, אפילו היא שמועה רחוקה מותר להספידו במועד ואפילו שלא בפניו 995 .

ו. ההספדים הנערכים בימינו, שתוכנם הוא מוסר השכל לחיזוק, לעידוד, ולקרב רחוקים לצור מחצבתם בשמירת התורה והמצוות ובחינוך הבנים והבנות, אין להם דין הספד שדיברו בו חכמים, ועל כן אין להימנע מלהשמיע דברי תורה אפילו בשבתות וימים טובים 996 .

ז. מת לו מת בימי חול המועד, והוא משבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם, חייב לקרוע עליו בחול המועד. ומנהג ירושלים שלא לקרוע בחול המועד אלא רק על אב ואם, אבל על שאר קרובים קורעים במוצאי הרגל כשמתחילים לנהוג שבעת ימי אבלות. ובכל יתר ערי הארץ יש להורות כדעת רוב הפוסקים ומרן השולחן ערוך לקרוע על כל הקרובים בחול המועד אף על פי שאין אבלות במועד בפרהסיה 997 .

ח. מת לו מת ונקבר ביום טוב על ידי גוים או ביום טוב שני של גלויות, אין לקרוע עליו בחול המועד, וכל שכן ביום טוב שאסור לקרוע, וקורע לאחר הרגל עם התחלת ימי האבלות 998 .

ט. השומע שמועה קרובה ביום טוב ראשון או ביום טוב שני קורע לאחר הרגל, ואם שמע שמועה קרובה בחול המועד חייב לקרוע בחול המועד כדין מי שמת לו מת בחול המועד 999 .

י. השומע שמועה קרובה בחול המועד ולאחר הרגל תהיה שמועה רחוקה, אין חילוק בזה בין אב ואם לשאר קרובים ובכל מקום צריכים לקרוע במועד 1000 .

יא. השומע שמועה רחוקה במועד (שקורע רק על אביו ואמו), יש לו לקרוע רק לאחר הרגל 1001 .

יב. אם נראה לחכם שאחד מהאבלים בחול המועד, הנמצא במקום שאין קורעים על שאר קרובים, לא יקרע כלל לאחר המועד, יש להורות שיקרע בתוך המועד גם על שאר קרובים ובכל מקום 1002 .

יג. מת לו מת וקברו בחול המועד, מתחיל לשבת שבעה ולנהוג דיני אבלות לאחר המועד, ובימי חול המועד אסור בדברים שבצנעה דהיינו איסור רחיצה בחמין ותשמיש המיטה. ואם יש חשש סביר שיבוא לידי שז"ל מותר לשמש בימי חול המועד 1003 .

יד. הנוהג בימי חול המועד איסור אבלות בדברים שבצנעה, מכל מקום מותר לו ללמוד תורה בימים אלו כהרגלו, ואין צריך ללמוד דוקא בדברים הרעים ככל אבל 1004 .

טו. האבל הנוהג בימי הרגל איסור בדברים שבצנעה, אם ירצה לרחוץ ברגל לכבוד יום טוב האחרון ולהחליף בגדיו, יש לו על מה שיסמוך 1005 .

טז. הקובר מתו בימי חול המועד, עולים לו ימי הרגל לשבעת ימי הנחמה (אע"פ שמתחיל לשבת בפועל רק לאחר חול המועד) ולשלושים, אף על פי שנוהג בימים אלו אבלות בדברים שבצנעה בלבד. ובאים לנחמו בחול המועד 1006 .

יז. מת לו מת משבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם בימי חול המועד, עושים לו סעודת הבראה בחול המועד ואין מברים בו אלא קרוביו של מת. והוא הדין לחנוכה ופורים וראש חודש 1007 .

יח. מנהג ירושלים שאין מברים בחול המועד רק מי שהוא אבל על אב ואם, וכשעושים הבראה על אב ואם מברים גם לשאר הקרובים הנמצאים שם. אך על מת שהוא משאר קרובים בלבד אין להברות במועד, ונכון להברותם במוצאי הרגל עם התחלת ימי השבעה. ואם אינם רוצים לערוך סעודת הבראה לאחר הרגל יש להם על מה שיסמוכו אלא יש לעשותה במוצאי הרגל כשמתחילים את האבלות בפועל. והמיקל שלא לעשותה כלל יש לו על מה שיסמוך. 1008 .

יט. בכל ערי הארץ (מלבד ירושלים) יש לערוך סעודת הבראה בחול המועד על כל הקרובים, וכל זה דוקא אם נקבר בחול המועד, אך אם היתה הקבורה ביום טוב (על ידי גויים) אין לערוך סעודת הבראה במועד אלא יש לעשותה במוצאי הרגל כשמתחילים את האבלות בפועל. והמיקל שלא לעשותה כלל יש לו על מה שיסמוך 18 .

כ. סעודת הבראה הנערכת בחול המועד, יש לעשותה בקפה ועוגות ולא בביצים ועדשים כנהוג, מפני כבודו של הרגל 18 .

כא. אומרים קדיש על הנפטר בחול המועד, והוא הדין אם נפטר ביום טוב שיש לומר עליו קדיש אף על פי שעדיין לא נקבר 1009 .

כב. יש אומרים שמותר לומר צידוק הדין בימי חול המועד 1010 . ויש חולקים ואומרים שאין לומר צידוק הדין בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון 1011 . וכן המנהג 1012 . ובמקום שאין מנהג ידוע שב
ואל תעשה עדיף 1013 .

כג. ראש חודש אסור בהספד, והוא הדין שאין לומר בו צידוק הדין אפילו לפני הקבורה (עיין הערה) 1014 . ותלמיד חכם מותר להספידו בפניו ולומר עליו צידוק הדין.

כד. אין אומרים צידוק הדין בערב שבת ובערב יום טוב אחר חצות היום, והוא הדין שאין לומר צידוק הדין בערב ראש השנה וערב יום הכפורים אחר חצות 1015 . ועל פי זה יש לצדד שגם הספד אסור לומר בזמנים אלו 1016 . ולתלמיד חכם בערב שבת וערב יום טוב מותר להספידו כדין חול המועד דלעיל 1017 .

כה. אין אומרים צידוק הדין בימי חודש ניסן 1018 .

כו. מותר לומר צידוק הדין בערב ראש חודש, ערב חנוכה וערב פורים, גם לאחר חצות היום, וכל שכן שמותר לומר צידוק הדין בערב ט"ו בשבט ובערב ל"ג בעומר 1019 .

כז. סעודת הבראה שעורכים בראש חודש, יש לעורכה רק בעבור קרוביו של מת 1020 .
כח. כל דברי אבלות נוהגים בחנוכה, קורעים על הקרובים, ומנחמים את האבלים, ויושב על הארץ כדרכו בחול 1021 .
כט. בחנוכה שההלל חובה ולא מנהג, גם האבל חייב לקרוא ההלל בברכות אלא שלא יהיה שליח ציבור בשחרית חנוכה על מנת שלא יאמר ההלל בקול רם בציבור 1022 .
ל. אבל על אביו ואמו תוך שנים עשר חודש ועל שאר קרובים תוך שלושים, אין לו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת בלילה הראשון משום ברכת שהחיינו, אבל בביתו ודאי מברך שהחיינו ואפילו נמצא תוך שבעה 1023 .
לא. חנוכה אסור בהספד, אלא לתלמיד חכם בפניו 1024 .
לב. פורים אינו מפסיק את האבלות, ומכל מקום אינו נוהג בו אבלות בי"ד וט"ו אלא בדברים שבצנעה 1025 , ובין מוקף ובין פרוז נוהגים אבלות שבצנעה בשני הימים 1026 , כדין שבת שתוך השבעה 1027 .
לג. מותר לשלוח מנות לאבל בפורים גם תוך שבעה, וכל שכן שמותר ליתן לו מתנות לאביונים אם הוא עני 1028 . והאבל עצמו חייב לשלוח מנות וליתן מתנות לאביונים ככל מצוות הפורים שמחויב בהם 1029 .
לד. מת לו מת ביום פורים חייב לקרוע עליו, ולאחר הקבורה יש להברותו בקפה ועוגות כדין חול המועד, ונוהג באותו היום אבלות רק בדברים שבצנעה 1030 .
לה. מותר לאבל תוך שבעה ללכת לבית הכנסת להתפלל ולשמוע מקרא מגילה, ומותר לו לקרוא המגילה בציבור ולברך שהחיינו 1031 , ובפרט אם אין בבית הכנסת מי שבקי לקרותה כמותו.
וכל שכן שאם קוראה לפני בני ביתו שמותר לו לברך שהחיינו.
לה/א.ראוי לאבל תוך שלושים על שאר קרובים ותוך יב על אב ואם להמנע מלהשתתף בסעודת פורים שיש בה כלי נגינה, ואם אין בה כלי נגינה מותר 41 א'. ובשעת הצורך אפשר להקל גם בכלי נגינה 41 ב'.
לו. סעודת הבראה שעורכים בחנוכה ופורים יש לעורכה לאבלים בלבד 1032 .
לז. אין מבקרים קברים בחול המועד 1033 .
לח. מותר לבקר בקברי צדיקים בחול המועד 1034 .
לח/א.אין לאבל בחול המועד לשמוע מוזיקה בין בשמחת בית השואבה ובין בשאר מקומות. ומ"מ אם הוא אדם חשוב שהעדרותו תהיה ניכרת אפשר להקל 44 א'.
לט. יש אומרים שאין לילך לבית הקברות בראש חודש 1035 . ויש מתירים וכן המנהג 1036 .

מ. בחנוכה ופורים מותר מעיקר הדין לעלות לבית הקברות ולקרוא מזמורי תהילים והשכבה 1037 , אולם טוב ונכון שלא לעלות בחנוכה ופורים לבית הקברות ביום השבעה והשלושים כלל אף על פי שאין מספידים בהם, כיון שבאים לידי בכי ודמעות על יד הקבר ועצור במילין לא יוכל, ולכן ידחו הביקור לאחר חנוכה ופורים. וביום השנה, שגזירה על המת שישתכח מן הלב לאחר שנים עשר חודש, יש מקום להקל. ומכל מקום גם בזה אם יכולים לבוא לידי צער ידחו הביקור לאחר חנוכה ופורים, ואין באיחור הביקור
חשש כלל 1038 .

מ/א.כשם שאין לעלות לבית העלמין ביום פורים (כאשר יש חשש שיבואו לידי הספד ובכי) כן הוא הדין שאין לעלות לבית העלמין ביום שושן פורים 48 א'.

מא. מותר לעלות לבית העלמין בימי ניסן (חוץ מימי חול המועד), רק יזהרו שלא יספידו את המת 1039 .

מב. בברכת המזון ובברכת מעין שלש שמברכים האבלים בראש חודש, חנוכה ופורים, יש להוסיף אזכרת היום: יעלה ויבוא, ועל הנסים.

סימן כו - דין שמועה קרובה ורחוקה

א. מי שבאה לו שמועה שמת לו מת משבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם, אם בתוך שלושים יום מיום המיתה 1040 הגיעה השמועה, ואפילו ביום שלושים עצמו, הרי זו שמועה קרובה וחייב לנהוג שבעת ימי אבלות מיום השמועה וקריעה ושלושים. כללו של דבר: שמועה קרובה כיום הקבורה 1041 .

ב. השומע שמועה קרובה לא יניח תפילין באותו היום, ולמחרת יניח רק לאחר הנץ החמה 1042 .

ג. עושים סעודת הבראה בשמועה קרובה, ובשמועה רחוקה אין מברים 1043 .

ד. השומע שמועה קרובה מונה שבעה ושלושים מיום השמועה ולא מיום המיתה 1044 , ומכל מקום אם יודע את יום הקבורה יש לערוך את אזכרת השבעה והשלושים ביום השבעה והשלושים לקבורה 1045 . ורק לגבי מנהגי האבלות של השבעה והשלושים מונים מיום השמועה ולא מיום המיתה בפועל.

ה. השומע שמועה קרובה בשבת, חייב לנהוג באותה שבת אבלות בדברים שבצנעה וקורע במוצאי שבת, והשבת נחשבת כיום הראשון לשבעה, ויקום מהשבעה ביום שישי הבא אחריו 1046 . ולפי דרכנו למדנו דהוא הדין אם שמע שמועה קרובה בשבת

ערב הרגל, שנוהג בשבת אבלות בדברים שבצנעה, וכשמגיע הרגל נפטר משבעת ימי האבלות דהא נהג אבלות קודם הרגל ורגל מבטל גזירת שבעה 1047 .

ו. אבל ששמע שמועה קרובה בשבת או ברגל, ולמוצאי שבת או מוצאי הרגל נעשית רחוקה, נוהג בשבת או ברגל אבלות בדברים שבצנעה ולמוצאי שבת והרגל נוהג שעה אחת כדין שמועה רחוקה 1048 . ולא רק כשיום השלושים חל ברגל, אלא אפילו שמע שמועה קרובה ביום טוב הראשון של החג שהיה יום כ"ג לקבורה, נוהג כל החג אבלות בדברים שבצנעה ובמוצאי החג יושב שעה אחת כדין שמועה רחוקה ודיו 1049 .

ז. מי ששמע עשרה ימים לאחר חג הסוכות שמת לו מת בערב החג, הרי זו שמועה קרובה ונוהג שבעה ושלושים, ואין אומרים שערב החג מבטל שבעה והחג שבעה, ושמיני עצרת שבעה ועברו עשרה ימים נוספים ונעשתה שמועה רחוקה 1050 , שאין הרגל עולה למי שלא נהג אבלות קודם החג וכל שכן למי שלא ידע שמת לו מת 1051 .

ח. מי שהתפלל תפילת ערבית מבעוד יום ושמע שמועה קרובה, מונה שבעה מיום המחרת, ואותו היום שבו הוא נמצא כעת אינו עולה לו למנין ימי השבעה כלל 1052 . וכל זה ששמע בתוך השלושים, אבל אם שמע ביום השלושים לאחר תפילת ערבית ועדיין יום הוא, חייב לנהוג שבעה ושלושים כדין שמועה קרובה 1053 .

ט. אשה שקיבלה עליה קדושת החג מבעוד יום, ונודע שמת לה מת, יכולה לשבת באבלות רגע אחד ולהפקיע מעצמה שבעת ימי אבלות ואינה צריכה התרת חכם 1054 .

י. אבל על אביו ואמו שפגע בו הרגל תוך שלושים, או מי ששמע שמועה קרובה על אביו ותוך שלושים יום לאבילותו פגע בו הרגל, אין להקל להסתפר אפילו אם גערו בו חבריו. ומכל מקום כשיש צורך גדול יכול להקל לגלח את זקנו בלבד בערב הרגל אפילו תוך שלושים 1055 .

יא. שמע שמועה ומסתפק בה אם שמועה קרובה היא או רחוקה, אין צריך להתאבל שבעה ימים אלא די לו לשבת שעה אחת באבל כדין שמועה רחוקה, והוא הדין שאין צריך לקרוע בספק שמועה קרובה (חוץ מאביו ואמו שקורע עליהם לעולם). ואם לאחר כמה ימים נודע שהיתה אז שמועה קרובה ועתה חלפו עברו להם שלושים יום מיום המיתה אין צריך לחזור ולהתאבל 1056 .

יב. מת לו מת ושמע על כך רק לאחר שלושים יום מיום המיתה הרי זו שמועה רחוקה, ואין צריך לנהוג שבעה כלל, אלא יושב שעה אחת, בין שמע ביום ובין שמע בלילה 1057 .

יג. שמע שמועה רחוקה על שאר קרובים חוץ מאביו ואמו, אין צריך לקרוע עליהם ובטלה ממנו גזירת שבעה ושלושים. ואם שמע שמועה רחוקה על אביו ואמו בטלה ממנו גזירת שבעה אבל נוהג שלושים מיום השמועה, וכן חייב לקרוע עליהם לעולם 1058 .

יד. שמע שמועה רחוקה על אביו ואמו, אסור להכנס לבית המשתה ואסורה עליו השמחה כל שנים עשר חודש מיום המיתה 1059 .

טו. אם באה לו שמועה על מות אביו ואמו לאחר שנים עשר חודש מיום הפטירה, אינו נוהג אבלות אלא שעה אחת גם בעבור גזירת שלושים 1060 .

טז. כל מנהגי האבלות של גזירת שלושים שחייב לנהוג השומע שמועה רחוקה, מסתיימים בתשלום שנים עשר חודש, גם אם שמע את השמועה לאחר אחד עשר חודש ולא הספיק לנהוג בפועל שלושים יום 1061 .

יז. במקום שצריך לשבת שעה אחת לאחר שמועה רחוקה, אין צריך דוקא שעה ממש, אלא מספיק לשבת אפילו כמה דקות
באבלות 1062 .

יח. השומע שמועה רחוקה שצריך לשבת באבלות שעה אחת, אין צריך באותה השעה לנהוג בכל מנהגי האבלות אלא מספיק שיחלוץ נעליו או ישב על גבי הקרקע. ואם מניח תפילין בזמן זה אין צריך לחולצן אלא נוהג רק בחליצת הנעל או ישיבה על גבי הקרקע ודיו 1063 .

יט. שמע שמועה רחוקה בשבת או ברגל, אינו נוהג אפילו בדברים שבצנעה, ולמוצאי שבת ורגל נוהג שעה אחת ודיו 1064 .

כ. מי ששמע שמועה רחוקה ולא נהג אבילות שעה אחת, בין בשוגג ובין במזיד, חייב לנהוג כשיזכור אפילו לאחר מספר ימים. ומונה שלושים יום על אביו ואמו מיום השמועה. ואם לא נהג שעה אחת ועברו השלושים מיום השמועה, נפטר מגזירת שלושים ומותר בתספורת לאחר גערה ובנטילת הציפורניים 1065 . ומכל מקום עדיין מוטל עליו החיוב לשבת שעה אחת.

כא. אבל הנמצא תוך שלושים על אביו ואמו לאחר ששמע שמועה רחוקה ופגע בו הרגל, מותר להסתפר (אפילו ראשו) בערב החג אפילו ללא גערה, ואף אם פגע בו הרגל מיד ביום השמועה ונהג שעה, כיון שיצא מגזירת שבעה באותה שעה אין צריך לנהוג גזירת שלושים כיון שהרגל מבטלו, ומותר להסתפר אפילו בלא גערה 1066 .

כב. מי שמת לו מת ולא נודע לו, אינו חובה שיאמרו לו ואפילו באביו ואמו, ועל זה נאמר: "מוציא דיבה הוא כסיל" 1067 . ומותר להזמינו לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה כיון שאינו יודע 1068 . והוא הדין אם יודע הבעל שמת לאשתו קרוב שחייבת להתאבל עליו והיא אינה יודעת מותר לשמש עמה, שאין דיני אבלות כלל למי שלא יודע שמת לו מת 1069 . מכל מקום אם שואל על קרובו שנפטר אין לשקר ולומר חי הוא שנאמר: "מדבר שקר תרחק" 1070 . ונהגו להודיע לבנים על מנת שיאמרו קדיש ובבנות אין צריך להודיעם כלל 1071 .

כג. מי שמת לו מת בארצות הברית ובאה לו השמועה בארץ ישראל בלילה שאחר שלושים, אבל בארצות הברית הוא עדיין יום השלושים, הכל נידון לפי מקומו ושעתו של השומע, ומכיון שבארץ ישראל עברו שלושים יום, הרי זו שמועה רחוקה. והוא הדין אם הנפטר מת בארץ ישראל וקרובו שמע על כך בארצות הברית ושם עדיין הוא יום השלושים ובארץ ישראל ליל שלושים ואחד, נחשב בעבור השומע כיום שמועה קרובה 1072 .

סימן כז - דיני המלקט עצמות

א. המלקט עצמות אביו ואמו או שאר קרובים שמתאבלים עליהם, מתאבל עליהם כל היום כולו בכל הדברים הנוהגים באבל עד הערב, ובערב אין מתאבל עליהם אפילו צרורים לו בסדינו. ולכן אם לקטו עצמות קרוביו והקבורה מתעכבת מספר ימים אין צריך להתאבל אלא אותו יום בלבד 1073 .

ב. ביום ליקוט עצמות יש לו לקרוע את הבגד על אביו ואמו עד שיראה לבו ועל שאר קרובים טפח (בלא ברכה). וכל קריעה שאינה מתאחה בשעת מיתת אותו קרוב אינה מתאחה בשעת ליקוט עצמות 1074 .

ג. שמע שהיום נלקטו עצמות אחד מקרוביו שהוא מתאבל עליהם, אף על פי שלא היה שם מתאבל עליו, אבל אם שמע שנלקטו אתמול אין מתאבל עליהם 1075 .

ד. ארונות של נפטרים המובאים מחוץ לארץ לארץ ישראל הרי שהקרובים נוהגים כל דיני אבלות וקריעה (בלי ברכה) ביום ההוצאה אם יודעים מכך, מרגע ההוצאה עד שקיעת החמה. במה דברים אמורים, שנתגלתה הגופה או העצמות ברגע ההוצאה מהקבר, ואפילו לא לעיני הקרובים אלא רק לעיני המוציאים, אבל אם הגופה או העצמות הוצאו בהיותם מכוסים, וכגון שהיו תוך ארון והוצאו עם הארון ללא פתיחתו או בכל כיסוי שהוא, אין נוהג אבלות גם ביום ההוצאה, וכן ביום הקבורה בארץ אין

נוהג אבלות כלל. ואם בשעת הקבורה נתגלתה הגופה או העצמות לפני הכנסתם לקבר (וכגון שהעבירום מארון לארון או מהארון אל הקבר), נוהגים הקרובים אבלות מרגע הגילוי עד שקיעת החמה, וכן צריכים לקרוע כדין (ללא ברכה), גם אם הגילוי לא היה לעיני הקרובים אלא רק לעיני המטפלים 1076 .

ד/א. ארון קבורה שהובא מחו"ל, ובשעת הקבורה נתגלו העצמות כאשר לנפטר יש שני בנים אחד בארץ ואחד בחו"ל, ובארץ היה זה לילה ובחו"ל עדיין יום, הבן שבארץ ינהג אבלות עד למחרת בשקיעת השמש והבן שבחו"ל עד שעת השקיעה שבמקומו 4 א'.

ה. חיילים שנהרגו במלחמה, השם ינקום דמם, ומובאים לקבורת קבע (לאחר שנקברו קודם לכן במקום אחר), אם ידוע לבני המשפחה יום ההעברה, יש להם לנהוג אותו היום כולו דיני אבלות עד הערב, (וכל זה אם התגלתה הגופה או העצמות וכדלעיל). וביום הקבורה עצמו אינם צריכים להתאבל, גם אם התעכבה הקבורה ולא נערכה ביום פינוי העצמות 1077 .

ו. טוב לתקן שלא להודיע לבני המשפחה מתי הוא יום פינוי העצמות 1078 , וכן הנהיגו היום רבני צה"ל שלא להודיע על מועד הפינוי למשפחות החללים 1079 .

ז. בני משפחת הנפטר שאינם יודעים מתי מפנים את עצמות הנפטר אינם צריכים להתאבל מספק 1080 .

ח. אשה שמת בעלה ונשאה אחר, ולאחר נישואיה לשני ליקטו עצמות בעלה הראשון, אינה מחויבת להתאבל על בעלה הראשון כלל 1081 .

ט. אין מלקטים עצמות בחול המועד 1082 .

י. אין הבן מפנה עצמות אביו מפני כבוד אביו 1083 .

יא. המלקט עצמות והמשמר את המת, והמוליך אותם ממקום למקום פטור מקריאת שמע ומן התפילה ומן התפילין ומכל מצוות האמורות בתורה, בין בחול בין בשבת, בין ליקט עצמות קרוביו ובין ליקט עצמות אחרים, בין בספינה ובין בדרך 1084 .

יב. גם אם המלקטים עצמות המת הם רבים, פטורים הם מכל המצוות האמורות בתורה ואם רצה להחמיר לא יחמיר על עצמו מפני כבוד המת 12 , וכל זה דוקא במלקטים, אך אם השומרים על העצמות הם רבים זה משמר וזה קורא קריאת שמע ומתפלל ואחר כך מחליפים ביניהם 1085 .

יג. המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בשק ויניחם על החמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון, אך אם מניחם לאחריו שפיר דמי. ואם היה מתייירא מפני הגנבים והליסטים מותר 1086 .

יד. אמר רבי אלעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלוש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו, אחת אומרת לו בא בשלום, ואחת אומרת לו הולך נכחו ואחת אומרת יבוא שלום ינוחו על משכבותם 1087 . ונשמע בשורות טובות.